KI NONGMAIT LYNTI
HA KI
LYNGKHA MISSION

Rev. Dr. H. Gordon Roberts

Miss Annie W Thomas

Rev. Dr Edward Williams

Miss Magaret Buckley

Ka Christian Communication Department,
Khasi Jaintia Presbyterian Synod

KI NONGMAIT LYNTI HA KI LYNGKHA MISSION

(Ka Jingiathuhkhana shaphang ki khyndai ngut ki nongmait lynti ha ki lyngkha mission ha ka Ri India Bashatei Lam Mihngi)

Editor

J. Meirion Llyod

Ka sien pynmih banygkong 1995

2,000 Copies

La pynmih ha ka Khasi da

Ka Christian Communication Department,
Khasi Jaintia Presbyterian Synod
Church House, Mission Compound,
Shillong.

Kyntien Lamphrang

Ia kane ka kot 'Ki Nongmait Lynti Ha Ki Lyngkha Mission' la pynmih da ka Mission Board jong ka Balang Presbyterian ha Ri Wales bad la thoh ia ka ha ka ktien Phareng. Ka K.J.P. Synod ka la sngewdei ban pynmih ia ka ha ka ktien Khasi na ka bynta ka jingmyntoi ki nongpule ha kane ka ri.

Kine ki khyndai ngut ki mishonari ki la pynlut ia la ka jingim baroh ha kaba ialap ia ka Gospel, ha kaba iarap ia ki briew ha ka liang ka jingkoit jingkhiah, ha kaba ai jinghikai skul bad ha kaba kyntiew ia ka longbriew manbriew bad ia ka longrynieng.

Kine ki sngewskhem ba dei 'ka jingaiei U Jisu Khrist, ka jingieit jong ki ia U Blei bad ka jingsngewjan ia ki para mynsiem' kiba la pynlah ia ki ban ai ka jingshakri kaba bha tam ia ki briew bad ka jingpynsaphriang ia ka Gospel ha kiba bun ki jaka kiba dum ha kane ka thiañ Shatei Lam Mihngi jong ka Ri India.

Rev. K. Shanpru,
Executive Secretary,
Christian Communication Department,
K.J.P. Synod.

JINGKDEW

JINGLAMPHRANG

Kane ka kot ha ka jingshisha ka la dei bah mih kham mynshuwa bad mynta ka la slem lypa. Don shibun ki daw kiba pyntud ban pynmih ia kane ka kot. Hynrei nga dei uwei uba sngewkmen ba ha kaba khadduh kane ka kot ka la mih.

Kine ki khyndai ngut ki mishonari kiba la thoh ha kane ka kot, ki long kiba ia pher, hynrei la buh lang ia ki bad la buh khnang namar ba ka dei ban long kumta. Don napdeng jong ki kiba wan na shatei bad don pat kiba wan na shathie jong ka ri Wales. Ki wan ruh na Merseyside bad Manchester, ha kaba kiba bun ki Balang jong kine ki shnong ki la ai mon sngewbha ia ki briew shynrang bad kynthei bad ruh kiba la ai kylluid ki jingainguh naduh kaba sdang sha ka jingshakri ia ka kam U Blei sha shiliang duriaw. Kam long kaba lyngngoh ba don katto katne ki briew ha ri India kiba la ioh pdiang ia ki jingai ba bha haduh ba ki la ngeit ba ka Liverpool ka long ka nongbah jong ka ri Wales.

Kine ki khyndai ngut ki mishonari kum kiwei pat ki para mishonari jong ki ki wan na nongkyndong bad na sor bad ka ktien Welsh ka long ka ktien tynrai jong ki. Ki la leit sha ki jaka kyndong bad ki jaka ki bym da ia tip paidbah ha ki bynta jong ka India kaba Shatei Lam Shatei Mihngi kaba la tip da ka kyrteng Assam ha kito ki sngi. Kine ki donkam ban hikai ha ki skul bad ki college, ki donkam ban ai dawai ha ki hospital bad ki jaka ai dawai bad ki donkam ban ialap ha ki ia ka Gospel; baroh kane ka long ha ka ktien kaba ia pher na ka ktien tynrai jong ki. Kine suki suki ki la pyniadei ia lade bad kawei pat ka kolshor; ka kolshor Bengali ha ri them bad ka kolshor jong ki

Tribal Mongolian ha ri lum. Kane ka long ka bym lah lait ia ki namar ki la dei ban shong ban sah la kumno kumno san snem lane kham bunsien hynñiew snem ha kita ki ri kiba ki la jied ban leit haduh ka por wan shuti jong ki, hynrei ka la long kaba myntoi pynban namar ki la long ka bynta jong ka jingim jong kito ki briew kiba ki la shakri. Na kine ki jingthoh yn iohi ba bun na ki ki la shong la sah ha ka ri kaba ki ki trei hapdeng laiphew bad sawphew snem. I Miss Annie Thomas da ka jingkyntait jong i ban wan phai bad ban shongthait sha ri Bilat i la pynlut ia ki 66 snem ha India. Lehse i la long iba stad. Ka jingshongthait noh na ka kam, ia kiba bun ki mishonari ka pynlong pynban ka por jong ka jingbym shongsuk namar ki shem pynban ba ki long tang ki nongwei ha la ka jong ka ri bad kim lah shuh ban leit khmih pat ia ka ri ha kaba ki la pynlut ia ka por kaba bun jong ka jingim jong ki.

Kine ki khyndai ngut ki ai ia ka dur kaba biang ia ka jingtrei ba la maitphang da ka Balang Presbyterian jong ka Ri Wales ha kiba bun ki bynta jong ka Ri India. Ki la trei ha ka rukom trei "kaba rim" kaba dei ka jingtrei ha ki ri sha shiliang duriaw, kaba haba khmih mynta i kumba ka long ka rukom trei ki riew rim ha kaba pynphriang ia ka Gospel, pynkhiah ia kiba pang, kaba seng ia ki skul hangno gangno haba i don lad khamtam ki kam kiba long ha ka rukom ka jingsdang. Ka jingaiei U Khrist, ka jingieit jong ki na ka bynta U Blei bad ka jingieit kaba jylliew ia kito ki briew la jong ka la pynmih ia ki syntiew jong ka Gospel ha kiba bun ki jaka kiba kyndong ki bym da paw pyrthei ha kata ka ri kaba khraw ka Ri India.

J. Meirion Lloyd

REV. JOHN PENGWERN JONES

1859-1927

Kumba la ju tip, ka kam mishon jong ngi kum ki Welsh Presbyterian ka la sdang ha Sohra ha ri lum Khasi. Shathie jong ki lum Khasi ha ka them jong ka Wah Surma don ka jaka madan baiar ba la tip kum ka Ri Thor jong ka Sylhet. Kane ka iar sha mihngi shaduh ka Ri Thor Cachar. Ha ka aiom slap, kaba bun na kane ka jaka ka ngam hapoh um, bad ka jingiaid lynti ka long tang da ki lieng. Kine ki Ri Thor ki long kiba khapngiah bha da ki Bengali, ka jaitbynriew kaba iapher shibun na ki Khasi. Ki Bengali ki long na ka jaitbynriew Aryan bad ki dei na ki ar-[illegible]lli ki niam kiba khraw, ka niam Hindu bad ka niam Islam (Muslim).

Naduh kaba sdang, ki mishonari jong ngi ki la sngewkhia na ka bynta kine ki briew ha ki ri thor. U mishonari banyngkong jong ngi, u Rev. Thomas Jones, u ju leit jngoh ia ka Sylhet hateng hateng; u la pyniadei lok bad ki nong-Europe hangto. Ka Sylhet, da shisha, ka la long ka jaka pdeng ba donkám jong ka khaii pateng ha ki sngi jong ka East India Company. U Rev. William Lewis u la nang katto katne ia ka ktien Bengali khnang ba u lah ban iakren bad ki nongkhaii Bengali kiba ju wan poi khah khah ha Iewbah Sohra. Hynrei ka la hap ha u Rev. William Pryse ban sdang ia ka kam ha ki Ri Thor jong ka Sylhet bad Cachar.

U Mr. Pryse u la kynriah ban leit shong sha Sylhet hadien ba u la pynlut khyndai bnai ha Sohra, bad ha kata ka por u la

nang bha ia ka ktien Khasi kat ban lah ban pynmih ia ka dikshonari kaba don palat 3,000 kyntien ha kata ka ktien khyndiat bnai hadien. Wat la u Mr. Pryse bad u Mr. Lewis ki la sngewskhem ba ki la leh ia ka kam kaba dei ha kaba plie ia ka jingtreikam bathymmai ha ki Ri Thor, ka Mission Board kam shym iahap jingmut bad kam mon ban da aiti pura sha ka kam ha ki Ri Thor. Kumba ar ne lai snem, la shim ba ka jingkynriah sha Sylhet ka long tang ka jingpyrshang, bad u Mr. Pryse um sngewthikna la yn dang shah ia u ban bteng ia ka kam kaba u la sdang. U Mr. Pryse u long u briew uba khlaiñ ba shait bha. U la iaid lynti kylleng ym tang ha ki jaka hapoh ka Sylhet hynrei wat shaduh ki Ri Thor ka Cachar, haduh ki lynter lum Borail. La pynlah ia u ban pynlong ia kine ki jingiaid lynti da ka jingiapynbeit lem bad ka Bible Society ha kaba ka la ai ia u ia ki Kot Bah ban die bad ban iohsiew ia ki jingpynlut jong u ha ka leit ka wan.

U William Pryse u la trei minot ha Sylhet haduh ka 1867 ha kaba ka jingiadei jong u bad ka Mishon ka la dkut noh, hadien ka jingshakri kaba khadphra snem. Don sa arngut kiwei pat ki mishonari kiba trei ha Sylhet shipor ha ka por jong u Mr. Pryse, u Rev. Thomas Parry bad u Rev. Hugh Roberts. Haba ka jingiadei u Mr. Pryse bad ka Mishon ka la kut, ka jingsumar ia ka Sylhet ka la hap ha u Rev. Thomas Jones (uba ar). Hynrei u la dei ban leit phai noh sha Wales ha ka 1868 namar ka jingbymkhlaiñ ka met. U Rev. Hugh Roberts u la hiar na Sohra ban khmih ia ka jingtrei ha Sylhet. U Mr. Thomas Jones u la wanphai na Wales bad la buh ia u ha Sohra. Hynrei haba ka jingiadei u Mr. Jones bad ka Mishon ka la kut ha ka 1872, u Mr. Roberts u la wanphai noh sha Sohra bad ka Sylhet ka la sah khlem mishonari. Ha ka 1872 ki Nongpyniaid jong ka Mishon ki la rai ban iehnoh ia ka kam ha Sylhet. Hynrei ki

mishonari na ri Khasi ki la leit jngoh ia kane ka jaka na ka por sha ka por. Ha ka 1879, u Rev. Griffith Hughes bad u Rev. Jerman Jones ki la leit jngoh ia ka Sylhet, khamtam eh ban iada ia ki hok ka Mishon ha ka ïingmane kaba la tei hangto ha ka jinglut kaba khraw na ka tyngka £1000 ba la iehnoh da i Mrs. Stark iba la im ha Sylhet mynnor. Da ka jingsngewphylla ki la shem pynban hangto ia ka balang kaba rit hynrei kaba im, kaba iaseng tista ban mane Blei hapoh ka jingialam jong u Gour Charan Das, u ebanjelist, uba, hadien ba ka Mishon ka la rai ban iehnoh ia ka lyngkha trei, u la leit rung noh ha ka kam sorkar. Hadien ba la iohpdiang ia ki jingiathuh jong kine ki mishonari, ka Mishon ka la iakut ban plie biang ia ka jingtrei na ki Ri Thor. Ha ka 1866, u Rev. Jerman Jones, u Rev. John Roberts bad u Dr. Griffith Griffiths ki la leit jngoh ia ka Sylhet, bad la ki Khristan ki la sah ha kata ka por sa tang ar ïing, ki mishonari ki la pynbna ha baroh ar ki jingiaseng Sngi U Trai ba ka Mishon ka la shim ia ka lyngkha trei sa shisien pat. Kumta u Rev. John Pengwern Jones bad i lok jong u i Jane, lem bad i Miss S. A. John ki la kiew lieng sha India ha ka 1887 ban trei ha Sylhet District.

U Rev. Pengwern Jones u long u traishnong ka Llangollen, ha kaba la kha ia u ha ka 13 tarik u June 1859. La pynnang pynstad ia u ha i skul rit ha la shnong bad u la jia long u nonghikai ha kata ka skul. Hadien kata u la kynriah sha Kenchester, Eardisley bad sha Hay. U la sdang ban ialap ha Hay bad la pdiang ia u kum u khynnah skul ha Trefeca College ha kaba u la pynlut kumba saw snem. U la iohpdiang ia ka jingkhot ban shakri ha ka Balang Presbyterian ha Mountain Ash ha ka 1884 bad la thung phadri ia u ha Trecastell ha ka 1886. I lok jong u i long i khun jong u Mr. Howell Powell na Lloegr,Brecon.

Tang shu mar iapoi ha Sylhet kine ki laingut ki mishonari thymmai ki la aiti ialade met bad mynsiem ha ka kam. I Mrs. Jones khamtam i la sngewshitrhem shaphang ka jaka bad ia ki briew. Ah ! Shuwa ba ma i bad u lok jong i kin dep pynbeit pynbiang ia ki tiar ki tar ha ïing ha sem, shitaiew duna hadien ka jingwanpoi jong ki , i Mrs. Jones i la khlad noh na ka jingshitom ka jingpang iapthem bad la tep ia i ha uwei u lum jingtep barit jong ki Khristan ha kaba la tep ruh ia ka met jong u William Pryse.

U Sahep Jones u la paitdohnud namar kane ka jingduh. Ma u bad i "Janie" ki la ju iapyrkhat shibun kiei kiei na ka bynta ka jingtrei ha Sylhet. I Mem Jones i kumba i la sngewthuh lypa ia ka jingkhlad kloi jong i. I ju kylli ia u Sahep, "Phin leh kumno lada nga khlad ?" U pat u jubab, "Ngan trei arshah."

U la leh hi thik kumta. La don ka jingiakren katto katne shaphang u paralok jong u, u Rev. Ceredig Evans (u Sahep Ceredig Evans bad i Mem jong u ki la iamih lang bad u Rev. bad i Mem Pengwern Jones) ban iabujli jaka trei bad u bad ban leit trei noh sha Ri Thor. La pyrkhat ba u Sahep Jones un kham duna ka jingsngewkynjah da kaba don ha ki ri lum. Hynrei u Sahep Jones um sngewdonkam kum kata ka jingpynbeit. Hadien ka jingshongthait shipor ha ki ri lum u la leit phai pat sha Sylhet ban tur pyrshah ia ki jingeh jong ka lyngkha trei kaba la iehnoh shrah.

Na ka daw ba ka Sorkar ka la shim noh ia ka jaka kaba bun ba la aiwai ha u Rev. William Pryse haba ka Mishon ka la iehnoh ia ka kam ha Sylhet, la don sa tang kawei ka ïing ba dang sah jong ka Mishon. Kumta, u Sahep bad i Mem Jones ki la poi shong ha kane ka ïing ha kaba nyngkong bad i Miss John

i la sah shipor há ïing jong u Deputy Comissioner. Hynrei hadien lai bnai u Sahep Jones u la kynrjah noh na kata ka ïing kumta ba i Miss John in ioh la ka jong ka jaka sah. U la leit sah bad u Mr. Greaves, u Nongbishar ha kata ka jaka. Kane ka long ka jingpynbeit kaba ia biang na ka liang ka jingioh paralok namar u Sahep Jones khlem artatien un dang sngewkynjah ha kane ka por. Kiwei pat ki para dohlieh ki ju iarung iamih ha ïing u Nongbishar.

Hynrei na ka liang ka jingtreikam kane ka long ka jingpynbeit ka bym da biang; ka ïing u Nongbishar ka jngai 2 mail na ïingmane bad ha ka por slap u Sahep Jones u la shu shah jhieh lynter ha lynti sha ïingmane bad haba wanphai. Ka ïing jong u Nongbishar ka la jngai than ia kiba bun ki nongpyrshang ban wan iasyllok ia ki kam niam bad u Sahep. U Mr. Greaves u dei u nongbud jong u Swedenborg (u riewpyrkhat ba ialap shaphang ka jingbymbat pyrkhing ki nongrim jingngeit Khristan) tangba u iai long hi u Khristan uba shitrhem. Ma u bad uwei u nongrep slasha na Europe uba kyrteng u Hudson, ki leit jingiaseng thikna bha ha ka ïingmane jong ka Mishon. Hynrei ka jingiaseng Jingkhawai U Trai kaba nyngkong eh jong u Sahep Jones bad i Miss John ha kata ka ïingmane ka la long ka jingjia kaba sngewsih. La don hangta sanngut ki Khristan trairi lem bad ki mishonari, bad ki tiar ba la pyndonkam ki long da ki jingai sngewbha shongkurim u Sahep bad i Mem Pengwern Jones namar bym don da kiwei pat ki tiar.

Ha u April 1888 ki mishonari ki la shim wai ia kawei ka kamra ha shnong ban pynlong jingialang ban iakren ia ki subjekt niam. Ki briew ki la iawan paidbah sha kane ka jingialang. U Sahep Jones u thoh ba ki Hindu ki iatainia bad u ha ka sur ba jai jai. Hynrei um lah ban pynbeit ia ki

na ka jingngeit jong ki ba U Blei u long u Nongpynlong jong ka jingsniew bad jingbha.

Haba u Sahep Jones u la wan poi ha Sylhet u la shem ba la lah don lypa kawei ka skul kynthei, ka skul ba la sdang da ki dohlieh. Ki nongpyniaid skul ki la tyrwa ban aiti noh ia ka sha ka Mishon ha ka kyndon ba yn ym don ka jinghikai niam ha ka. U Sahep Jones u la iasyllok bad ki para mishonari kiba ha ka lynnkha trei bad la pdiang ia kane ka kyndon. Toi ñiuma, kino kino ki khynnah kynthei Khristan kiba long ki khynnah skul - don arngut - kin ioh ia ka jinghikai Khristan. I Miss John i la hikai suhjaiñ ha kane ka skul, u Sahep Jones ia ka jingtem jingput, bad ia i Miss Sen Das, i khun jong u ebanjelist Gour Charan Das, la ai kam ba in hikai Bengali. Khlemartatien la don kiwei de ki subjekt ba la hikai

U Sahep Pengwern Jones u long u nongtem nongput uba tbit, bad u la kut jingmut ban pyndonkam pura ia kine ki sap jong u na ka bynta ka kam ialap. U don kawei ka jingtem organ na Liverpool, kaba rit ba lah ban rah shane shatai da kaba suk. La pyrsad lyer da ka kti kadiang bad tem pat da ka kti kamon. La buh bha ia kane ka organ ha ka jingsop ban iada ia ka na ka jingsngem jong ka por slap. U Sahep Jones u ai kyrteng ia kane ka organ 'Y Genhades Fach' (i Mishonari Kynthei iba rit). U ju rah ia ka man la ka sngi, lada shah ka bneng sha ki artylli ki iew bah ha Sylhet bad u tem bad rwai artat ban ring ia ki paidbah kumta ba u lah ban ialap ia ka Gospel ha ki. Ki Bengali ki la sngewphylla ba u lah ban tem bad pyrsat lyer ia ka organ ha kajuh ka por. La ia kane ka 'Genhades Fach' la iabud rukom, ne la wanrah ia kane ka jingmut na shawei pat, ka long ka jingshisha ba la don kynrei kum kine ki organ kiba rit ba la pyndonkam mynta mynne hapdeng ki Bengali. U Sahep Jones um da i don ka jingñiew

kaba sngewtynnad ia ka rukom rwai ki Bengali, ka kaba u ju ong ba la pynlong da ka 'jingialynniar jong uwei pa uwei'; kumta u la hikai ia ka tonic solfa bad ia ki sur na ri Sepngi ia ki Khristan trairi. U la dei bar lah pynjan ia ka jingsngewpyrshah jong u ia ki sur Bengali hadien don bun ki jingrwai ba lah bar rwai tang ha ki sur Bengali ha ka kot jingrwai kaba u la pynmih na ka bynta ki Khristan ha Sylhet.

U Sahep Pengwern Jones u la hikai katto katne ki sur Welsh ia ki Bengali; ia kine la pyndonkam kum ki sur ia ki jingrwai Bengali. Shisha, haba u wan shuti sha Wales u ju hikai ia ki jingrwai Bengali ia ki khynnah Skul Pynpaw. Kawei na ki ka 'Amar choli alote' (Ngin iaiaid ha ka Jingshai) ka la nangsniewdur katba rang iaid ka por ban kylla long 'Amser jolly ar ol te' (Ka por sngewbha hadien ba la dep dih sha) ha ka ktien Welsh. Hynrei kawei pat 'Cynnau yn fy nghalon dan' (Tbeh ia ka ding ha ka dohnud jong nga) ka long kaba iarwai sngewtynnad bha ha ka ktien Welsh ha ka por ba nga dang khynnah.

Sawdong ka Sylhet don ki kper slasha ba la pyniaid da ki dohlieh. Ia ki nongtrei ha kine ki kper slasha la wan ialam khambun na sha Orissa. Don katto katne na ki kiba long ki bymnang pule bad kiba dang sah bieit ha ki jingmut jingpyrkhat. U Sahep Pengwern Jones shen shen u la pyniakynduh bad kine ki Khristan. Hynrei kine ki nongpyniaid dohlieh kim kloi ban pdiang ia ki jingiadonkti na shabar. Uwei na kine ki nongpyniaid u la byrngem ban pyndait da ki ksew jong u ia u mishonari lada u leit jngoh ia ka kper slasha jong u. Une u briew, katkum u Sahep Jones, u ñiew ialade ba u long u Khristan ! La kumno kumno u mishonari u la lah ban kyrsiew ia ka jingiatipiem jong uwei arngut na kine ki nongpyniaid. U la pynbor ia ki ban tei ki skul

ia ki Khristan bad ban shna ka ïing ia u nonghikai skul trairi. Hynrei ka daw ba kongsan eh jong ka jingiakynat imat ka long ba ki mishonari ki ban ia ka jingdonkam ban rakhe ia ka Sngi U Trai katba ki nongpyniaid kper slasha pat ki kwah ia ki nongtrei baroh ban trei baroh shitaiew. Wat la katta ruh, la lah ban seng balang ha ki sawtylli ki kper slasha, kata, Doldeli, Khadimnagar, Lakatura bad Manlicherra. Ha ki snem kiba hadien ngi shem ba u Sahep Jones u la ialap hynñiew sien ha ka Sngi U Trai, u la leit poi ym tang sha ki balang ha Sylhet (don artylli bad kawei ka jaka pdeng ialap ha ka nongbah hi) hynrei ruh sha kine ki kper slasha kiba don bun mail na Sylhet, lem bad ka organ rit ha tohtit jong u.

Ha ka 1891, la plie lai tylli ki kamra ïing mishon bathymmai ha shnong Sylhet, ka Welcome Hall, ka Gospel Hall bad ka Jubilee Hall. Ha kine ki kamra heh, nalor ka jinghikai Baibl bad ki jingiaseng ialap, la pyndep ruh katto katne ka kam ai dawai dashin. Nga hi nga kynmaw ba ki briew ki iai wan na nongkyndong ban phah peit (da u thyrnia) na ka bynta ka jingpang niangthohlieh ha kawei na kine ki kamra ha ka 1942. La ai ha ki mishonari u jri eksamin, u thermomitar bad ka synduk ba dap da ki tiar shuwa ba kin mih sha ri India ha ka por jong u Sahep Jones. Wat u dohlieh u bym pat shym da ioh jingtbit u lah ban leh shibun ban iarap ia kiba pang ba shitom hapdeng ka jingbieit bad jingngeit bieit sohsat jong ki nongkyndong.

Namar ba la don bun ki nongshon kot kiba nang (ha ki dak Bengali) ha Sylhet, u Sahep Jones u la lah ban pynmih bun ki kot lyngkdop bad kot rit ha ka ktien Bengali. U la pynmih ruh artylli ki kot khubor ba shisien shibnai, ba la khot, *'U Lok jong ka Sylhet'* bad *'U Paralok jong ki Kynthei ka Bengal'*, kaba

thoh ia kiba bun ki liang jingtrei hapdeng ki kynthei, ka kot khubor kaba hadien ka la long ha ka ktien Phareng.

Ha ka 1905, u Rev. Pengwern Jones u la pyrshang ban poi sha kiba bun ki jingialang ha Mussoorie bad ha kiwei de ki jaka lum shongpyngngad ha ri India. Ym slem ba la bna nam ia u kum u nongialap ba shitrhem bad badonbor ha ka ktien Phareng bad la ju khot sngewbha bunsien ia u ban ialap ha ki jingiaseng kylleng ka ri India.

I Mem T. E. Pugh (ba la khlad noh) i ju iathuh ia ka jingiathuhkhana shaphang kawei ka khynnah kaba shiteng jait kaba i la iakynduh ha Darjeeling. Kata ka khynnah ka la iathuh ia i ba ka la kylla kaba mut lyngba ka jingialap jong u Sahep J.P. Jones. Ka la batai shaphang u nongialap. Ym don jingartatien satia ba u dei u Sahep Pengwern Jones.

Ha ka 1907 u Sahep Pengwern Jones u la shongkurim biang. I lok baar jong u i dei i Miss Ellen Brownlow, i kynthei shiteng jait ba la kha ha Cocheela Tea Estate, Cachar. I Miss Brownlow i dei ka khunruid jong i Anne Jane Jones, i khun jong u Rev. Thomas Jones, u mishonari ba nyngkong eh jong ngi. La ri ei ia i da u Sahep William Pryse, bad i la iarap ia u ha ka jingtrei ha Sylhet ha ki por kiba dang sdang. I Miss Brownlow i long ka briew kaba tbit shibun, bad la batai shaphang jong i ba i long iba tip bha ha kiei kiei kiba iadei bad ka ri India. Da ki bun tylli ki snem, shuwa ka jingshongkurim jong i, i la hikai ha ka skul kynthei jong ngi ha Sylhet. Ine i lok bathymmai jong u i la leit lang bad u Sahep Jones haba u leit shuti sha Wales ha ka 1908.

Hadien ka jingiathoh jong ki ha ka 1907, u Sahep bad i Mem Jones ki la mih noh na Sylhet sha Maulvi Bazaar, ka shnong kaba rit ban ianujor bad ka Sylhet, hynrei ka long ka

jaka pdeng jong ka jaka kaba iar bad ba donkam. Hangto u Sahep Jones u la jngai eh na ki jaka shon kot ban dang bteng ban pynmih ia ki kot lyngkdop bad kot khubor. Hynrei ma u bad i lok jong u ki la shem ka iad bathymmai na ka bynta ka jingshitrhem bad ka jingieit Khristan jong ki ha kaba seng ia kawei ka ïing khunswet ia ki khynnah shiteng jait, kiba bun ki long ki khunrei jong ki trai kper slasha dohlieh. Khala khala ki la ri laiphew ngut ki khynnah ha iing jong ki ha Maulvi Bazaar. Ki khynnah ki iashong iasah bad ki mishonari; ka lyer hangta ka long kum ka ïing la jong. I Mem Jones i long ka kmie kaba sbun ia kine ki khunswet. Bun na ki khynnah ki la san ban long ka jingmyntoi ia ki mishonari; bun napdeng jong ki ki la jop ha ki iingshongskul haduh ki Skul Bah bad ki la trei ia ki kam kiba don jingkitkhlieh. (Iwei na ki ha kawei ka por i la trei kam sumar pang ha ka hospital kaba don jingiasnoh bad ka Atomic Energy Establishment ha Harwell).

U Sahep Jones u long uba don ka jingngcit kaba khlaiñ ha ka jingduwai. U pynlong ki jingduwai man la ka sngi ia la ka "ïing ka sem" ha Maulvi. Ka don kawei ka jingjia ba la iathuh da iwei na ki 'khun' jong u. Ha kawei ka step u la iathuh ia ki ha ki jingiaduwai ba ka baisikl ba la rim jong u ka la sniew bad ba un kyrpad na U Blei da kawei pat kaba thymmai U la leh ia kane. Hadien shipor ha kat ka sngi u nongtrei ha kawei ka kper slasha u la wanrah ha u kawei ka shek, kaba biang ban thied ia kawei ka baisikl bathymmai.

U Sahep Jones u don kawei ka "basha" - ka ïing siej kaba rit - ha Maulvi, ba la thaw kham pajih na ka ïingheh. U ju leit sha kata ka 'basha' man la ka por step ban pynlong ia ka 'Jingduwai Step'. La katto katne snem u la long u Sikretari jong ka Prayer Union jong ka Bengal bad Assam,

bad u editor jong ka kot khubor jong ka kaba kyrteng '*The Remembrancer*' (U Nongpynkynmaw').

Shisien haba u dang kren ha ka 'Sasiwn' ha Wales, u Sahep Jones u la dumok ia ki parabangeit ba, haba u la iohi ia ka kamra ha ka 'Sasiwn' ba la buh kyrpang ban iadih duma, um iohi pat ia ka kamra ba kyrpang ban iaduwai.

Hynrei la u long u briew jong ka jingduwai u Sahep Jones u long u briew uba pynpaw ruh da ki kam. Kawei na ki jingeh kiba khrawtam jong ki nongkyndong ha ri India ka long ka jingkitram. Lada u jingthung um long kim don da kawei pat ka lad hynrei tang ban leit sha u nongairam wat la ki tip ba ka dor shim sut jong u kan long kaba heh palat ba kin ym lait shuh na ki tyrsim jong u. U Sahep Jones bad kiwei pat ki para ba iadei jingmut ki la seng ia ka Cooperative Bank ban iarap ia ki nongkyndong ha ki por kiba khim khait. Da ki bun ki snem u Sahep Jones u la long u nongpyniaid ia kane ka Bank.

U Sahep Jones u long lehse u mishonari Welsh uba nyngkong eh ban pynlong ia ka jingialang ka put ka tem, ka rwai ka siaw, ka thoh ka tar (Eisteddfod) ha India. Ha ka 1904 shuwa ba un mih noh na Sylhet, u la pynbeit ia kaba kum katei ka jingialang ban leh ha ka ktien Phareng. I Miss E. M. Lloyd (hadien i lok iba ar jong u Sahep T.W. Reese) i la long ka nongtem ha kane ka jingialang, bad uwei pat u nongtrei Sorkar, u Mr. J. B. Fuller, u la long u nongiakyrshan. Ñiuma, ym don jingthoh ba la pynlong biang ia kaba kum kane ka jingialang hadien kane, la i Dr. Helen Rowlands i la pynlong ia ka jingialang ki nongrwai ha ka ktien Bengali ha Karimganj ha ki snem kiba hadien. Ki jingiatynjuh jingtbit ha ka jingialang ha Sylhet ki long naduh kaba suhksai ha u thyrnia haduh

kaba thoh ei ei ban batai shaphang u hati, bad naduh kaba lit ia u let haduh kaba shna jingrwai.

Ka jingkhlad noh jong i lok iba ar jong u (lehse ha ka 1925) ka la long ka jingtangon kaba jur ia u Sahep Jones. Nalor ka jingduh jong u shimet, ki khynnah kiba pynlong ia ka iing jong ki lem bad u ha Maulvi ki la duh ia ka kmie kaba ieit, bad wat la i para kynsi u Sahep Jones (i para jong i lok jong u) i la wan ban iarap ia u ha Maulvi, ka jingkit kaba kham khia ban sumar ia ki khynnah kynthei ka la hap ha u Sahep Jones. Kane ka la long ka por jong ka jingtynjuh ia u.

Hynrei kaba kham sniew ka la wan jia na ka daw ka jingpynkhih jong uwei u riewkhmat jong ka kynhun Khristan ha ri thor; iwei ar na ki khynnah kynthei ba u la pynsan pynrangbah ki la mudui pyrshah ia u, ki da ong ba u la leh bymdei ha ka jingiadei bad ki. Ym don jingartatien ba u Sahep Jones u la sumar ia ki khynnah kynthei kiba la pynsan ha ka iing jong u kum la ki khun bad kumta u la pynpaw ia ka jingsngewieit jong u ia ki. Hynrei ka rukom pyrkhat kaba shu tharai sniew bad ka mynsiem trai-ri kaba nangsan ha ri India ha kane ka por bunsien ka pynpaw ialade ha ka jingbishni ia ka kyrdan bad ka iktiar jong u dohlieh. La ki jingmudui ki long ki bymdon nongrim, ka Mishon kam lah ban shu iaid lait ia ki ha kane ka lyer jong ka jingtharai sniew, bad la pynlong ka jingtohkit kaba bniah ia kine ki jingmudui. Ka jingmih na kata ka jingtohkit ka long ba u Rev. Pengwern Jones um don jingthohbria ei ei. Hynrei ka dohnud jong u ka la pait. Ka jingshisha ba katto katne na kito kiba u ieit eh ki la phai pyrshah ia u ka la long ka

diengphna kaba khia ia u bun bah. Ki para mishonari jong u ki la pyrshang ban pynbor ia u ban leit shuti; u la lah leit shuti sha Wales tang arsien ha ki sawphew snem ! Hynrei u la kyntait ban leh ia kane; ym lah ban iehnoh ia ka 'ïing' jong u.

Hynrei, khyndiat bnai hadien ha ka 1927, u la ioh ka jingshitom pangshit kaba jur. Ha kawei ka miet, i para kynsi jong u, i Miss Brownlow, bad iwei na ki khynnah kynthei, i Gracie, ki dang iashongkai bad u haba la don ka jingtied pyrthat kaba shyrkhei kumba 4.30 mynstep lem bad ka leilieh kaba la tied ia ka tnum sop phlang jong ka ïing ha Maulvi. La u slap u la hap jur ka tnum ka la kem ding. Ki la tied ia ki baje baroh ban kyrsiew ia kiba don ha ïing. U Sahep Jones u la ong ia ki kynthei ban thep ia ki jaiñ phong bad jaiñ siangthiah ha ki almari dieng ban rah noh shajngai. Ha kata ka por, da ki hajar ki paidbah nongpeitkai ki la ialum sawdong ka ïing ban iakhmih ia kita ki traishnong kiba iapynlip ding. Ki pulit ki la shem shitom ban pynbeit ia ki paidbah; bun na ki jaiñ la shahtuh bad la pynjot thiaw ia ka ïing lait sa tang ki nar ba pynieng ïing bad ki kynroh mawit.

Ka jingkyndit bad jingshah ha ka bneng ba kum kata ha kata ka miet ka la nang pyntlot ia u Sahep Jones uba la tlot lypa. U la leit sha Conoor da ka jingkhot sngewbha jong u paralok jong u, u Sir Robert Staines, ban shongjahthait bha. Nangto u la leit da ka jhad sha Singapore lem bad uwei u paralok, u Captain Carre. Kam shym la myntoi ei ei ruh em. U la wan phai biang sha Calcutta uba nang kham tlot shuh shuh. Arngut ki mishonari, u Rev. Lewis Evans bad i Miss Helen Rowlands ki la iakynduh ia u ha Calcutta bad leit ialam ia u sha Shillong. Hynrei wat u Dr. Gordon Roberts ruh um lah leh ei ei shuh. U Sahep Pengwern Jones u la khlad noh hangto ha ka 25 tarik u October 1927 bad ia ka met jong u la tep ha Shillong.

Da kaba don jingmut, u paralok barim jong u, u Sahep Ceredig Evans, u la phah khubor sha Wales 'u Pengwern ha ka jingshongjahthait'; kane ka mynsiem bakhraw bad bym ju shongthait ka la shongthait shisha ha kaba khadduh.

La tei ia kawei ka ïingmane ban pynsah kynmaw ia u Rev. J. Pengwern Jones bad ia i lok jong u kumba shimail na ka Mission Compound ha Maulvi Bazaar hapdeng shnong. Ki Khristan na sawdong ka ri Thor Sylhet bad Cachar ki la iatuid ban plie ia ka ha ka 1929. Ki la iaiaid na Mission Compound shaduh kata ka ïingmane ki da iarwai lynter lynti, ka jingai burom ba pynsngewlung mynsiem ia u 'Pengwern', u nongrwai. U para nongtrei jong u, u Rev. J. W. Roberts, uba la leit bud ia u sha Sylhet, bad u Subodh Dutta, u nongialap Bengali bakhraw jong ka Sylhet, ki la pynpaw ia ka jingñiewkor ia une u riewkhraw bad u nongtrei bym ju sngewtlot ha ka Brisoh U Kynrad ha ka jingshakri ka ban sa wan.

Ym don jingartatien satia ba u Rev. Pengwern Jones u la iehnoh ia la ka matti ha ka jingtrei ha ka Ri Thor. Yn iai kynmaw ia u da ka jingsngewnguh bad ka jingsngewieit da ki Khristan jong ka Sylhet.

- D. G. Merfyn Jones

U DR. EDWARD WILLIAMS, JOWAI

1866 - 1925

Namar ba nga la lah buh jingmut naduh dangrit ban leit sha India kum u mishonari, nga la lah pule katba nga lah ia ka histori jong ka Foreign Mission ka Balang jong ngi ha ri India, bad kumta nga la ju tip bha ia ka kyrteng u Dr. Edward Williams, uba la long u mishonari ha ka kam jingpynkhiah ha Jowai. Ngam shym la poi pyrkhat satia ha kata ka por, toi, ba hadien katto katne snem, i lok jong nga bad ma nga ngin shakri palat 25 snem kum ki mishonari ha Jowai, bad kumta ban tip shibun shaphang ka jingim bad ki jingtrei prat lynti jong u Dr. Edward Williams.

Ka shnong jong u ka long na Corwen ha Merionethshire, bad la kha ia u ha ka 9 tarik u December 1866, u khun jong u Sam bad ka Margaret Wiliams. Hadien ba u la pynlut shisnem ha ka Theological College ha Bala, u la leit sha London, ha kaba u la pyndep ia ka jingpule doktor. U la shongkurim ia ka Miss Dora Williams, kaba na Corwen hi, bad ki la iamih ryngkat bad u Rev. bad Mrs. Edward Hugh Williams na Liverpool ha u September 1893. Ban leit sha ri India ha kito ki sngi ka long da shisha ka kam kaba eh, bad ki la dei ban iakynduh bun ki jingjynjar. Ka jingiaid lynti jong ki mishonari kiba nyngkong eh ka la shim por haduh san bnai. Hynrei ha ka por ba u Dr. bad Mrs. Williams ki la mih da ka jhad, la lah plie lynti na Suez Canal, hynrei la katta ruh, don bun ki jingma bad jingbymthikna, bad hadien ba ki la hiar ryngkew ha India, la don ka jingkylla ba kynsan ha ka jinglong ka suiñbneng na ka

jingshit kynsan jong ka Ri Thor .sha ka jingbeh lyer pyngngad jong ki ri lum. Ka bynta kaba khatduh jong ka jingiaid lynti da ka bos ka long ka jingkiew artet lajan 6000 phut, lane ban shu kren pynkhraw lajan arshah ia ka kynjang jong ka Snowdon.

Kawei na ki jingeh kiba nyngkong nyngshap ka long ban nang bha ia ka ktien khnang ba lah ban iakren bad ki traishnong, bad ban iasngewthuh ia ki jingkwah ki jong uwei ia uwei pat nalor ka jingialap ia ka khubor babha. Ka ktien pdeng ba la khmihlynti ia u mishonari ban nang bha ka long ka ktien Sohra, kata, ka ktien ha kaba la pynkylla ia ka Baibl bad ia kaba la sngewthuh paidbah ha baroh kawei ka ri, la kumno kumno hapdeng kiba la nang la stad. Katba ka ri Jaiñtia, ñiuma, ka don la ka jong ka ktien 'Pnar' ne 'Synteng' bad khnang ba lah shisha ban iakren iakhana bad ki briew kiba shong sha ki jaka ba kyndong jong ka ri Jaiñtia, ka long kaba donkam ban nang ban kren ia ka ktien Pnar. Haba kren kyllum, ki mishonari kiba nang ia ka ktien Welsh, ki kham suk ban kynnoh Khasi ne Pnar ban ia ki mishonari kiba nang tang ia ka Phareng. La katta ruh, bun na ki mishonari ki la pynlong ki "jingkren ba bakla" bad ki la kren ia kiei kiei ki bym lah long, namar ka jingbakla ha ka rukom kynnoh ne rukom ban ia ki kyntien. Sniewbok ki Khasi kim ju pynbeit ia ngi ne pynpaw ia ka jingbym mynjur. Uno uno un jyn da la khmihlynti ia ki ban rkhie iapler ne la kumno kumno ban phuhsamrkhie, hynrei ki la shahshkor kyndiang kum ki nongbishar. Haba la kdew pyrshah ia ki shaphang kane, ki la jubab, "Oh em, ngim nud ban rkhie ia phi kiba la ai jinghikai ia ngi ba ngin tip ia bun kiei kiei."

U Dr. Williams bad i Mem jong u ki la sngewthuh ba ki la poi sha ka jaka ba dang idonkam eh ban sdang hospital. Ka long kaba dei shisha ba u Dr. A.D. Hughes u la tei ka kynja hospital ha kawei pat ka bynta jong ka Jowai, ha kaba, da kaba

jia ryngkhat, ka hospital kaba mynta ka ieng. Ka dispensari u Dr. Hughes ka kham jngai na ïingmane bad u Dr. Williams u kwah eh ban shong ban sah mar syndah ka ïingmane. Ka la long markhap ia ka iingmane, ha kawei pat ka liang, ba u la tei ia ka hospital jong u kaba la long kam hadien 20 snem. U Dr. Williams u la trei minot shibun eh bad kata ruh hapdeng ka jinglong hyndai ba dang sahdien. Hadien ka jingpynkhih kaba 20 snem na ka bynta ka hospital thymmai, ha u October 1913 u la buh ka jingkyrpad bakhatduh ban pynmih £3,500/- khnang ban pynlong kam ia ka jingangnud jong u. "Nga ngeit," u la thoh sha ka Home Board, "ba phin ym kyntait ia ka jingkyrpad jong nga. Lada phin mynjur, kane kan long ka hospital kaba nyngkong eh ka ban iadei dur bad ka kyrteng, hadien ba nga la trei minot 20 snem lynter khlem sangeh." U la iathuh ia ka Home Board ba baroh shikatta u la dei ban sngewhun tang bad ka dispensari, ka kamra ap ki nongpang, ki kamra eksamin bad kamra puid briew bad artylli ki kamra thiah nongpang kiba 16 phut la 14 phut kawei bad katto katne ki ïing ki sem. La hapdeng kane, u la kdew ba ki nongpang, ha ka lyiur ba la lah, ki la poi sha ka 250 ngut bad ba u la pyndep ruh katto katne sien ki jingpuid briew kiba donkam bad kham kyllaiñ. U la ong shuh shuh ba ka Sorkar Assam ka la pyni ia ka jingsngewtynnad kaba khraw ha ka kam kaba u la leh, bad ka la pynpaw ia ka jingñiewkor jong ka ia kane ka kam jingshakri parabriew da kaba ka la bei pisa £4,500 ban pynbha ia ka dispensari.

Kane ka jingkyrpad ia ka Home Board ka la seisoh ha kaba khatduh bad la ai pisa ia u ban seng ia ka hospital kaba sawphew jingthiah, bad la plie ia kane ha ka 1914. La hapdeng ka jingsngewdiaw jong u namar ka jingpynslem jong ka Home Board ban pynlong kam ia ka jingkyrpad jong u, kito ki snem ba shu ap khmihlynti kim shym long lehnohei. U la thaw ia ka

rukom jingsumar pang, bad ki briew na ki jaka kyndong jong ka ri Jaiñtia ki la sngewsuk jingmut bad kane ka jingpyrkhat ban shah sumar da ki rukom sumarpang ki nongsepngi bad lyngba ki hospital. Ynda haba la tei ia ka hospital, ki briew ki la lah pynkhreh ia kata bad ki la tip ia kaei ba kin khmihlynti. Ki la pdiang ruh ia ka jingpyrkhat jong ka jingdonkam ban da siew pisa na ka bynta ka jingsumar kat kum ka jingkot bor jong ki.

La tei ia ka hospital ha syndah ka ïingmane Jowai, kaba biang bha ia u bad ia ki jingdawa jong ka kam jong u, namar nalor ka kam jong u ha hospital, u la khmih ruh ia ka balang bad ia ki jingtreikam jong ka baroh. U la dei khmih ruh ia ki Skul Mishon bad kitkhlieh ban siew ia ka tulop ki nonghikai bad ka jingdawa jong kane ka kam ia u ka long ka bym lah mutdur. Ka jingpyniaid ia ka hospital bad ia ki nongtrei ka la long ka kam kaba la biang ia uwei u briew. Nalor kane, ka balang bad ki jingdonkam jong ka ki dawa ia ka jingpynleit jingmut jong u bad bunsien ki jingiashong komiti balang ki neh haduh ban da miet ngaiñ, bad u lah ban shah khot sha kawei na ki ïing ha kata ka shnong lane teng teng, sha kawei pat ka shnong, jngai katto katne mail. Lem bad kine baroh u la dei ban peit ia ki hostel, ha kaba ki khynnah na ki nongrit kiba sha jngai ki shong ki sah ha ka por long skul namar ka long ka bym lah long ia ki ban leit phai sha ïing man la ka miet. Nalor ka jingjngai, don ka jingma na ki mrad khlaw, bad ki umbah ki ju rong noh ia ki jingkieng ha ka aiom slap. Ki don ruh ki jingdawa ia ka por jong u ban leit sha ki komiti jong ka Mishon bad Balang ha Shillong, ka nongbah jong ka Assam, kaba jngai haduh 30 ne 40 mail. La bun snem u la long u Secretary ia ka komiti ki mishonari kaba peit ia ka jingiatreikam sngewthuh jingmut hapdeng ki mishonari bad ka Home Board. La ong ba la don katto katne sien haba u leit phai sha ïing da u kulai, u ju

kynmaw ba don ki kam kiba la dei ban buh hakhmat ka komiti ki la kum iaid lait noh na ka jingpynleit jingmut jong u; kumta katba u dang pynlut ia ka por premmiet ha ka Dak Bangla Sorkar ha shiteng lynti na iing, u ju pynrung ia kine ki kam ha ki jingiakut. Ynda ha kawei pat ka jingialang, hadien katto katne bnai, haba la pule ia ki jingiakut, don mano re uba ong, "Ngam da kynmaw ba la iakren ia kata ka kam bad dei ban pyndam noh ia kata ka jingthoh"; hynrei ka jubab jong u ka long, "Lehse em, hynrei ngi la dei ban iakren ia ki", bad ka kam ka la shu kut noh hangta.

U la bat lakam bha ia ka balang bad ia ki kam jong ka baroh, bad ha kawei ka kynti haba u dang don ha ka komiti jong ki mishonari ha Shillong, u la ioh ka jingtip ba don na ki dkhot jong ka Balang Jowai kiba la khot sngewbha ia uwei na ki Sadhu ba shang pyrthei (riewniam) ban kren ha ka jingiaseng ha iingmane, ba kumta ki da shim kabu ia ka jingbymdon jong u sahep mishonari. U Dr. Williams u la tip ia kiba kum kine ki jait briew, bad ba une ruh um long uba shisha, hynrei uba khmihlynti ban ioh thep pla ia ki jingainguh ba la lum ha kata ka jingiaseng. U Dr. Williams u la kyrpad ba un mih noh hadien ba u la batai ia kata ka jingjia ha ki mishonari bad u la pynmareh ia u kulai beit beit shaduh la iing sha Jowai, ha kata hi ka miet bad u la khang tala ia ka jingkhang ka ïingmane, u da pynpulom ia ki jingthmu jong ki.

Ka Mission Board naduh kaba sdang ka la pynbna ia la ka jingthmu ban ai jingpyntbit ia ki nongialam, da ka jingkyrmen ba ka sngi kan poi ha kaba ia ka jingpyniaid nadong shadong ia ki kam balang baroh bad ia ki skul yn aiti noh ha ki dorbar Balang. U Dr. Williams um shym la im slem ban iohi ba kane ka la seisoh, la shisha wat ha ki sngi jong u ka la long ka jingthmu ba paw jong u, bad u ju iasyllok bad ki nongialam trai

ri ha ki kam baroh kiba donkam bad u ju ailad ia ki ban ai ia ki rai, teng teng wat pyrshah ia ka jingpyrkhat ba kham bha jong u. Ha kajuh ka por, u pyniaid pyrkhing bha ia ki kam bad pyndonkam ia la ka iktiar kum ha katei ka jingjia ia utei u Sadhu. U la wer ia ki nonghikai samla kiba don jingkyrmen bad u la ai jinghikai ia ki kum ki nongkhleh dawai, bad haba u leit jingleit kylleng ka ri, u ju iehnoh ha ki ban peit ia ka dispensari. Ynda, ha ka jingpeit jong u, ki la pyni ia la ka jingtbit, u la phah noh ia ki ban pyniaid ia ka skul ha ki shnong kiba kham heh, kumta, suki mian pa mian u la pynsting ia ka jingbunkam ha ka hospital. Ka don ruh ka jingdawa kaba khraw ia u ha ki jingiaseng ba kyrpang namar ka jingialap badonbor jong u. U don la ka rukom iadei bad ki briew bad u sngewthuh kumno ban pyniadei bad ki jait briew baroh. U peit lyngba ia ki jingmut ki briew haba ki treikam, la ka long ba ki kylla jingmut man ka por ne ba ki kiar na kaba ki dẹi ban leh bad u ju leh tyngeh ia kiba kum kita. Ha kawei pat ka liang u long uba jemnud bad kito kiba tieng bad lehraiñ bieit kiba donkam ia ka jingpynshlur. I Mem Williams i long ka briew kaba palei mynsiem bad kaba stad bad don sap, iba la shimti ia ka jingialam ia ka jingiaseng kynthei bad shen shen i la pyntbit ia ki katto katne na ki kumta ba kin lah ban pyniaid ia ki jingiaseng. I la ai jinghikai ruh ia ki katto katne na ki ban long ki Bible Woman, kaba ka kam jong ki ka long ban leit jngoh ia ki iing ha ki jaka bym pat don Khristan jong ka shnong. I shimti ruh ban peit ia ki hostel, bad i sumar bha ia ki khynnah, kum la ki khun la jong.

U Dr. Williams u long ha ki bun rukom u briew uba iohi jngai. Ha ka jaka ba un set kut ialade ha ki sawdong ker jong ka hospital, lem bad ka jingiarap ki nongsumar pang (nurse), katba lah ban lum ei, u pynshlur ia ki nongpang ban wan ialam

bad ki iano iano na la iing ban shet jingbam bad ban peit ia kino kino ki jingdonkam jong ki. Khnang ban pynlong kam ia kane, u la tei katto katne ki ïingtrep ba ki briew ki lah ban pyndonkam katba kiba haiing hasem ki dang don ha hospital. U ju bthah ia ki nongkhlehdawai ban ai ki dawai kiba ki nongpang ki lah ban donkam haba um don ha shnong.

Ha ki shiphew snem kiba nyngkong, u la mad artylli ki jingjia kiba khraw. Ha ka 1897 u jumai uba jur u la khynñiuh, ha kaba ka jaka pdeng jong u ka long ha ri Khasi bad Jaiñtia. Ki jingkhynñiuh jumai ki long kiba ju kham jia, ba kumta ba don tang khyndiat tylli ki iing armala ha ka ri baroh kawei; ia ki bim la pyndait lang, ba lada don u jumai uba jur, ki iing kin ym pra ne kyllon kram. Haba ngi don hangto, ngi ju thang borabor da ki kynja lynten bad pynrit ia ki ha ka por mynmiet. Haba khynñiuh jumai, ngi mareh shabar iing bad shim kynthei ia ka lynten ha ka jingruma, hynrei da ka jingsumar sukher U Blei ym shym la jia shuh u jumai u ban ianujor bad une u jumai ha ka 1897. Ha kata ka por, la iohsngew ia ka jingkhynñiuh kaba nyngkong ha ka por san baje janmiet jong ka Sngi Saitjaiñ ka 12 tarik u bnai June ha kaba la pynkyllon bad pynjot ia ki ïing ki sem ha ka ri baroh kawei. Baroh ki ïing Sorkar bad ïing mishon ki la twa. Ka jingtwa bad jingtuid ka khyndew ka la rong ia ki shnong ki thaw salonsar bad da ki spah ki briew ki la iap; ka jingduh ka long ka bym lah ban batai, hynrei ka Balang ha ri Wales ka la ieng rangbah. La kheiñ ba ka jingtei pat kan shongdor kumba £15,000 bad tang hapoh khyndiat bnai, ka Balang ha ri Wales ka la kynshew palat ia ka £14,000. Da ka jingleh isnei U Blei, ym shym don mishonari kiba la iap, hynrei kumba dei ban khmihlynti, hadien ka jingshyrkhei kaba kum kata, ki jingpang kum ka jingpang iapthem (cholera) bad kiwei kiwei ki la saphriang. Iwei i mishonari - i Miss Annie Williams,

iba la trei ha ka lyngkha kumba shisnem duna, i la sumar ia ki laingut ki khynnah rit, haduh ba i ialade i la khlad noh. Ka jingiap briew kaba mih hadien jong u jumai ka long kaba khraw, lada kam da kham palat kumba ha ka por jong ka jingkhih jumai. Kam da donkam shibun ban mutdur ban sngewthuh kaba kumno ka jingim jong u doktor kan long ha kiba kum kita ki jingjia, kaba da shitom wat ban bujli ia la ki jaiñphong bad kaba shu mareh shane shatai ban sumar ia kiba pang ba shitom.

Kawei pat ka jingjia kaba khraw kaba u la mad ka la long ka Ribaibal jong ka snem 1905 bad 1906. Ki khubor ki la wan lyngba ki shithi bad ruh na ki jingiathuh ba lada iohi markhmat da ki mishonari ba la wanphai, shaphang ki kam baphylla U Blei ha ri Wales. Ia kine ki jingiathuh baroh la pynmih ha ka kot khubor Khasi *U Nongialam Khristan* bad kane ka la iarap ban pynphriang ia ka khubor babha shajan bad shajngai. Ka la nang pynjur ia ka jingthrang ia kaba kum kane ka jingkyrsoi U Mynsiem ha ki ri lum. La pynlong ia ki jingiaseng duwai ha ka por mynsngi bad neh haduh ynda miet ngaiñ. La don ka jingioh mad lypa ia ka lyer ka Ribaibal ha ka Assembly ha Sohra ha u bnai March 1905, hynrei lai taiew hadien, la don ka jingtheh kaba khraw jong U Mynsiem ha ka jingiaseng Presbytery ha ka shnong Pariong, na kaba ka la saphriang ia ka ri baroh kawei, wat shaduh ri Lushai, ha kaba kam shym la lip noh wat haduh kane ka sngi. Kane ka jingtrei ka la ktah ia ki samla bad ia ki tymmen, ia ki nong-Europe ne nong- India bad u Dr. Williams u la dih hun mynsiem ia ki pukri um jong U Mynsiem. Kumba ha ka Sngi Pentekost, la pyniasoh ia u paidbah byllien sha ka Balang - kumba lai hajar ngut ki riewdkhot - kumta la kyntiew ia ka jingbun ki nongbud da hynñiew hajar. Kane ka la pynmih ia ka jingthrang hir hir ban iohi ia ka Hima ba ka wan ha ka bor

bad na ka bynta ka jingpynphriang ia ka khubor babha jong ka Gospel. Ka la don ka jingdawa kaba kyrsei na lade da ki Balang ban kynshew pisa bad la don ka jingiakut ban buh ka thong kaba haduh shiphew hajar tyngka, kaba ka jingthmu ka long ba ia ka sut yn pyndonkam ban pynkhlaiñ ia ka Home Mission Fund. Ka jingshitrhem ka long kaba khraw haduh ba la pynmih arshah ia kaba la mang - arphew hajar tyngka. Katba u Dr. Williams u dang don ha la shnong ha ka 1905, ki Nongpyniaid ki la pdiang ia ka jingtyrwa jong ka jingshakri u Dr. G. Russell Jarvie uba trei kum u doktor ha kawei na ki kper slasha ha Assam, hynrei u la ichnoh kam hadien khyndiat snem.

Uwei na ki khyndiat ngut ki briew kiba la don ka jingithuhpaw bad kiba la im ban iohi ba la pyndep ia kata ka jingithuhpaw u long u Babu Joel Gatphoh ia uba la thung kum u Inspector of Schools jong ka Sorkar. U dei ruh u ebanjelist ba la ordain. Ha ka por jong ka jingtrei jong u, u la leit jngoh ia ki shnong kylleng ka ri bad u la long u nongsah iingbasa ha kiba bun ki iing Khristan ha ka por jong ka jingiaidlynti jong u. Kine ki jingleit jngoh ia ki iing ki la hikai ia u haduh katno ki briew ki long kiba duk bad tengkhat eh kin ioh ban bat pisa, hynrei u iohi ruh ba wat ha ki iing kiba duk tam, ki don hi khyndiat u khaw. Kane ka la ai jingmut ia u ba ha ka jaka ban kyrpad ia ki briew ban lum jingainguh da ki pisa, ka balang ka lah ban pdiang da u khaw bad ban sa die ia u ha iew. U la iasyllok ia kane ka jingpyrkhat bad kiba bun ki nongialam bad u la pynkhih ban pyntreikam ia u "Khaw Kham". U la batai ba baroh kaba u kyrpad ka long shikham u khaw man ba shetja. Kane ka jingpyrkhat ka la pur kumba wiang ding, khamtam ha ri Khasi, hynrei kam shym la long kumta ha ri Jaiñtia tad ynda u Dr. Edward Williams u la kren ia kane ka phang jong u Khaw Kham ha ka shnong Padu ha ka jingiaseng jong ka Jowai

District da ka bor jingktah baphylla haduh ba shen shen ka la saphriang ia ka ri Jaiñtia baroh kawei. Tang hapdeng khyndiat por une u Khaw Kham u la jia long ka jingkynshew kaba khrawtam bad ba seisoh tam ha ka histori jong ka Balang. Ha kaba nyngkong, ia ka pisa la pyndonkam ha kaba kyrshan ia ki skul, hynrei katba nangiaid ka por, ia ka tulop jong ki katto katne ki Pastor ruh la siew na kane ka Phon.

Ha ka por ba la khie ka Thma Bah kaba Nyngkong, u Dr. Williams u la leit phai noh sha Wales ban shongjahthait, bad ia ka hospital ha Jowai la iehnoh ha ki kti batbit jong i Kong Eribon Passah - i kynthei na Jowai iba trei kum ka Sub-Assistant Surgeon jong ka Sorkar. Ka la nang paw shai ba u Dr. Williams un ym lah shuh ban wan phai sha ka lyngkha haduh ban da kut ka jingiakynat, kumta u la trei ha ka kynhun shipai kum u Medical Officer na ka bynta kata ka por.

U Dr. Williams u la iaid kylleng ki dong jong ka ri Jaiñtia. Naduh ka Thma Bah kaba Ar, la plie ia ki lynti syngkien bad ki bos bad ki jip ki lah ban poi sha ki katto katne ki jaka ba kyndong tam jong ka ri, hynrei ha ki sngi u Dr. Williams ym don lad lait tang ban shu iaid kjat ne shong da u kulai. Shuwa ban leit jingleit, kaba shim por shibnai ne palat, u la pynbeit lypa ia ki kam jong ka balang bad ka hospital. U ju phah shuwa da u nonglam khubor sha ki nongrit kiba u thmu ban leit jngoh lem bad ka jingpyntip sha ki nonghikai skul kiba don ha ka lynti iaid jong u, kumta ba kin ioh pynkhreh pynkhrum. Ynda u la poi, la ju don bun u paidbah uba ap ia u, bad u la dei ban khreh pat, wat la u la dei ban sngewthait shisha, hadien ka jingleitlynti kaba khadsan ne arphew mail. Hadien ba u la lah peit ia ki nongpang, ki don sa ki kam iap kam im ha ka balang, teng teng ki kam pyniasuk, ki jingiaseng ialap, bad bud sa ka jingiaseng

Jingkhawai U Trai. Ha kata ka jingiaseng ne ha ka jingialang ba kyrpang ha ka step kaba bud shuwa ba un mih ban leit sa sha kawei pat ka nongrit, ka ju don ka jingpynbaptis ia ki khynnah bad kiba la san. Nalor kane, u ju leit jngoh ia ka skul bad tynjuh ia ki khynnah ia ka jingtip bad jingpule jong ki. U ju leh kumne ha kawei pa kawei ka shnong ba u leit jngoh, haduh ban da lut phar ki dawai dashin, te haba kumta une u mishonari u ju leit sha ka steshon rel kaba jan tam hadien ba u la phah noh ia u kulai bad u kariwan bad ia ki nongkit jingkit, lem bad ki pla ba la suda da ka lynti kjat sha Jowai. U Dr. Williams pat u ju leit da ka rel bad ka bos sha Shillong bad ap ia u kulai ban leit phai pat sha Jowai.

Ha kawei na kine ki jingiaid lynti, ha ka jingshisha kaba long kaba khadduh, u Dr. Williams um da sngewkhlaiñ bad u la dei ban pynlyngkot noh ia ka jingleit jong u bad ban leit sha Shillong. U la leit ban iasyllok bad u para doktor, u Dr. Gordon Roberts, uba haba u la eksamin bniah bha ia u u la ai jingmut ia u ba un leit noh bran bran sha Wales. Pynban um shym la ioh shongthait kumba la khmihlynti, bad u la khlad noh ha ka snem 1925. U Dr. Edwards Williams u la iehnoh ki dienjat ha ri Jaiñtia da ki bun snem. U dei u nongmaitlynti uba da shisha. U long u riew ba dap shynrang uba pyniaid pyrkhing bha ia ki kam ki jam - u nongiathuhkhana ba khraw bad badonbor. La um lah shah ia ka jingkren bieit, u long uba dap da ka jingsngewlem bad jingsbun na la ka jinglong. La burom bad iaroh ia u da ki briew kiba u shakri, ki Khristan bad ki bym long Khristan kumjuh bad la ieit ia u da ki para nongtreilang ha ka Lyngkha. Ia kawei ka jingthiah la buh pynsahnam ia u ha Jowai Hospital. Nga la iohi liak ia ka Report Kut Snem kaba nga phah sha Wales sha ki Nongpyniaid na ka bynta ka snem 1935 ha kaba nga thoh, 'Ka don ka jingsngew kaba jur hapdeng

ki briew jong ka Jowai District ba ki da thrang eh ban leh ei ei ban pynpaw ia ka jingñiewkor jong ki ia ka jingim bad jingtrei jong u Dr. Edward Williams bad ka jingkynmaw burom ia u, ym namar ba ki sngewdonkam ban pynsah kynmaw ia u ha ri Jaiñtia, namar ka kyrteng jong u hi ka long ka tien ïing tien sem ha ka ri baroh kawei bad lehse kan iai bteng ban long kumta ha ki bun pateng ki ban dang wan. La seng ia kawei ka Phon ban khot ka "Dr. Edward Williams Memorial Fund" bad la kynshew ia ka tyngka kaba la bit bha na ka bynta kata. Ha kawei ka Jingiaseng ka Jowai District, la iakut ban pyndonkam ia kata ka pisa ban thied ia ka almari buh tiar ha ka kamra puid lem bad ka kynja lyngkniap ba la thoh nam. Kane ka long ban pynkynmaw ia ki pateng ki ban dang wan katno u ieit ia ki. La aiti ha i Miss Margaret Buckley ban thied ia kane ka 'Almari Buh Tiar' bad i la ñiewkor shibun eh ia ka jingdon jong kata ka almari kaba la iarap ban pynstet ia ka jingtreikam jong i.'

Shuh shuh ha ka Report jong nga na ka bynta ka snem 1951, nga la thoh : "Ngi kiba shong ha Jowai ngi dap da ka jingsngewburom ia ka jingtrei bakhraw ba la pyndep da i Miss Marian Pritchard bad ki para nongiatrei lem jong i ha ka Hospital rim, ha ki jinglong ki ban jyn da la pynlong ia ki briew bym satar jingmut ban sngewthait noh ïan, bad hadien pat sa bad u Dr. Norman Tunnell ha ka Hospital thymmai. Mynta ki lah ban khmih shaphrang ban iai bteng ia ka jingtrei ba kordor jong ki ha ki jinglong kiba pher na kaba mynshuwa ha ka Hospital thymmai kaba long ma ka hi ka jingpynsah kynmaw ba iadei dor ia u Dr. Edward Williams bad i Miss Margaret Buckley." Ynda la poi ka por ba i Miss Marian Pritchard in wan shuti sha kane ka ri, bad hadien pat sa ka jingwanphai noh u Dr. Norman Tunnell, ka la nang iai paw shai kdar ba ym

don shuh ka jingpdiang sngewbha ia ki mishonari ha ri India. Kumta, wat la ki la sngewdiaw ki la hap ban shu hun ia kiei kiei baroh bad ki la kut jingmut ban aiti ialade sa shisien pat ha ka jingshakri ia kiwei pat. U Dr. Tunnell u la long u rangbah doktor ha ka Phatok ha Durham haduh ka jingkhlad noh jong u ha u November 1975, bad i Miss Marian Pritchard i la long i nongpyniaid ia ka North Wales ha ka jingshakri ia kiba pang ñianglyngkut (Area Organiser for North Wales of the Leprosy Mission). Ia ka hospital ba la biang pura bha ha Jowai la pyniaid mynta da ka Balang Presbyterian khlem ka jingiarap nabar lait noh tang ha ka liang ka jingbei pisa katto katne na ka Balang Presbyterian ha Wales.

- G. Angell Jones.

U REV EDWIN ROWLANDS

1867 - 1939

Nga don ka dur jong u ba la shon nga tharai ha ka 1902 haba u la dei khmih ia ka Skul Mishon ha Aizawl. U phong ka tupia kaba iar ki rmiang bad u tmaiñ uba i khaiñ bha. Kumba phraphew ngut ki khynnah ki la lum sawdong jong u; bad shisien peit, i kum ka dur ba shon ha Wales ha kaba sdang ka spah snem, ha kaba ki khynnah nongkyndong ki ju shah shon dur kumta bad u nonghikai rangbah jong ki.

Hynrei kine pat ki dei ki khynnah Mizo, kiba long kiba nyngkong na kane ka jaitbynriew ban nang ban pule bad thoh bad ruh ban long Khristan. Mynta ki Mizo ki la kiew ha ka kyrdan kaba ha khliehtam na ka jong kiba nangpule bad thoh ha ri India bad ki jingkheiñ kiba hadien eh ki pyni ba ki Khristan ki la kot haduh 96 ngut na ka shispah.

Ha kaba sdang jong kane ka spah snem, ia ki tupia da sngi la ju phong paidbah da ki bym dei ki nong-India bad ki dur mishonari kiba nyngkong ki pyni ia kiba bun bha kum ka tupia u Sahep Edwin Rowlands ka pyni lehse ia ka jingbymsngewtynnad ban shu leh tang kat ba leh kiwei. Ka pynkynmaw ia ka jingshisha ba u la pynlut katto katne snem ha ki por samla kum u nonghikai ha Texas. Imat u la thied ia ka tupia na shnong Dallas !

U la leit sha America haba u dang khynnah bad u la trei kum u nonghikai skul hangto shipor. Hadien u la wanphai sha Wales ban pynkhreh ia lade na ka bynta ka lyngkha mishon ha ka jaka ka ban kham shyrkhei ban ia ka Texas.

Ka bor u Sahep Edwin Rowlands ka iadei dur tang bad ka jingshitrhem jong u ia ka kam mishon, ka jingshitrhem kaba la neh haduh kaba kut jong ka jingtrei jong u. Ka jingthrang ban ialap ka thangrhem hapoh jong u kumba ka ding ka thang ia ki shyieng u Jeremiah. Ngam tip ia uwei pat uba kham donhok ban shah khot u mishonari.

La kha ia u hajan Abergele, ha ka nongrit Pensarn ha ka 15 tarik March, 1867. U la iap hynñiewphew lai snem hadien ha ka jingkyrduh bad jingmatlah, hajan Rangoon.

Ia kaba bun na ka jingim treikam jong u la pynlut ha ki nongrit hapdeng ki jaitbynriew Mongolian bym ju kham tip pyrthei. Don tang khyndiat eh ki jingthoh jingtar ba lah ban ioh ia ki kam jong u bad ka long kaba shitom ban thoh ia ka jingiathuh kaba biang shaphang ka jingim jong u. Nga sngewkwah, ñiuma, ban ai khyndiat ia ka jingshon jingmut ba u la iehnoh ha ki briew kiba u la shakri, khamtam ha ki sngi kiba ha shuwa ha ri Mizo.

Ki Mizo bunsien ki ju iathuh ia nga ia ki sermon bad jingkren jong ki mishonari kiba mynshuwa eh. U Challiana, u pastor bad u nongpynkylla ktien ha Mizoram ba shathie bun bun snem, u pynkynmaw shai kdar ia ka jingiashem nyngkong jong u bad ka Gospel. Dei ha ka *Zawlbuk* nongkyndong (ka iingtrep ki samla shynrang) jong kawei ka nongrit ba u Sahep Edwin Rowlands u la iathuh bniah bha ia ka jingiathuhkhana shaphang ka Langbrot ba la Jah noh.

Hynrei la tip bha ia u da kiba bun namar ka jingtbit jong u ban hikai. Ki khynnah skul ba nyngkong jong u ki dang iathuhkhana ia u kum u nonghikai bym long ban ianujor ha ka Jingkheiñ, ka Phareng, ka Geography, ka Jingtem Jingput bad kiwei pat ki subjekt, u briew uba ieit ia ki subjekt bad ia ki

khynnah kiba u hikai. Ka dei ruh ban kynmaw ba u la hikai ia kine ki subjekt shuwa ban don ki alphabet jong ki Mizo kumba shiphew snem.

Ia ka skul kaba u hikai la tei da ki dieng bad ki siej khlaw, bad ka don ha ka jaka kaba la tei hadien ia ka 'Skul Saw' (Red School). Ka ıing jong u hi, ia kaba la tei ha kajuh ka rukom, ka don markhap. Kiba bun na ki nongpule ba nyngkong jong u ki dei ki bym long Khristan, hynrei ka long ka dustur jong u ban pynwai ia kawei pa kawei ka sngi hikai da ka jingiaseng kaba lyngkot.

Ha kawei ka janmiet u la iohi ia uwei u khynnah uba shong bad ki khmat kiba peit pyllew ha ka por duwai. Haba u la kylli ia u hadien, uta u khynnah u la iathuh ia u ba u la kut jingmut ba un ym long Khristan ! Wat la katta, uta u khynnah u la iaineh ha kata ka skul bad phi lah ban pyrkhat hi ia ka jingktah jur jong u Sahep Edwin Rowlands ia u khynnah na ka jingshisha ba uta u khynnah hadien u la kylla long u pastor Khristan ba nyngkong hapdeng ki Mizo. Ka kyrteng jong u ka long u Chhuahkhama.

Shen shen hadien ka jingleitpoi jong nga ha Mizoram, une u pastor u la wan jngoh ia nga. Hapdeng kiba bun ki jingsneng jingkraw kiba u la ai ia nga ka long kane, ba nga dei ban da sumar bha ialade ban ia kaba u Edwin Rowlands u ju leh haba leit jngoh ia ki nongrit kiba kham jngai. U ju thiah ha madan ıing ki bym long satia kiba khuid kumba ki long mynta, bad u bam kano kano ka jingbam katba ioh - ka dohsniang, ka kha tyrkhong ne ka lungsiej. Kane ka rukom im ka la pynsngewieit ia ki briew bad khlem artatien ka la pynlong ia ki ban pdiang ia u kum uwei hapdeng jong ki. Hynrei ka la pyntroiñ ia ka jingkoit jingkhiah jong u, la kren pynskhem uta u pastor. Kumta

ruh, nga la ngeit ha kata ka por, kumba nga ngeit mynta, ba u Sahep Edwin Rowlands u la pyrkhat ia kaba dei, bad nga suba ba ka jingiaroh u pastor ia u kum u mishonari ka dei shibynta na ka daw ba u leh ia kiei kiei ia kiba u pastor, ha ka ktien, u la pynrem.

Ha ki katto katne sien ka jingleh pathar jong u ka la buh ia u bad ia kiwei pat ha ka jingma. Bunsien u iehnoh ia ka lynti iaid briew ban wad da ki lynti ba lyngkot na uwei u syntai lum sha uwei pat - hynrei um shym la lah leh ei ei. Ka la shim katto katne por ban pynsngewthuh ia u ba ki Mizo bad ki mrad khlaw ki la lah shem ia ki lynti khlaw baroh lyngba kita ki them.

Hajan ka shnong Thiak kaba jngai kumba arsngi lynti na Aizawl, don ka bynta kaba don ki khla kiba runar. Ki nongtrei ha ki lyngkha kba hangne ki ju ialeit phai sha ïing ryngkat ryngkat bad ki traishnong ki ju sumar bha ban ym mih shabar shuwa ban dum. Uwei u nonghikai kata ka shnong u la iathuh ia nga ba dei ha kane ka jaka ba u Sahep Edwin Rowlands u la iaid marwei ha kawei ka miet tang bad ka lynten ha ka kti jong u. Ha kata ka khlaw kaba rben u la pynlut bun kynta ban wad ia uwei u khynnah uba jah na ïing haduh ba un da shem ia u.

U long u nongthaw jingrwai uba nang bad kiba bun na ki jingrwai kiba bang eh ha ka kot jingrwai Mizo ki long kiba la thaw da u. U tbit bha ruh ban pynkylla ktien na ka Phareng bad Welsh sha ka Mizo. Ka jingtbit jong u ia ka ktien bad ia ki ktien kynnoh ka la long kaba kham phylla. Ha ki jingrwai babun jong u u la pynmih ia ka jingkynnoh bad jingshoh sur ia kiba la shem shitom bha ha ka rukom kynnoh ktien ha ka ktien Mizo.

Ha kawei ka sngi ha ka ophis jong ka bangla jong u ha Aizawl, nga la lap ia kaei kaba i kum ka kot lyngkdop. Shiteng na kata ka kynthup ia ki jingrwai Mizo kiba nyngkong kiba dei

ban shon. Kane ka long ka sien shon ba la pynmih da ka North India Christian Tract and Book Society, Allahabad, ha kaba sdang jong ka spah snem. Ia kane ka kot jingrwai rit la ju die ha ka dor jong kawei ne artylli ki 'lengkha shi kopi ha kata ka por haba ym pat ju don peisa ha kano kano na ki nongrit kiba sha kham kyndong.

Ha kata ka kot nga la shem ia ki jingrwai ba la lah shon ba la suh bad katto katne ki kot sada, imat da ka jingthmu ban nang pynlang ia ki jingrwai thymmai. Ka dei ka kot jong u Sahep Edwin Rowlands bad u la thoh ha ka ia ki jingrwai kiba u la thaw hi ne kiba u la pynkylla ktien, kiba bun na ki ki don bad ki sur kiba iadei. Ki dak jong u ki long kiba itynnad kumba la ju thoh da kiba bun ki riewstad ha kaba kut jong ka spah snem kaba la lah. Ia ka jingktah jong ka dang lah ban iohi ha ka rukom thoh dak jong kiba bun na ki nongialam rangbah Mizo jong ngi.

Katba nga peit lyngba ki jingrwai nga la shem ba bun na ki ki don ka tarik, imat ka tarik ha kaba la thaw ia ki. Ha kawei ka sngi kaba la kdew thikna ha ka snem 1906, imat i kumba u la thaw hynñiew tylli ki jingrwai kiba iapher. Lada ka long kumta, u la thaw ha ka jingstet kaba sngewlyngngoh. Baroh hynñiew tylli ki la don ha ka kot jingrwai Mizo bad la ju pyndonkam lynter ia ki, ha ka jingshisha ki long napdeng kiba bang tam na ki jingrwai ba u la thaw. La iathuh ia nga shisien ba u sngewtynnad ban thaw jingrwai ha ka kamra ba la pyndum bad teng teng u ju pyrta ia u khynnah ban iarap ia u lada um lap ia kano kano ka ktien. Ha kawei ka sngi u la shim ia uwei u khynnah rit da ka kti khnang ban kylli ia u kaei ka ktien kaba dei kaba i kmie jong u in pyndonkam ban batai ia kata ka jingleh (ktm ka nuksa, Ialam Ma Me ia nga). Uwei na kiba iaroh eh ia ki jingrwai jong u u la iathuh ia nga ba u Sahep

Edwin Rowlands u don ka buit ban pyndonkam ia ki kyntien bad tien kynnoh kiba ktah ia kaei kaei kaba ngam jylliew bha ha ka jingim ba lung mynsiem jong ki Mizo. U ngeit ba ka jingtbit eh jong u ia kiba kum kita ki kyntien ka long khamtam eh na ka daw ba u Sahep Rowlands u la pynlut shibun ka por bad ki briew katba ki dang iatrei kam ha pynthor kba. Ki don shisha ki jingsawa kiba shai jong kane ka rukom ha ki jingrwai jong u.

Ka long kaba sngewphylla ba u la shakri ha ki ri lum Mizo tang phra snem. U Rev Saiaithanga shisien u la kynthoh ba ka ktien Mizo kan jin da la long kaba kham pher bad kham bha lada u Sahep Edwin Rowlands um shym la leit noh, hynrei kata ka long kaba la jia. La don ki jingmudui pyrshah ia ka jinglong jingim jong u kiba i long shisha. Nalor ka daw ba u long uba pathar bad u bym kham iadei bad ki jingpyrkhat uba bun balang, nga artatien lada don kano kano ka jingshisha ha kita ki jingmudui. Hynrei ka jingiaid jong ka por ka nang pyneh shuh shuh ban pynthikna ia ka jingshisha.

Hadien katto katne por la bthah ia u ban wan phai noh sha Bilat ban iakynduh ia ka Komiti jong ka Mishon. U la wan bad u la khmihlynti ba ia ka kam jong u yn pyndep noh kloi kloi. La shu buh teng ia ka kam bad u la thait ban iai ap. Kumta u la rai hi ia ka kam bad u la wan phai sha Calcutta da kaba trei artad ha jhad. Hadien khyndiat bnai (ha shiteng jong ka snem 1908) ka jingiadei jong u bad ka Mishon ka la dkut noh bad hadien nangta um shym leit phai shuh sha Wales.

Naduh kata ka snem, u la pynlut ia kaba bun ka por jong u hapdeng ki Mizo bad ki jaitbynriew ba kajuh ka jait ka kynja ha kaba, kiba bun na ki ki don ha ka ri Assam ba shathie bad ka Burma ba sha sepngi. U la tip bha ia ki Kuki, Ralte, Thodo, Hmar, Chin bad kiwei kiwei. Kumba katto katne snem ka

jakatrei kam jong u ka long ha Lakhipur ha kaba u la iakynduh bad kiba bun ki briew kiba shong ha ki ri Lum Cachar bad Manipur. Nga artatien ba uno uno u dohlieh un tip kham bha shaphang kine ki jaitbynriew ban ia kaba u Sahep Edwin Rowlands u tip. U la iai trei khlem shongthait ne shim shuti. U Rev. D. E. Jones, uba long ialade u nongtrei u bym ju sngewtlot bor, u ju thoh ha ki jingbuh jingkynmaw jong u ba um pat ju iohsngew ia uno uno uba la kham trei shitom ha la ka sngi ban ia u Sahep Edwin Rowlands.

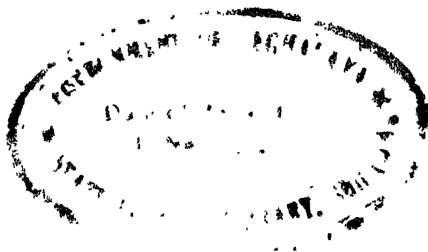
Hadien ki snem jong ka jingiaidwir bad jingtrei ha ki jaka bapher bapher u la pdiang ia ka kam kum u Headmaster jong ka Secondary School China hajan Rangoon, Burma. Nangto u la seng ia kawei ka kam ban prat lynti hapdeng kawei ka jaitbynriew ba dang sah dum ba la tip kum ki khumi. Kine ki briew ki shong ym da jngai na ki khappud ka ri India, hajan ka Iew Cox, shatduh eh jong ki lum Chin. U la ai shiteng na ka tulop jong u sha kane ka jingtrei. Ha kane ka rukom u la kyrshan katto katne ia ka kam skul bad kam ialap ha ka ri ki Khumi, bad u hi u ju pynlut ia la ki shuti baroh hapdeng jong ki. Khala khala u la nang bha ia ka ktien jong ki bad u la sdang ban pynkhreh ki jingrwai na ka bynta ka balang kaba rit eh kaba la sdang ban san hapdeng kata ka jaitbynriew.

Ka jingrwai bakhadduh jong u ha ka ktien Matu ka long kaba la pynkylla na ka ktien Welsh, kawei na ki jingrwai ba bang tam jong u William Williams Pantycelyn. Ha kata ka jingrwai u nongthoh u la batai ia lade kum u nongtrei bylla sngi, uba iabeh shaphrang sha ka jingneh junom jong ka bymjukut. Ka la long kumta bad u Sahep Edwin Rowlands. U la nang ring tymmen, kham kyrduh ban ia kaba u ju long, bad ka jinghiar ha ka jingkoit jingkhiah lem bad ka jingmatlah mynta ki la pyndkoh ia ki jingtrei minot jong u.

U la sngewthuh ia kane bad u la iohi ba ki Khumi kin ioh ia ka jingshakri kaba kham bha lada la peit bad sumar bha ia ki da ka seng mishonari kaba bit ba biang. U la aiti noh ia ka district ha ka Bible Churchmen's Missionary Society. U Bishop jong ka Rangoon u la leit shata ban shimti ia ka.

Ym slem shuwa ba ki kynhun shipai Japan ki la wan poi shaduh Burma, u Sahep Edwin Rowlands u la khlad noh, ha ka shnong aiu ma hajan Rangoon.

- J. Meirion Lloyd.

I KATIE HUGHES - MODRYB - PI ZAII

1889 - 1963

Kine ki laitylli ki kyrteng ki long kum ka jingiathuh ia ka jingim jong i. La pyndonkam ia ki baroh lai da ki kynhun kiba iapher man la ka por bad lynter ki snem. Ha uwei pa uwei u Mizo - bad uwei pa uwei u Mizo u tip lane ithuh ia i -- la khot ia i i *Pi Zaii*, ka briew kaba rwai. I la ioh ia kata ka kyrteng shen hadien ka jingwanpoi jong i ha Aizawl, ka nongbah jong ka Mizo- ram, ne ri Lushai. I sngewsarong ruh ia kata, bad i ju pynkylla ktien ia ka kum "I Meirad iba rwai", hynrei ia kane ka ktien "meirad" ym dei ban da shon jingmut than; ka long ka ktien khot donburom ia ki kynthei briew ha ka ktien Mizo. Im long tang ka nongrwai, i don ka jingthrang ban rwai, khamtam ha ki jingiarwai kynhun, bad i la pynngam ha kiwei ruh ia kata.

Ha ki para nongiatrei lang ha ka Mishon la ju khot ieit ia i i Modryb, kaba mut, i meisan jong ki. Da ki snem i la long ka mishonari kaba la tymmen tam ha kata ka dong, hynrei i la long ruh i meisan trai ia baroh, ñiar ba in sngew kyrkieh, i da pdiang sngewbha bad pyni ia la ka jingpynleit jingmut ia kaei kaei kaba jia ha ki nongwan jngoh jong i.

I la sdang ia la ka jingim kum ka Katie Hughes bad la tip bha ia i kumta ha kiba bun ki bynta jong ka ri India bad ri Bilat, khamtam ha la ri ha Wales.

Ia i Katie la kha ha Tal-y-sarn ha Gwynedd, ha ka ïing baduk hynrei kaba stad, bad i la san ha Anglesey, ha ka nong-

rit Llangaffo ha kaba la tep ia i, ka jaka ha kaba i la mad ia ka jinglehieit kaba baroh shijingim.

I la long ka nonghikai skul bad i la hikai ha Holyhead bad Menai Bridge. Ka jingtrei ha ka mishon kaba sha shiliang duriaw ka la ring jur ia i, hynrei namar ka jingjia ha ïing ha sem, im shym lah ban leit sha India, haba i paralok jong i, i Dr. Helen Rowlands, i la mih sha India ha ka 1917.

Hadien khyndiat snem i la kynriah sha London ban trei ha kawei ka ophis insurance. Hangto i la pyniasoh ia lade bad ka Balang Presbyterian na Wales ha Charing Cross Road, ka balang kaba don palat hajar ki dkhot ha kata ka por, bad i Katie i la shem ka lad bad ka jingsngewhun ha lade ha ka balang kaba nangroi. I la hikai ha ka Skul Pynpaw bad i la pynlong ia ka kynhun nongrwai jong ki kynthei. La don kumba sawphew tylli ki balang Welsh ha London ha kata ka por, bad ki kynhun nongrwai, kiba kynja niam bad kiwei kiwei, ki la bun bha. Katba nang iaid ka por i la sngew biang ban pan ban trei ia ka kam kaba i ju angnud ban trei, kata, ka jingshakri ha ka kam mishon sha shiliang duriaw. La pdiang ia i bad i la kiew lieng ha ka 12 tarik u November 1924 bad i la wan poi ar sngi shuwa ka Khristmas ha Aizawl ka ban long ka ïing jong i naduh kata ka por.

Ka Mizoram (ri Lushai) ka long ka bynta jong ka khyndew kaba shu jrong lyter kumba 21,000 kilometer sawdong ka jingheh, ha ka bynta ba sha mihngi ka ri India. Namar ba mynta ka long ka jaka kaba don ka jingiakhih, ym shym shah shuh ia ki mishonari na ri sepngi ban trei hangta. Ka jingtrei jong ka Balang Presbyterian na Wales hapdeng jong ki Mizo ka la sdang ha ka 1897 da ka

jingwanpoi jong u Rev. D. E. Jones bad ka la kut ha ka snem 1968. Ngi lah ban pynbynta ia kine ki 71 snem, ban shu kren kyllum, ha ki laitylli ki por. Kaba nyngkong ka kut ha ka 1926 da ka jingleit noh u Sahep D.E. Jones, kaba ar ka kut ha ka jingshongthait noh u Rev. E. L. Mendus ha kaba sdang jong ka 1944, kaba lai bad kaba khadduh ka la kut da ka jingleit noh jong ki mishonari kiba khadduh ha ka 1968.

I Katie Hughes i la wan poi ha Aizawl ar snem shuwa ka jingshongthait u Sahep D. E. Jones bad i hi i la leit phai noh sha Bilat ha ka 1962. Ka por jong ka jingshakri jong i namarkata ka kynthup palat shiteng na ka por baroh ba ki mishonari jong ka Balang Presbyterian na Wales ki la shakri ha kine ki lum. Kumba ka la jia ka la long ka por kaba la pynmyntoi bad ha kiba bun rukom ki jingtbit jong i Katie Hughes ki iadei bha bad ki jingdawa ha kata ka por jong i. Hynrei i la lah don laiphewsaw snem ka rta, ka rta kaba la kham palat ba la pynbeit ia ki mishonari ban shong ban sah bad ban pyniadei met ia lade bad ka jaka kaba thymmai. Kane ka la pynlong ia ki jingshakri ba seisoh bad ka jingpyniadei jong i bad ka rukom im ki Mizo ka la nang sngewphylla shuh shuh.

Na ka liang ka met ka phad i Katie im shym da long iba khih ba ksar bad ha ka ri kaba i la jied, ki lynti syng- kien ki long kiba khohruh khohram bad ba shitom. Ka jingbun briew ka la roi stet naduh kaba sdang jong ka spah snem bad bun tylli ki nongrit ki la mih. Kane ka mut ba ka jingjngai na kawei ka nongrit sha kawei pat ka long bunsien kaba kham lyngkot, bad ki lynti iaid ki la kham bha, hynrei, la katta ruh, ka leit ka wan ka long kaba shitom. Da ki bun snem ha ki por ba rang, i Katie i ju shong da u kulai lieh uba

kyrteng u Vara. Khala khala la tip bha ia i bad ia u kulai jong i. Katba nang iaid ki por, ñiuma, kane ka rukom leit jingleit kam long kam shuh. Nangta i la leit jingleit bunsien da ka kynja krong ba la bah da ki sawngut ki *Santal*, ki nongtrei ba la wallam da ka Sorkar na Bihar. Da shisha, ha ki snem kiba hadien, i la don la ka jong hynrei im ju kham pyndonkam. Te kumta i la shu sahkut sah ha Aizawl, i da lah ban leit jngoh tang ia ki khyndiat tylli ki nongrit kiba don sawdong bad kane ka la pyndiaw ia i.

Ki jingiaid lynti jong i ha ki snem kiba mynshuwa ki kynthup ia ki jingleit kiba jngai shibun bad i don ki jingbuh jingthoh ia ki katto katne na ki ha ki shithi jong i.

Kawei na ki jingleit kiba jrong tam ka long sha Champhai lem bad ka jingleit jngoh ba sah kynmaw sha ka Pung Rih ha Burma ha Burma, ka pung kaba la ñiew kyntang bha da ki Mizo. Ka jingiaid lynti jong i ka kynthup ia ka jingiaid lyngba ia ki them kiba khim bad ka jingkiew ia ki lum kiba kham jrong ia u Snowdon. Ka la long ha ka por kaba sngewtynnad jong ka snem, ha u bnai November. I la mih bad la u kulai shen shen shuwa ban mih sngi :

"Ngi la hiar arsut ia ka lynti kaba sharing bha kumba hynriew mail, nangta, hadien ba ngi la jam ia ka wah, ngi la sdang ban kiew artet. Kynsan ngi la iakynduh katto katne ki masi kiba iamastieh bad u kulai jong nga u la phai pyllun bad u la mareh pat arsut ia u lum . . . Ki la pynbeit ia nga ban sah ha ka ïing dukan. Te sngewbha ban ym pyrkhat ia ki dukan ha Liverpool ! Kane ka dukan ka long kaba la shna tang da ki siej bad ka madan kam iakynduh ei ei ruh bad ka kynroh. Don kyrhai ka jinglait lyer bad bun ki kamra ia ki syiar kmie bad syiar khun ban wan jngoh kai ia nga

na ki jaka dem jong ki ha khrum ïing. Dei na kine ki jingpei thliew ba ki Mizo ki pda ia kiei kiei baroh kiba kim pyndonkam shuh bad ka jingsma kaba mih nangto ka long kaba da sngewsih. Ki khnai ruh ki iasngewshongshit haba ki shrut ia ki tiar ki tar ha almari (kane ka long ka synduk sabon ba la rim). Nga shu iohthiah malu mala ha kito ki ar miet. Ka jingthiah siej ka long kaba shon bad nga sheptieng ia ki khnai bad ia kiwei pat ki jait khñiang kiba wan na sawdong. La katta ruh nga dei ban pynlong jingiaseng ha kata ka miet (Sngi Saitjaiñ) bad sa sawsien ha ka Sngi U Trai. Nga dei ban rwai arsien bad ban kren ha kawei pa kawei ka jingiaseng. Ki don ka kynhun nongrwai kaba sngewbang bad ki la nang khyndiat tylli ki Khoros na ka 'Messaiah', bad ki la rwai laitylli na ki. Ka rukom rwai kam da beit eh, hynrei nga la iaroh ia ka jingpyrshang jong ki ban rwai ia ki jingrwai kiba eh kum kito. Da ki phewngut ki la wan sha nga ban ioh dawai."

Shisien nga la leit sahmiet ha iwei i nongrit iba kham sha jngai ba la khot Kani, hajan rudwah jong ka Wah Barak kaba ishyrkhei bha haba ka la shlei um. Hooid, ki traishnong ki la iathuh ia nga, ka *Pi Zaii* ruh ka la sah hangta khyndiat snem mynshuwa. Ka la neh ha ka jingkynmaw jong ki namar ka wah ha kata ka por ka la shlei miar, bad ka *Pi Zaii* ka la kyrpad ban ai lieng ban leit buh ia ka arsut sha ki jaka them. Ki traishnong ki la ju tip bha ia kane ka wah bad ki jinglehbiria jong ka. Ban king arsut ha ka ha kata ka por ka long kumba kheiñduh ia lade, hynrei ki la shem shitom ban khanglad ia ka *Pi Zaii*. Ka jingshaniah jong i ha U Blei ka long ka bym lah pynkhih bad bunsien ka jingshaniah jong i ha ki parabriew ruh ka long kaba khlaiñ hi kumjuh.

Ha ka por jong ka Thma Bah Kaba Ar, la pom lynti lyngba ka khlaw na Silchar sha Aizawl. Ha ki snem kiba hadien la nang pynheh ia kane da kaba iatrei mon sngewbha ban poi sha Lunglei ha Mizoram Bashathie. Ha ka pyrem jong ka 1953 u Pandit Nehru da lade u la wan ban kyrkhu kyrdoh ia kane ka jingtrei bad ban plie ia ka surok shathie na Aizawl. Ki jip bad ki trok rit ki la sdang ban iaid lyngba ka surok. La iohi ia ki khla ba ki iaid nangta bad teng teng ka kynhun ki hati khlaw ka khang lynti na sha ka bynta kaba shaneng jong ka. Hynrei ka jingiaid ki kali ka nang bun. Ka Mishon ruh ka la pynioh kawei ka jip rim ban pyndonkam iakheiñduh. Ka la poi shaduh jan ka jingkulmar wit haba ki tiar pynsangeh kim treikam katba dang hiar ia ka sharing lum hapdeng Durtlang bad Aizawl. Kane ka la jan shim lut ia ki jingim jong ngi, hynrei ki nongshong kali ki la shu lait iap ban tyllun sha ka riat kaba arhajar phut sharum kata ka surok. Kane ka jip toi ka mut ba ka Mishon ka la lah ban khih sharum shaneng khadduh khadwai bad kane ka la kham pynsngewkmen ym iano iano ban ia i Katie Hughes. Ka la ai ia i ia ka jingsngewlaitluid kaba thymmai bad i la pyndonkam ia ka ha ka rukom kaba myntoi shibun.

Ka snem 1924 ka la long ka snem ba jan kut jong kawei ka por la ym shym don ba poi pyrkhat katno ka jingkhraw jong ki jingkylla kiba ap shakhmat. Baroh ka i kumba iaid beit. U Sahep D. E. Jones bad i lok jong u ki la nang iaid sha ki snem kiba khadduh jong ka jing- shakri. U Sahep Lewis Mendus, kum u mishonari ba dang samla bad bashait bakhlaiñ, u la pynskhem ia lade ha Aizawl. U Fred Sandy u trei ia ka kam skul bad kam thioloji ha Durtlang bad u don shibun ki jingpruid dak na ka bynta ka jingsan jong ka. I Kitty Lewis i la sdang ia ka jingtrei kaba don jingkyrmen.

Ki kmie ki kpa jong i ki la wan jngoh ia i bad ki la shon jingmut shibun da ka jing- trei jong ka mishon. Ki la seibor kylluid mynta ban kyr- shan ia ka bad ki la pynbna paidbah ban ia kaba ka la ju long. Ki la pynbeit ŕuh ia u Pasena, uwei na ki nongtrei batbit tam ban ioh jingpyntbit ha ki rukom hikai ha ka London College. Kane ka la long ka jingiarap kaba khraw ia ka jingpule kot pule sla ha Mizoram. Shuh shuh ki arngut ki khynnah skul Mizo kiba nyngkong ki dang iapule ha ka college ha Calcutta.

Shuwa ban kut ka snem 1926, kiei kiei ki la kylla dur kynsan kynsan. Hadien ka jingiaid lynti na wah u Fred Sandy u la wan phai u briew uba la kem pang jur bad tang hapdeng khyndiat por u la khlad noh. I Kitty Lewis (iba long hadien i Mrs. Idwal Jones) i la dei ban leit phai bran bran sha shnong namar u kpa jong i u la iakynduh ia ka jingmynsaw kyndit kaba jur. U Rev. bad i Mem D. E. Jones ki la pyndep ia ki laiphew snem jong ka jingshakri jong ki bad ki la mih noh jynduh na ri India. Ka jingbun tylli jong ki balang ka la hiar khyndiat ha ka 1927. Kawei pat ka jinghiar - kaba rit - ka la jia ha ka snem 1902.

Hynrei shen shen ka la don ka jingkhie im pat bad u Rev. Lewis Mendus bad i Miss Hughes ki la jop hapdeng kiba bun ki jingeh ban pynneh bad pyniar ia ka jingtrei jong ka Balang, ba la kyrshan phylla eh da ki nongialam Khristan Mizo kiba la ioh kem stet ha ka jingnang bad jingtbit.

Kiba bun na kito kiba don ha ka Balang ki la long ki Khristan ka pateng kaba nyngkong, kata, ki bym pat don mynshuwa kano kano ka rukom im ne nongrim Khristan. Bun na ki ki la long Khristan ha ka ribaibal jong ka snem 1918. Ka Gospel ka dang long kaba thymmai bad

sngewphylla bad bunsien ki briew ki ju sngewthuh bakla ia ka.

Ka rukom im ki Mizo ka dang long hi kaba shu kynriah jaka nawei shawei. Ki nongkynd'ong ki kynriah na kawei ka dong sha kawei pat. Bad kane ka long kaba donkam, namar ka rukom rep jong ki ka long da kaba shu thang khlaw, ba la ju khot bunsien ka rukom Khet bad Thang. Kane ka pynseisoh kloi bad ka iabiang bha ia ki jingdonkam jong ki briew, hynrei suki suki ka pynduna ia ka jingsboh ka khyndew. Ym ju tip shaphang ka jingkynshew ia ka tyngka. U kba u long ka spah kaba shisha.

Ka kyrdan jong ki kynthei ka long kaba kham hapoh, la shisha ki kham ioh laitluid ban ia ki para kynthei sha dkhar. Hynrei ka jingtrei jong ki kynthei Mizo ka long kaba khia bad bym don jingkut. Ki long ki nongthoh diengiap bad ki nongtong um. Ym ju khmihlynti ia ki ban ai jingmut lane ban im la ka jong ka jingim bad ym ju pyrkhat ba kan myntoi ia ki ba kin ioh jingnang jingstad lait tang ia ka jait jingtip ba mata madei. Kane ka la kylla bad ka bynta i Katie Hughes ha kaba wan rah ia kane ka jingkylla ka long kaba khraw.

Ban iarap ia ki kynthei i la seng ia kawei ka jaka sumar ia ki khynnah rit. Ka Mishon (mynta ka Balang) Hospital kam pat shym la don bad ka la long saw snem shuwa ba u doktor ka Mishon, u Dr. John Williams, un wan poi. Kumta ka *Pi Zaii* ka la sdang ia ka jinghikai kaba kham suk ban pynioh ka jingiarap kaba da long kam na ka bynta ka kmie Mizo kaba shah jynjar. Ia kata ka iing la khot ka *Nau Buk In* - ka jaka ban thew jingkhia ia ki khyllung - ka nuksa kaba biang jong ka jingnang ki Mizo ban sin kyrteng. Hangta i la batai ia ki

jinghikai tynrai jong ka jingkoit jingkhiah bad jingsumar ia ki met ki phad. La khot sngewbha ia ki kmie na nongkyndong ban wan shisien shitaiew bad ka la long ka jaka pdeng jong ka jingiakynduh lang jong ki.

Bunsien ka kmie ka kiew artet ka lynti, ka da aibuiñ ia i khun, bad bah ia iwei pat halor la ka met, bad sa iwei pat iba snoh ha ka jaiñpien jong ka. Ki longïing longsem ki long kiba bun briew bad ka jingiap ka long kaba bun. Iba nyngkong ñiar eh ba in im. Ka *Pi Zaii* ka iarap katba ka lah ei. Kam pher kata ka kmie ka dei kaei lane aiu ka donkam, la ai jinghikai bad jingiasyllok ha kata ka jaka sumar. Ka bynta kaba phylla shibun ha ka jingtreikam jong kata ka jaka sumar ka long ban thew ia ka jingkhia bad ban pynsum pynsleh ia iwei pa iwei i khyllung. La buh jingthoh bad la nujor ia ki. Kane ka jaka sumar ka la leh shibun ban ioh ia ka jingsngewieit baneh hapdeng ki kmie ia ka *Pi Zaii*. Ka la kyntiew ia ka kyrdan jingkoit jingkhiah bad kumta ka la lah ban iai bteng ia ka jingsngewkitkhia ia iwei pa iwei i khynnah lyngba ka por shongskul jong i.

Kumba arphew snem i la long ka headmistress jong ka Middle School ki kynthei ha Aizawl bad suki suki i la ioh lum ia ki nonghikai kiba tbit bad aiti ia lade kiba la ioh ka jingpyntbit kaba bniah ha ki rukom hikai bathymmai.

Ka *Pi Zaii* ka sngewtynnad ia ki jingpyrkhat kiba synlar, ki jingpyrkhat kiba seisoh bad pur sha kiwei pat. I ju wad ia ki lad kiba kham treikam ban pynphriang bad pynpoi sha kiwei pat. Da kane ka jingthmu ha ka jingmut jong i i la pynlut ia kaba bun ka por ha ki jingleit shuti jong i ha ki jinghikai ki ban iarap ia ka kam jong i. I leit pynbit ia lade ha ka kam Skul Pynpaw ha Westhill College, ha Selly Oak. I la

pass ruh kum ka nongeksamin ha ka tonic solfa haduh ka kyrdan Intermediate ha ka Curwen College of Music. Kawei na ka jingpynbha jong i ia ka skul sngi ka long ka jingpyndonkam ia ka rukom hikai kaba beit, kaba suk ban sngewthuh. Kane ka la pynlah ia ki khynnah ban pule ia la ka ktien ha ki lai ne saw taiew. Ki Mizo Alphabet ki long kiba kynnoh kum ba thoh ba la seng nongrim ha ki Alphabet Roman. Kaba mut ba ka jingshon bad jingthoh da kine ki alphabet ka long kaba suk katta katta. Ym sngewphylla ba ki Mizo na ka jinglong bymnang pule ne thoh, ki la kylla long ka jaidbynriew kaba ar ha ri India na ka liang ka jingbun jong kiba nang ban thoh bad pule, ka kyrdan kaba ki dang bat haduh mynta.

Ka Skul Pynpaw kam long tang ka dur kaba khraw jong ka Balang Mizo hynrei ka don ruh ka bynta ban saiñdur ha ka. Ka dang dei haduh mynta ka jingiaseng kaba wan bun briew tam. Ha ki sngi kiba mynshuwa kam long tang ka por ban pule Baibl hynrei ka long ruh ka lad ban nang pule nang thoh. Bun kiba la san ki thrang ban nang pule khnang ban ioh pule Baibl. Ka Skul Pynpaw kumta ka i kum ka jaka kaba bit tam ban nang ia ki alphabet. Ym da donkam shuh ban kylli ka kitab aiu ki pyndonkam hangta.

Hynrei kane baroh ka mut tang ia kiba la san. Ki khynnah ki wan da ki kynhun bah hynrei la shu shah kumta da kiba san jong ka. Ka *Pi Zaii* ka la sngewkhia shaphang kane bad ka la pyrshang ban pynbeit ia kata kyrdan pa kyrdan. La pynkhreh khnang ia ki jingpule na ka bynta ki khynnah bad kine ki la bud ia ka jinghikai ba da buh kyrdan. Ia ka Skul Pynpaw ki khynnah la pyniabynta ha ki kyrdan kiba da don ruh ki eksamin kut snem. I la pynmih ia ki rukom hikai kiba mynta bad ka jingbuh pud ia ka jingbun ki khynnah ha kawei

kawei ka klass. I la long ka atiar ban pynbor ia ki Balang Baptist kiba shathie bad ki Balang Presbyterian kiba shatei jong ka Mizoram ban iabud baroh ia kajuh ka jingpule.

Kawei na ki atiar kiba kongsan ban batai bad ban pynphriang ia kine ki jingpyrkhat ka long lyngba ka Training Conference ia ki nonghikai. I la seng kawei ka jaka trei na ka bynta kane ha Aizawl kaba la iaid shaphrang shibun. Ka jingplie ia ki surok thymmai ka la pynlah ban pynlong ia ki jingialang ha ki jaka nongkyndong ba kham shajngai. Ha kita ki jingialang la iakren bad iapyrkhat shaphang kaba shna ia ki map bad ban tip ia ka histori bad jingtip kyllum jong ki Jingthoh Bakhuid. Lem bad ki rukom hikai ba dang shen, i la hikai kumno ban pynkhreh ia ki tiar ban iarap ha kaba hikai. Kane baroh ka long ka bym da lut peisa shibun - ia u shyiap, ka dewbyrtha bad u siej la pyndonkam ha ka rukom bym pat ju leh mynno mynno. Ki Mizo na ki nongkyndong kiba jngai da ka jingpyndonkam ia ka sap shna jingshna jong ki, ki la lah ban pynriewspah ia ki rukom hikai bad ia ki Skul Pynpaw jong ki.

La thung ia u Mr. Zalawra kum u Assistant General Secretary jong ka Mizo Sunday School Union bad ka Skul Pynpaw ka kitram ia u namar ka jingiaid shaphrang jong ka. Dei ma u uba leit jngoh sha ki Skul Pynpaw kiba shajngai ban pynshlur bad ai jinghikai ia ki, bad ha kajuh ka por u da trei ia ka kam thoh kam tar kaba nang bun na ka snem sha ka snem.

Ka *Pi Zaii* ka ai kam ban trei ia kito kiba wan ban ioh jingpyntbit na ka. I don ka bor kynmaw baphylla ia ki khmat briew, ki ïing ki sem bad kiba iadei bad ki. Bunsien haba i iaidkai janmiet, i ju iakynduh iano re na sha nongkyndong. Lada i ithuh ia u i ju pynkynmaw ia ka ïing jong u bad ruh ia ka jingtrei jong u ha ka balang ba u don. Suki suki, da kaba

iasyllok jai pa jai, in lap ia ka jinglong jong kata ka balang, ia ki jingeh bad jingjop jong ka, ia ka jingiaid shaphrang ka Skul Pynpaw khamtam ia ki klass khynnah, bad la ka Training Class ki nonghikai ka ju shong thikna ne em. Ka *Pi Zaii* ka ju kynshew ia kane ka jingtip ha ka khlieh jong ka na ka bynta ka por ka ban sa wan. Nangta i ju ai ki jingsneng jingpyni bad phah ia ki jingai khublei ia kata ka balang.

Bunsien u nongwankai un wad ia ka *Pi Zaii* da kaba wan sha ïing jong ka. Kane ka ju pynsngewbha ia i la i lah ban bun kam. Ha ka jingshisha nga tharai ba i kheiñ- kor ia kine ki jingwanjngoh ban ia kiei kiei baroh, namar ki kdew ia ka jingiadei hapdeng jong i bad ki Mizo kaba palat ban iano iano ha kano kano ka lyngkha trei jong ka mishon. Teng teng la pynbor ia ki rangbah da ki kmie ban leit jngoh ia ka *Pi Zaii*, hynrei ha ka jingshisha ma ki ruh ki shem ia ka kaba sngewjuh sngewjan ban iakren bad kaba sngewkhia ia ki jingeh jong ki. Katba nangiaid ki por ka jingwanjngoh jong uno uno u nongkyndong ka la long ha i kum ka jinglehniam. Ym namar ba i leh bymsalia, hynrei ka rukom pdiang sngewbha jong i, ki sobjekt ba i kdew bad ki jingkylli ba i kylli ki long borabor ha kajuh ka dur. Da shisha u nongwankai u la pynkhreh lypa ia ki jubab ia i. Kumta i la long ka khana pateng ha ka por jong i hi bad ki khana shaphang jong i ki la saphriang kylleng sawdong.

Shisien ha ka nongrit Farkawn na kaba nga lah ban iohi ia ki lum ka ri Burma, jngai na Aizawl, nga la khmihthuh ia uwei u briew ba u batai ia ka dur jong kaei kaba jia haba u nongkyndong u leit jngoh ia ka *Pi Zaii* ha ïing jong ka. U pyrthuh ia ka sur jong i bad ia ka rukom iaid, bad ia ka rukom jingleh ba sngewlem jong i ban pynjaijai ia uno uno u nongkyndong uba i-leh bieit. U la leh ia kane baroh khlem

jingmut sniew, hynrei tang ban pynmutdur ia ka *Pi Zaii* ha ki briew, ha kito kiba bun ki bym pat iohi ia ka.

Ha ka por jong ka Thma Bah Kaba Ar, bun ki Mizo ki la leit trei shipai. Ki la rah ia la ka jingngeit bad rwai ki jing- rwai niam ha ki ryndang ba sngewbang bad ba jam jong ki. Hynrei kaei kaba ktah ia ki shipai Phareng kiba iakynduh ia ki ka long ba ki iarwai saw sur. Naduh hyndai ki don tang khyndiat ki jingrwai, haba ianujor bad ka jingpahuh ki khana pateng hyndai jong ki. Shuh shuh ha kaba kum kata ka jinglong ki nang ban pyndonkam tang ar ne lai jait ki jingput jingtem.

Da ka jingwan ka niam Khristan, toi, la don ka jingroi stet ha ka tem ka put bad khamtam eh ha ka jingrwai. U Sahep Edwin Rowlands u long u nongtem uba nang bad kumjuh ruh u Sahep D. E. Jones. Ki la pynmih ia ka kot jingrwai Mizò bunsien da ki jingpynkylla ktien jong ki. Ki Khristan Khasi kiba shong bad treikam ha Aizawl ruh ki la pynioh ym khyndiat shuh ki jingrwai. Ki kynhun nongrwai Mizo kiba rit ki la nang da ka jingshitrhem ban rwai ki jingrwai kwaiar kiba lyngkot bad ki khoros de.

Hynrei katto katne ki thrang ia kiei kiei kiba kham khraw. Ka *Pi Zaii* da ka jingnangrwai jong ka lem bad ka jingtbit ban ialam ia ka kwaiar ka la paw shen shen kum ka briew kaba iadei eh. Ha ka step ba i la wan poi, sawngut ki samla ki la wan mih bad kyrpad ia i ban pynlong ia ka kwaiar. I la leh ia kata, hynrei nyngkong ka la long ka kam kaba eh shibun. Kim pat ju iarwai lait tang shisur bad ha ki sur kiba jem. Haba ki rwai teng teng ka ryndang ka jem teng teng ka syiang, bad ki hi kim sngewthuh ia lade hangno ki bakla. Haba i kren ia kata ka por i la ong shisien :

"Ki la ong ia nga ban tem na ka bynta jong ki ia ka piano ha skul - kaba tang kata hi ka jait jingtem ha Lushai (Mizoram). Ki la bakla sur bad nga la sangeh ban tem. Hadien ka jingiaseng ki la kwah ban tip balei ba nga la sangeh, bad haba nga la iathuh ia ki ia ka daw, ki la jubab, 'Shish ! phi leit sangeh ! Ym don ba tip ba ngi la bakla lait tang ma phi !' Hynrei katba nang iaid ka por ki la nang ia ki jingrwai kum ka 'Amen', ka 'Halleluiah Khorus', 'Kyntiew ia la ki dohnud' bad kiwei kiwei."

Ka jingroi baphylla ka la don naduh kito ki sngi ! Ka jingiarwailang ha ïingmane ka la nang kham bit bad ki Khristan Mizo ki long kiba la bna nam kylleng sawdong namar ka jingiarwai babang jong ki. Ha ka 1929 ka kynhun nongrwai ka la leit sha ki ri Thor, ban rwai ha ka jingialang ki Khristan ha Sylhet. Ka distrikt Sylhet ka la long ka jaka ha kaba ki Mizo jong ka spah snem kaba mynshuwa ki la ju leit lute. Ki la lute ia ki jaka rep slasha, rong mraw bad iaknieh khlieh briew kum ka dak ka jingjop. Ban iohi ia kaba kum kata ka kwaiar, kiba rwai ia ki jing- rwai jong u Handel, ka la long kaba pynlyngngoh bad pynkhih mynsiem shibun eh. Shen shen, u Dr. Ralla Ram, u Secretary jong ka United Church of North India ha kata ka por, u la khot sngewbha ia ka kwaiar ban leit rwai ha ki nongbah jong ka India bashatei - Calcutta, Delhi, Lahore bad Allahabad - kaba la pynsngewlyngngoh bad sngewphylla ia kiba bun na ka kwaiar. La pdiang don- burom ia ki bad ki la ioh iaroh kat shaba ki leit. I Miss Hughes i la iathuh :

"Ha Lahore, u Bishop u la long u nongialam, bad u la khot sngewbha ia ngi ban rwai ha ka Ñingmane bah bad u la pynbna paidbah ba um pat ju iohsngew kum kaṭa ka jingiarwai ha ri India . . . Ngi la pyndep ia ka jingiaid jong ngi kaba arhajar mail da kaba iarwai ha ka Sngi Khristmas ha khmat ki hynriew

spah ngut ki khynnah skul na India, Burma bad Ceylon ha ka jingialang ha Allahabad . . ."

La ialam ia ka kwaiar ban leit peitkai ia ki jaka ka ri India, kum ka Taj Mahal, ka Delhi Fort bad ia ka ïingmane Musulman kaba heh tam ha ka pyrthei, hynrei ki la sngewkmen ban wan phai sha la ki ïingtrep ha Mizoram.

'Ngi la pynlong kumba sawphew tylli ki jingialang ban rwai bad ngi la leit jngoh kumba khadhynriew tylli ki nongbah. Ngi la rwai bun tylli ki jingrwai, ka Halleluia Khorus ka la long kaba kham iasngewtynnad.'

Kata ka la long ha ka 1933. Ha kiwei pat ki bynta jong ka ri India, ki briew ki la sdang ban sngewthuh ba U Blei U la leh ka kambah ha Mizoram.

Dei hadien ba i Katie Hughes i la mih noh jynduh na Mizoram ba la pynlong biang ia kaba kum kata ka Kwaiar. Kane ka la long da ka jingkyrpad jong ka National Christian Council ka ri India. Ka Council ka la pynbeit ia ka Kwaiar ban leit jngoh sha South India, Bangalore, Madras, Mysore bad wat kham shathie shuh shuh. Ka la ioh lad ban iakynduh bad ka balang hyndai jong u Mar Thoma. Kane ka long ka jingiashem ka Balang Mizo jong ka spah snem kaba arphew bad ka balang ba la seng ha India ha ka spah snem kaba nyngkong. Nangta sa ha ka 1970 bad ha ka 1972 ka Kwaiar ka la leit rwai kylleng ka ri India. Nangta ha ka jingleit kaba dang shen (1978), ka Kwaiar ka la leit poi shaduh Canada bad U.S.A.

I Katie Hughes i la iaineh skhem bad iaitrei shitom khlem da i satia ba i long kumta. Na sla i kumba i pdiang ia kiei kiei kumba ki long; ha ka jingshisha i ju pynkhreh lypa ia ki jingtreikam. Kawei pat ka jinglong kaba ym da iohi eh na sla ka

long ka mynsiem sngewlem bakhraw bad basngur jong i lem bad ka jingim jong ka jingduwai. I ju leit jngoh ia kiba pang ba shitom bad i la leh ia kata, kumba u Paul u la kyntu, "da ka mynsiem kaba kmen". Wat haba im don bynta ha kano kano ka jingialang paidbah i ju pynkhreh ia lade bad pynleit jingmut ha kata ka jingthmu jong ka jingialang. I ju shahshkor bha kyndiang bad i ju pynpaw ruh ia la ka jingñiewkor. Khadduh i don kata ka jingai bakyrpang ban pynneh bad kynmaw ia la ki paralok, ki Mizo, ki Phareng ne ki Welsh, bad ia kiwei pat ki jaitbynriew baroh shilynter ka jingim jong i.

U tymmenbasan rangbah na ka Balang Durtlang u iathuh ia ngi ba ia ka khubor jong ka jingkhlad noh ka *Pi Zaii* la iohpdiang ha ka jingiaseng Sngi U Trai kaba janmiet, kaba khadduh eh ha ka snem 1963. "Kaei kaba la shon jur ia nga," u la ong, "ka la long ka jingsngewsih ba la iohi shynna ha ki khynnah rit ha kata ka jingiaseng."

Na ka bynta kiba bun ki Mizo i la pynlong ia ka Halleluiah Khoros ka jait jingrwai kaba la pynpaw shai kdar ia ka jingieit jong ka jaitbynriew kaba la wan sha U Nongpynim. Ha kiba bun ki Khristan jong ka pateng kaba nyngkong ka la wallam ia kata ka jingshem mynsiem ba u Handel hi u la phla ba u la ioh mad haba u la thaw ia katei ka Khoros :

'Nga pyrkhat ba nga la iohi ia ka bneng ha pyrshah jong nga bad ia U Blei bakhraw marmet.'

P. S. Kiba bun ha Wales kin iai kynmaw ia ka jingwan jngoh jong ki Mizo ha u bnai May 1984 - ka jingleitjngoh shaduh Bilat ha u bnai uba bud.

- J. Meirion Lloyd

I MISS ANNIE W. THOMAS

1871 - 1963

Ka long ka kabu bad jingsngewbha kaba khraw ban thoh shaphang iwei iba la aiti ia la ka jingim ban shakri ia la U Trai ha ki lum jong ka Assam - i Miss Annie W. Thomas.

La kha ia i Miss Thomas ha ka 4 tarik u June 1871. I long ka khun pdeng jong u Rev. John Thomas, B.A. uba long shipor u pastor jong ka Balang Hope, Merthyr, bad hadien ha Catharine Street, Liverpool. La la kha ia i Miss Thomas ha Merthyr, i la mih noh dang rit, bad i la pyniajan ialade bad ka Liverpool, bad khamtam bad ka Balang ha Catharine Street. Bunsien i ju ialap ia kane ka Balang da ka jingsngewieit kaba khraw.

I la pule ha Windsor High School kaba sha rudnong jong ka Liverpool, bad kumba katto katne snem i la trei kum ka nonghikai ha kata ka skul.

Ha ki por ba lait ei, i la pule ha ka School of Art, bad ia ki jingdro dur jong i la ju pyni kai hateng hateng. I la pyndonkam ia kane ka sap ha ri India, bad bun napdeng jong ngi la ju iai pynkynmaw ia ki ïing ki sem jong ngi ha India namar ki jingdro dur ba la dro da i Miss Thomas. La pyndonkam ia kane ka sap ruh ha ki Skul Pynpaw bad ki Jingiaseng Ialap. Ym tang ba i lah ban iathuh ia ki Jingiathuhkhana na ka Baibl, hynrei ban pynshai da ki dur jong i hi ba la pyndonkam kum ki Flannelgraph.

La pynsan pynrangbah ia i Miss Thomas ha ka ïing

Khristan ba riewblei ha Liverpool, ka jaka pdeng jong ka mishon, ka Falkner Street, ka ophis mishon ka long tang khyndiat sien jam na ka ïingmane - kam long kaba sngewphylla ba ha ka karta ba dang khadar snem, ka la jia long ka jing-angnud jong i ban shakri ia U Trai ha Assam, India.

Ka la long ha u bnai October, 1897 ba i la mih na la ïing ban pyndep ia kane ka jingthrang, bad i la ai ia ki hynriew-phew hynriew snem jong ka jingshakri mon sngewbha. I la pynlut shiteng na ka rta ba ka mishon ka la don ha ki ri lum jong ka Assam, kata, haduh ka snem 1963.

Nga la ju iohsngew bunsien ba i ju iathuh ia ki jingiashem jong i - ban iehnoh ia ka ïing basuk basaiñ, ha kaba la ri la sumar ieit la i. I long iba rit ha ka met ka phad, i bym da i khlaiñ, bad ban wan tur sha India kam long satia ka kam kaba rit ia ka kynthei briew.

Haba i Miss Thomas i la wan poi ha Shillong ha u bnai December, 1897 - ka la long ka Shillong kaba pher bak lbak na kaei kaba i la khmihlynti namar ka long ha ka por jong u jumai bah - bad ka la paw tang ka dur jong ka jingiehnoh ïingjah kaba khraw. Ym don ïingmane, ym don ïingskul bad baroh ki ïingbah ki la twa. Ka jingpang iapthem (cholera) ka dang khie rasong bad i Miss Annie Williams iba peit ia ka Skul Kynthei i la ioh kem ia kane ka jingpang bad i la khlad noh ha u bnai August, 1897, i da iehnoh ia i Miss Thomas, ka kynthei samla bym pat ju mlien ia kaba kum kane ka apot kaba ha kiba bun kan jyn da la long ka bym lah leh ei ei; hynrei ka la long pynbañ ka jingthew kti ia kane ka kynthei ba dang lung.

Ka kyrdan jong ki kynthei Khasi ha ka imlang sahlang ka nang pyneh shuh shuh ia ki ban iehnoh ia ka niam rim, bad

katto katne na ki jingpynshitom beiñ ba kthang tam ka long pyrshah ia ki kynthei.

Ka jingpynpule kot pule sla ia ki kynthei ka la sdang ha Sohra ha ka 1853; hynrei ka la long ha ka 1897 ba la plie ia ka High School ha Shillong, ka nongbah jong ka Assam, hynrei tang khyndiat kiba la wan pule namar ka don ka jingkhang pyrshah kaba jur.

Dei ha kane ka por haba i Miss Thomas i don marwei, ba u riewsniew aiu re u la ai ding ia ka tnum sop phlang jong ka hostel. I la sngewtmang bad sngewkynmaw ïing, khamtam ia la u kpa. Hangta hi ka la wan ka jingsawa hapoh jong i, "Wat sheptieng, U Kpa jong phi U don hangne." Ka la long da kane ka mynsiem jong ka jingshaniah ha U Kpa jong i Uba ha bneng ba i la trei ia ka kam kaba khraw bah baroh shilynter ka jingim jong i.

Ka dei ha kane ka por ba i la kem pang, bad uwei u Khasi u bym tip ia u A u B u la ai ka dawai ia i, bad sa ba in dih ia ka, i la sngewthuh noh ia ka jingsma kum u "Kynja" bad i la lait im. I la phai pat sa shisien sha U Kpa jong i Uba ha bneng, "Ngan bat skhem ia ka kti kamon jong Me."

Wat hapdeng ka jinglong basngewkynjah jong i bad ka jingialeh pyrshah ba i la iakynduh, i la trei shitom ban pynroi ia ka skul, bad lyngba ki jingialeh jong i, ka la kylla long ka High School. Ka khynnah banyngkong ka la pyndep ia ka matrik ha ka 1902, bad ka kynthei banyngkong ka la long graduate na Calcutta University ha ka 1912. Ka la kylla long ka doktor bad ka la shakri ia ka Balang bad ka jaitbynriew da ki bun snem.

Hapoh ka jingkhmih jong i ka skul ka la nang heh bad

nang roi, bad ka jingshong skul jong ki kynthei ha Assam ka la long kaba bun tam ha ri India. Ka la long ha ka snem 1915 hadien ka jingwanjngoh skul ba la ai burom ia ka skul kum kaba bha tam ha North East India.

Ka la don ka jingkylla kaba khraw ha kito ki snem, ha kaba mynshuwa ia ki khynnah kynthei la dei ban da pah har rukom bad ban jop ruh ia ki jingsngewpyrshah kiba khraw. I Miss Thomas i thoh, "Ka jingkyrkhu U Blei ka la kyrsoi ha kane ka jingtrei ha ka rukom kaba phylla, bad ka jingsdang ia ka Jingiaseng Duwai kaba man la ka sngi ha ka snem 1901 ka long ka dak ia ka jingiaid shaphrang kaba khraw ha ka jingjop jong ka. Ka jingpule Baibl ka la long kawei na ki sobjekt kiba donkam tam ha ka jingpule kot ha skul, bad ka jingim bakynja mynsiem jong ki khynnah skul ka la long ka jingpyrkhat kaba nyngkong, la shisha, kam shym pyndkoh ia ka jingtreikam jong ka skul.

La pyndap da ka jingkmen ia i Miss Thomas ban iohi ba ki khynnah skul kiba nyngkong ki la kylla long ki Headmistress jong ka Skul. I Kong Lariam Shullai, B.A., bad i Kong Hilda Bhajur, B.A., lem bad i Kong Trophilia Shullai, B.A., ki la shakri met bad mynsiem ia ka Skul, ki da pyrthuhbud ia ka nuksa jong i nonghikai baieit jong ki - i Miss A.W. Thomas.

I Miss K. Kharsati, B.Sc., iba long ruh ka Head- mistress, i la long kawei pat ka khynnah skul bad iba la iohi shibun ki jingkylla. Nalor ki ïingskul, don ruh ka Laboratory and Domestic Science Room, ka jaka hikai ia ki khynnah ba dang rit bad ki jingtei bathymmai.

Ki khynnah ki ju shim bynta ha ki jingialehkai para skul bad ki la ju long nongjop bun kynti. Ki Girl Guides bad Red

Cross ki long shibynta na ka jingtreikam jong ka Skul.

Lynter ki snem ki khynnah skul ki wan na ki shnong kiba pher jong ka ri Khasi bad Jaiñtia bad nawei ruh, ban shongskul bad ki la leit phai sha la ki shnong kum ki nonghikai bad ki nongialam jong ka Balang bad ki Jingiaseng Kynthei, ki da pynkhih mynsiem ha ka jingim jong kiba bun, bad wallam ki jingkyrkhu bym lah ñiew ha kiba bun rukom ha la ka ri bad shabar ruh.

Ym sngewphylla ei ei ba i Miss Thomas i ju ñiewkor ia la ki khynnah skul bad i ju kynthoh ha man la ki por, "Ki dei ki khynnah skul jong nga."

Ha ki por shuti kiba kham jlan i Miss Thomas im sngewsuk satia ban shu shongjahthait ha Shillong. I iohi ia ka jingkhang kaba plie wang ban ialap bad kata ka jingsngew jong i ia ka jingkyrkieh ban ialap ia ka Gospel ha ki jaka ba dang dum, ka la pynbor ia i ban leit jngoh ia ki katto katne ki bynta ba sha kyndong ba dang lawbah lawsan jong ka ri Khasi. I la leit jngoh ia kito ki jaka kiba ki kynthei dohlieh kim pat ju poi, i da iaid lynti lyngba ki lawbah lawsan. Ha ki katto katne ki bynta, ki samla shynrang ki ju iaid shakhmat jong i ban mait pynkhuid ia ki lawbniap barben.

Ha ki jingiaid lynti jong i, don na ki khynnah skul kiba ju iasynran ia i. Ha kawei na kine ki jingleit, ki la iaid lyngba kawei ka lawbah, ha kaba ki la iohsngew ia ka jingpah jong ki hati khlaw bad ia ka jingkyllon ki siej. I Miss Thomas i la lum ia ki khynnah kynthei sawdong jong i bad kumba ju long ka rukom jong i, i la aiti ia ki ha U Blei ha ka jingduwai. Na kano re ka daw, ki hati ki la iaid kiar noh bad ki la lait im. Ka long ka jingpyllait im kaba phylla. Ha i Miss Thomas ki jingduwai jong i ki long kiba la ioh jubab bad i la rwai bad kita

ki khynnah "Ryngkat bad U Jisu", ia kaba i la pynkylla Khasi bad la ju rwai ia kane ka jingrwai da ka jingrhem mynsiem ha ki Balang haduh kine ki sngi.

Ha i, ban leit jingleit sha nongkyndong ka mut ban mih na la ïing bad na ki jingsuk jingsaiñ da ki bun taiew. I ju rah la ka bam bad uno uno un sngewlyngngoh ba u ruti un kylla long uba kumno ynda la jan kut ka jingleit jong i! Ñiuma, ha i, ka jingbam kam da don jingmut shibun. Ki traishnong ki ju wan ban iakynduh ia i ha ïingskul ha kaba i sah, bad ka por kam don jingwit, namar i la leit khnang hangta ban ai ia kiba duk ba shitom bad ia ki bym tip ei ei ia u Kpu jong ka Jingim.

I thoh shaphang kawei na ki jingiaid lynti jong i, 'Nga la leit jngoh sawphew hynriew tylli ki shnong ha ki khyndiat bnai ba la lah. Nga la sah pynkut taiew ha ki khadar tylli na ki, kawei ka miet ha ki arphew hynriew tylli bad ha ki por mynsngi ha kiwei pat ki shnong. La pynlong jingiaseng ha ki shnong baroh, bad nga la iohlad ban leit jngoh ia ki ïing bad ban ithuh ithaw ia ki briew. Ha lynti ngi la iaid lyngba santylli ki nongrit ha kaba ym don skul ne nonghikai ne lyer Khristan.'

Shibynta na ka ri ha kaba i la leit jngoh la ju tip kum ka Home Mission. Hangne ka niam Khasi ka la suhthied bha, bad la don ka jingpynshitom beiñ kaba jur. U syiem ne nongsynshar um sngewbha ia ki Khristan, bad u pynshlur ban pynneh la ki rukom leh niam, bad ha ki shithi jong i sha la ïing i batai ia ki katto katne ki shnong kum kiba da eh tam, kiba runar tam, ha kaba ka jingbieit bad jingdum ka synshar.

Dei ha kine ki jaka jong ki jingpynshitom beiñ ba runar ba i Miss Thomas i la pynlut ia la ki sngi shuti, ha kaba ia i bad ia ki para nongsynran la sin ki "ksew Khristan".

Im ju duh mynsiem, bad i iai leit jngoh ia ki ïing i da pynlong ki jingiaseng kiba sdang naduh dang step phyrngap bad bteng haduh ban da miet ngaiñ. Kiba bun na ki briew kiba khlaiñ ka met ka phad kin da la kynran dien noh; hynrei ha i Miss Thomas, la bunsien hapdeng ka jingthait bad jingtlot, ka long ka kam kaba kyrkieh. Kumba i thoh sha la ïing, "Ia kiba bun kiba iohthiah ha ka jingdum naduh ki por barim bajah la pynkhih ia ki ban wad ia ka jingshai, bad ki da kner ia la ki kti ban wad iarap. Shisha ka long ka pop ban leh set kyllut ia kine ki jingkyrpad."

Kiwei pat ki jingiaid lynti ki dei sha kawei pat ka bynta jong ka ri ba la khot Ri Bhoi. Kane ka khlaw ka long kaba kham rben bad ka jingpang khieshohrih ka kynrei bha. Haba i la leit jngoh ia kane ka jaka ha ka 1901 ym pat don wat iwei ruh i Khristan, hynrei hadien ka jingialeh kaba jur shiphew snem, 350 ngut ki la pyniasoh sha ka Balang.

I Miss Thomas i la im ban iohi ba ka Ri Bhoi bad ka Home Mission ki la long ki kut ba khlaiñ jong ka jingngeit Khristan, bad bun ki la kylla long ki nongialam bad ki pastor jong ka Balang.

Haba i leit shuti sha la shnong, i Miss Thomas i ialap khlem da pud shaphang ki Bhoi bad don ba la kylli 'Kiei kine ki khynnah (boys) ba i Miss Thomas i im jingmut palat ?'

Uno uno um sngewlah ban ong ba i Miss Thomas i don ka jinglong apostol haba i pynkhreh ia ki jingleit lynti jong i. Nalor ka bam ka dih bad ka jaiñ ka nep, i ju rah ruh ia ka jingtem harmonium, ka kor pynidur ia ki jingiathuhkhana na ka Baibl, bad ka shuki khylliap kaba rit. Ka "Kot Jingrwai Sankey bad Moody" jong i ka la poi sha ki nongrit baroh, bad nga dang kynmaw ia ka jingsma ka khlein mombati ha ki

sla jong ka. Ha ki snem kiba hadien ka harmonium kam da wan sur bha shuh, bad i Miss Thomas ruh im da iohsngew bha shuh ki shkor. Kam da don jingpher ei ei ia u paidlang ba iaseng ha ki nongkyndong kiba pynjam la ki ryndang ha ka jingiaroh bad jingainguh, kiba sakhi lyngba ki jingrwai jong ki, ba kim sngewlehraiñ ban phla ia U Trai, ba kin leit kylleng sawdong bad U Jisu, namar U Blei U sumar sukher ia ki. Ym don kano kano ka choir Balang heh ka ban pynioh ka jingsngur mynsiem kaba kham khraw ha ki jingrwai jong ki.

Nalor kaba leit jingleit i Miss Thomas i la sdang ia ka jingtrei hapdeng ki khynnah samla da kaba pynlong ia ka Christian Endeavour Society ha kiba bun ki Balang nongkyndong. Lyngba kine ki jingiaseng la pyntbit ia ki samla ban long ki nonghikai Skul Pynpaw, bad ki nongialam ha ka liang jong ka Jinghikai Khristan.

Hadien ba i la shongthait na ka kam skul ha ka 1926, i la aiti shibynta na ka por jong i ha kaba thoh ki kommentari, bad ha kane ka rukom i la ai ha ka Balang ia ka jingai kaba remdor tam. Ha ki san snem i la pynkhreh ruh ia ki jingpule Kotbah kiba kynthup ia ka Baibl baroh kawei bad la shon palat hajar kopi man la ka bnai - baroh kiba i la pynkhreh da kaba i shon ha ka korshon (typewriter) kaba la rim bha !

Ha kito baroh kiba ithuh ia i Miss Thomas, la ju tip ia i kum "I Miss" - ka ktien ba pynpaw ia ka jingsngewieit, namar la ieit eh ia i da ki briew baroh. Ha ka sngi iew bun kiba na ki shnong kyndong ki ju wan jngoh ia "I Miss" bad i ju pynlut ia ka sngi ban shahshkor ia ki jingeh jong ki, ban iakmen lem ha ki jingshem sngewbha jong ki, bad ban iam jaw ummat ha ki jingsngewsih jong ki. Hadien ba ki la pynlong ka jingiaduwai, ki ju leit phai noh - ym suda - namar ba i long iba

kylluid mynsiem bad i la sam shibun na ka jingdon jong i sha kine ki briew na ka bynta ki iingmane jong ki. Kumba i thoh, 'Ngam ju don pisa kynshew ha bank hangno hangno', 'ka rupa ka long ka jong nga, ka ksiar ka long ka jong nga, ong U Trai ki Paid'.

Katno ka jingkmen ia i ban iakynduh ia ki pastor bad riew-khmat ka Balang kiba long ki soh jong ka jingtrei ba khlem pud jong i Miss Thomas ha kito ki shnong kyndong ha ki por mynshuwa. Ym phylla ba i la ñiew ia ki kum 'Ki khun jong i'.

Ha ngi ki nongiatreilem kiba hadien, la tip ia i kum i "Aunty Annie" (Nah Nah Annie), bad la ieit thep mynsiem ia i da baroh, bad i la long iba la kham ieit kyrpang na ki khun mishonari.

Baroh shilynter ka jingim jong i, im ju sngewbunkam ban pdiang sngewbha ia la ki para nongtrei lang sha la iing. Ha ka aiom shit ki mishonari na ri thor ki ju wan kiew sha Shillong bad kane ka long ka kabu kaba khraw ban ialum lang kum shiiing shisem. I Aunty Annie i la khot sngewbha ia baroh ban wan dihsha bad ym ju don mano mano ban klet ia kito ki jingkhawai jong i. Kumba i ju leh ha la ka jingtrei, i ju pynleit jingmut bad pynkhreh bha ha kine ki jingiadihsha sngewbha. Ki kek ki long kiba remdor ha Shillong; hynrei i Aunty Annie i da bsa kyrpang ia ngi da kaba phah shet ia kine ki kek na ka dukan shet jingbam (kawei na kita ki khyndiat tylli) ba la pyniaid da uwei u nong-Italy uba kyrteng u Guidetti. La buh pynbeit riang ia ki kek baroh ha ki pliang bad la tap da ki jaiñ stang ba la suhthaiñ itynnad ba wat uwei u skaiñ ruh um ioh lad ban dem halor jong ki.

Ka iingshong ka long kaba rit, hynrei don borabor ka jaka ia ki lok ki jor. Ki khun baroh ki iaioh bam bha, ki da

shong sawdong ka miej kaba heh ba la shlei da ki kek, ki ruti makhon bad ki jam. Ñiuma, ka jingiadihsha kam pat biang khlem ki bon ba la syang bha. Ngam pat ju ioh mad ia ki bon kyllan makhon kiba bang kum kito.

Wat la ka long ka por iakynduh lok kynduh jor, i Aunty Annie borabor i shim ia ka lad ban kyrpad ia ka jingkyrkhu U Blei halor ka kam jong ki para nongiatrei lem, bad kumta ka Jingiadihsha ka kut da ka jingduwai bad ka jingiasyllok Khristan ba shisha.

Namarkata ba ngi iashong jan bad i, ym don kawei ka sngi ka ban iaid lait khlem da wan jngoh ia ngi. Lada ka jingkhang ka khyrdep i ju tied ia ka tok tok da ka shatri bad namar ka jingkhang ka don ruh bad ki ïit ka lah ban long kaba pynjulor. Bunsien ka jingkhang kan plie, lem bad ka sur kaba pyrta 'Don briew'. Ka jingthrang eh jong i ka long ban tip ia ka jingiaid shaphrang jong ka kam, ki khubor jong ki Komiti bad ki Presbytery, namar ha kane ka por im lah shuh ban buddien ia ki jingialang baroh.

Haba uno uno u dkhot jong ka balang u khlad noh ka long ka rukom ban tied ia ka baje iap briew, ban pynphriang ia ka khubor. I Aunty Annie i ju long kawei na kiba nyngkong eh ban phah wad khubor, bad khala khala, i mih na ïing i da phong ia ka tupia iong kaba kyrpang na ka bynta kata ka jingjia. I ju leit jngoh ia kine kiba sngewsih bad shong bad ki ha ki jingjaw ummat la jan baroh shistep. Ka jingsngewlem bad jingduwai jong i ka la ai jingtngen ia kiba bun ki ïing katba i iashah shitom lem bad ki. Ym dei tang ba i iashim bynta ha ka jingsngewsih jong ki, hynrei i ju ialehkmen lem bad ki ha ki jingshem sngewbha, namar i ju poi la jan man ki jingiathoh shongkurim bad la ju leh donburom ia i ha ki

jingkhawai, namar ki samla nongleitkurim ki long kham bun ki khynnah skul barim jong i.

Katto katne por, i la pyniaid ia ka hostel ki khynnah kynthei, bad i ju ialam ia ki sha ki jingiaseng Sngi U Trai bad ha ki Sngi Pohia. Ha ki miet tlang ba dum, i Miss Thomas lem bad i paralok bajan jong i i Kmie u Shon, iba rah la ka sharak lynten ki ialam ia ki khynnah sha hostel. Kane ka lynten ka iarap ia ki ban imat haba hiar ia ki mawkyrdon ba pynnoh na ïingmane Mawkhar. Ka long tang ka lynten, hynrei lah ban iohi ia ka na ki ïing Bangla ba ka thaba phyrnai hapdeng ka jingdum. Kane ka long kum ka dak ia kaei kaba i la leh baroh shikatta ha ka jingim jong i ha ri India - dei ma i iba la long ka atiar ha ka kti U Blei ban wallam ia ka jingshai jong ka Gospel kumta ba kiba bun kin lah ban jam ia ki lynti ba ma bad ba eh jong ka jingim, bad ban iohpdiang ia kane ka jingshai baphylla.

Haba i Miss Thomas i la leit shuti sha Wales ha ka 1927, i la ioh kem pang jur, bad la pyrkhat ba in ym lah shuh ban wanphai sha ri India. Hynrei ine i kynthei barit i la don ka jingshlur kaba skhem bad ka jingngeit kaba khraw, bad ha ka 1928 i la wan phai sha India i da leit jingleit kylleng ki nongrit.

Ha kawei na kine ki jingiaid lynti i Miss Thomas i la ur bad kheiñ khylliah ka ryndang kti. Ym don kano kano kaba lah ban pynphai noh ia i na Shillong namar i ong, 'Ka la jia katba dang trei ha ka kam U Syiem bad Un sa khmih ma U ia ka !'

Kumta ine i shakri baphylla i la nang iaid shaphrang, bad ha ka karta kaba 92 da ka jingiarap jong ka ïit pynheh i la thoh 'Nga lah da kaba sngewrit hynrei da ka jingsngewnguh

ban ong ba kawei ruh na ki kyntien jong ki jingkular jong U kam shym la pulom noh - ka jingsngew- diaw eh jong nga ka long ba nga la pynsngewsih ia U bun bunsien'.

Lah ban ong ia kiba bun ki briew 'uwei u bet, uwei pat u ot', i Miss Thomas i la trei shitom haduh 66 snem, bad i la lah ban iohi ruh ia ki soh ka jingtrei shitom jong i.

Ka snem 1897 ka long ka snem jong ka jingshem sngewsih bad jingduh bym lah syrdep shuh, hynrei haba jngoh shadien pat ka long ka snem jong ki jingsdang kiba khraw bad i Miss Thomas i la ioh lad ban iohi ia ki kam kiba khraw ba la pyndep. Ka pharshi shaphang u symbai tyrso ka la iadei thik, namar ha kata ka bynta ba kyndong jong ka ri India ka don ka Balang Presbyterian ha ka ri India Ba Shatei lam Mihngi, kaba mynta hi ka la nang kham heh ban ia ka Balang Kmie ha Wales.

Ka High School kaba don palat hajar ki khynnah skul, ki Balang kiba khlaiñ jong ka Home Mission bad ka ri Bhoi, ka Christian Endeavour, ki rangbah bad kynthei ba la aiti ialade, ki la sah kum ka jingkynmaw ia ka jingshakri kaba khraw ba la ai da i Miss Thomas.

I la khlad noh ha ka jingsuk ha ka 23 tarik u March 1963 haba i la dap 92 snem ka rta. La pynlong ia ka jingiaseng leit on tep ha ka Balang Mawkhar, ka Balang ha kaba i la shakri naduh la ka dohnud haba i la don baroh shikatto ha ri India. Kumba lai hajar ki briew ki la iaseng ban ai burom ia i, bad ki khynnah skul ki la iaieng shriak baroh shilynter ka surok. Ha ka jingiaseng la rwai laitylli ki jingrwai ia kiba i Miss Thomas i la pynkylla sha ka ktien Khasi. La tep ia i ha u lum jingtep ka Balang Mawkhar hapdeng kito ia kiba i la ieit bad shakri ha ka jingim ba jrong rta jong i.

Ki kyntien ba i la ju rwai bunsien ki la jia long kiba shisha :

Lem bad U Jehoba
Dohnud shlei kyrhai.
Ki kular ban iohmad,
Jingsuk ba janai.

Ngi ainguh ia U Blei na ka bynta ka jingim jong i bad yn iai kynmawieit da kiba bun kum "Ka longkmie barit jong ki ri lum Khasi".

- Nansi Thomas

I MISS MARGARET ELIZABETH BUCKLEY

1887 - 1941

I Miss Margaret Elizabeth Buckley i la long ka mishonari nongmaitlynti. I la long kaba nyngkong ban sdang ai jinghikai ia ki nongsumar pang (nurses) ha ri Khasi bad Jaiñtia. Kane ka kam ka dawa ia ka jingtbit, ka jingkut jingmut bad ka bor met, ka bor pyrkhat bad ka bor mynsiem kaba khlaiñ.

La kha ia i Miss Buckley ha Adfa, Llanwyddelan, Montgomeryshire ha ka 8 tarik u February, 1887. La pynsan pynrangbah ia i da u kparad jong i, uba long u tymmenbasan ha ka Balang Gerizim. I Miss Buckley i la long ka dkhot bapura jong ka Balang haba i la dang don kumba 18 snem karta, bad i la kynriah ban leit sah sha Cwm-parc ha ka Rhondda Valley, hynrei hadien khyndiat por i la wan phai pat sha Montgomeryshire bad i la long dkhot noh ha New Mills. I la leit pule ia ka kam sumarpang bad i la ioh jingpyntbit ha Brownlow Hill Infirmary, Liverpool. Hadien ba i la shakri kum ka district nurse ha Pontardawe i la sngew ia ka jingkhot sha ka Lyngkha Mishon, bad i la tyrwa ia la ka jingshakri lyngba ka Balang ha Soar, Pontardawe, ha kaba i la long ka dkhot, sha ka Foreign Mission Society jong ka Welsh Calvinistic Methodists. La pdiang ia i kum ka mishonari ha ka General Assembly ha Treorchy ha u June 1919. I la kiew lieng sha India ha ka 27 tarik u September jong kajuh ka snem.

I Miss Margaret Buckley i la pdiang ia ka jingthungkam ba shipor ha ka Civil Hospital, Shillong katba i dang ap ia ka jingtei ia ka Welsh Mission Hospital ha Shillong. Ha kata ka

por i la pule ban nang ia ka ktien Khasi. Ka Civil Hospital ha Shillong ka long kaba rit kaba don tang iwei ne arngut ki nurse. Ia ki nongpang la ri sumar da kiba haïing ha sem la jong.

U Dr. H. Gordon Roberts uba long u mishonari ha ka kam jingpynkhiah bad ka Welsh Calvinistic Methodist Church u la ai ia ka jingshakri por thma kum u Civil Surgeon ha ri Khasi bad Jaiñtia. Hadien ba la kut ka thma, u la shimti ia ka kam ban tei bad seng nongrim ia ka Khasi Hills Welsh Mission Hospital ha Shillong. Ynda la dep tei ia ka Hospital, i Miss Buckley i la wan trei noh ha kane ka hospital bathymmai, bad i la sdang ia ka kam kaba khia ban ai jingpyntbit ia ki khynnah kynthei India ban long ki nurse. Ka long kaba sngewtynnad ban pynkynmaw ba hadien ba i la lah pynkhreh ia ka kamra puid ha ka hospital thymmai ban pyntreikam noh, i hi i la ioh jingshitom na u apendik, bad i la long ka nongpang kaba nyngkong ban shah puid ha kane ka hospital thymmai.

Ki kynthei trai ri kiba la wan ban ioh jingpyntbit kum ki nurse ha ka hospital ki wan poi na ki nongrit ba dang lawbah lawsan. Ki la ioh tang katto katne ka jingnang jingpule ha ka ktien la jong. Katto katne na ki ki la long ki Khristan ka pateng kaba nyngkong, bad don kiba long ki khun jong ki kmie ki kpa Khristan. Ki la iakynduh jingeh da ki rukom jingngeit bieit kiba la snoh ha ki na ka niam bad ki dustur jong ki.

La katta ruh i Miss Buckley i la jop ha kaba ai ka jingpyntbit kaba bniah ha ka ktien jong ki hi bad ha kaba pynngam ia ka jingshem mynsiem jong ki ha ka jingiaseng mane Blei ha hospital, ka jingpule Baibl bad Skül Pynpaw, kiba la iarap ia ki ban long ki sakhi Khristan kiba kordor bad ba itynnad. Ka la long ka jingjop kaba palat liam bad ka dei ka nuksa jong ka jingaiti baphylla.

Ha kaba nyngkong i Miss Buckley i la dei ban trei hi da lade ia kiei kiei baroh, kum kaba pynkhuid ia ka madan, ban thep ñiuhkseh ha ki tusok. Ia kine ki jait tusok la dang pyndonkam ha hospital, ha ki kamra thiah pang kiba heh. U ñiuhkseh u biang bha ia ki tusok kiba kham jem bad khuid, bad ba suk ruh ban thang noh hadien ba la pyndonkam da u nongpang uba ioh ia ka jingpang iabit. I Miss Buckley i la dei ban ioh ia ka jingiatrei lang jong ki nurse ha ka kam pynsum pynsait ia ki nongpang bad ha kiwei pat ki jait kam bym da sngewsbun jong ka jingsumar ia kiba pang bad mynsaw; hynrei suki pa suki, haba ki iohi ba i Miss Buckley i trei hi ia kane ka kam da lade, ki la jop ia kata ka jingsngewbynñiaw bad ki la iasnohkti lang ha ka jingtrei. Ban ioh ia i samla kynthei Khasi i ban khmih ia ki kamra thiah pang ha ka por mynmiet ka long sa kawei pat ka diengpynkiang kaba dei ban ialeh. Ki khynnah kynthei ki sheptieng ksuid. Hadien shipor, ki nurse Khasi ki la sdang shlur ban apkhmih ia ka kamra sumar pang. Don ruh ki jingeh bad ki nongpang, ha kaba kiba bun na ki ki sheptieng ban leit rung hapoh hospital. Kane ka mut ba donkam ban da pynbor tyngeh ia ki. Kane ka mut bunsien ba ki nongpang ki don ha tmier ka jingiap shuwa ba kin mynjur ban shah sumar ha hospital. Ka ktien 'puid' hi ka la biang ban pynher syrngiew ia ki. Ka jingsin kyrteng jong ki ia ka dawai pyniohthiah ka long ka jait dawai kaba pyniap briew.

Ha ka snem 1925 u khynnah uba dang hynriew snem u la wan sha hospital na ka shnong kaba kumba khadhynriew mail ka jingjngai; ki kmie ki kpa ki la wan ialam ia u, ki da wallam ruh ia i khunrit jong ki. U khynnah u don u maw ha ka pla um, bad bunsien u ju khie suh. U la shitom kumne la kumba saw snem, bad kiba ha ïing ki la pynlut haduh £30 (600 tyngka) ban ai jingkñia ban pynsuk ia ki ksuid ki khrei. Ka long ka dor kaba

rem ia ka ïing Khasi kaba duk, kaba don hynriew ngut ki khun. Ynda ki la poi hangta kita kiba haïing ki la sheptieng ia u doktor. Hadien ba u doktor u la eksamin ia u khynnah u la iathuh ia ki kmie ki kpa ba ym dei u ksuid uba pynshitom ia u hynrei dei u maw, bad dei tang da kaba puid ia u khynnah ba lah ban pynkoit. Nyngkong la pynthiah ia uta u khynnah ha ka kamra kyrpang ba ioh ki jinglynñiar jong u kin pynthut ia kiwei pat ki nongpang, bad la shah ia ki kmie ki kpa bad ita i khyllung ban sah lang bad u. Kiba haïing ki i long thanda, bad u kpa ruh um da i sheptieng eh shuh, hynrei kyndit, ha kawei ka sngi, kawei na ki nurse ka la leit iathuh ia i Miss Buckley ba baroh shiïing ki la phet noh. I Miss Buckley i la mareh nadien jong ki bad i la wan ialam biang sha hospital, ia i kmie bad ita i khyllung la ong ba kin ap ha ka kamra ap briew, katba u kpa u la rah ia uta u khynnah ba pang sha ka kamra thiah pang bad u la ieh ia u hangta. U kpa u la sngewkulmar jingmut, hynrei um shym sngewbitar ei ei ia kane ka jingleh. U la pynrit mynsiem hakhmat i Miss Buckley bad baroh kaba u lah ban leh ka long ban shu kohnguh.

Arsngi hadien la weng ia uta u maw bad la pyni ha kita kiba haïing bad ha kiwei de kiba na kata hi ka shnong khnang ba ki lah ban iohi da lade ba ym dei u ksuid uba la pynshitom bad pynlynñiar ia uta u khynnah hynrei ka jingpang ka long na uta u maw. Kane ka la long ka lad ban iathuh ia kita kiba haïing shaphang U Trai Jisu Khrist. Uta u khynnah u la mih noh na hospital uba la khiah khran.

Ki jingeh ki long kiba bun. Ki khynnah kynthei Khasi ki ju kem kloi ia ka jingpang bam pong (TB). Kane ka jingpang ka kynrei bha ha ri Khasi. La wan ialam ia kiba bun ki nongpang sha hospital ynda la dier ka por, bad kane ka long kaba mynsaw katta katta ia ki nurse samla. Ha ka 1924 arngut na ki nurse

kiba rangbah tam ki la iap namar ka jingpang bam pong, iwei i la iap na ka jingpang kansar (cancer), laingut ki kem pang bam pong ki tor, laingut ki kem pang shit (typhoid), bad ia ki hynriew ngut ki nurse kiba la pule ha ka snem kaba ar la dei ban phah noh sha la shnong namar ka jingbymshait ka met.

Ha ka 1928 sanngut ki nurse ki la iap namar ka jingpang bam pong. Uwei u doktor Khasi bad i lok jong u ruh lem bad sawngut ki khun kiba dang rit ki la ioh kem ia kane ka jingpang. Kine ki jingshisha ki ai jingsngewthuh katto katne ia ngi ia ki jingeh kiba bun ba u Dr. H. Gordon Roberts bad i Miss Margaret Buckley ki dei ban phai khmat ha kaba seng ia ka hospital ha Shillong.

Ha ka 1923, la ai ia ka khusnam Kaiser-i-Hind Silver Medal ia i Miss Buckley namar ka jingshakri ba donburom ha ri India. Kane ka pyni ba ka sorkar ka la ñiewkor ia ka kam kaba i la trei.

Ha ka 1924 i Miss Hopkins i la wan iarap ia i Miss Buckley, hynrei ka kam ka la nang khraw stet katta katta haduh ba i Miss Buckley i la kyrpad ia ka Home Board ban phah sa iwei i nurse na Europe. Ka long kaba eh than ban khmihlynti ba tang arngut ki briew ki lah ban ai jinghikai bad pyniaid ia ki nurse Khasi kiba la nang iabun.

La plie ia ka kamra kha khyllung ha ka 1925 kaba don arphew jingthiah. I Miss Buckley i la iohi ha kane ia ka kabu ba thymmai ban ialap ia ka Gospel U Jisu Khrist ha ki nongpang kiba wan thiah pang. Ki Khasi ki long ka jaitbynriew kaba kheiñ jaid na ka kynthei, bad ka kmie ka don ka bynta kaba kongsan shibun ha ka jingim jong ki.

Ha ka 1925 la don baroh sawphew ngut ki nurse, kaba

kynthup ia ki laiphewsaw ngut kiba dang don ha ka jingshah hikai bad ki nongthiah pang ki don hapdeng 110 bad 120 ngut.

Arngut ki kynthei Lushai, ka Kaithuami bad ka Tlawmkungi, ki la long ki nurse trai ri kiba nyngkong ban trei ha kane ka hospital. Ki la wan poi sha Shillong shuwa ban plie ia ka hospital bad ki la trei katto katne por ha ka district haduh ban da plie ia ka hospital. Ki la pyndep ia ka jingpule jong ki ha ka 1925 bad ki la leit phai noh sha ri Lushai ba la tip mynta kum ka Mizoram. Kine ki la long ki soh nyngkong jong kane ka skul ai jinghikai.

Ka jinglong ka jingkoit jingkhiah i Miss Buckley kam shym da itynnad eh ha ka 1925, bad la ai jingmut ia i ban in leit shuti sha Wales; katba ia i Miss Ceridwen Edwards, iba la pdiang da ka Mission Board ban trei ha Habiganj ha ki ri thor jong ka Sylhet ba shathie, la phah ban leit sha Shillong ban iarap ia i Miss Hopkins. Ynda i Miss Buckley i la wan phai sha Shillong, i Miss Edwards ruh i la leit noh sha Habiganj.

Katba nangiaid ka por, ka kam jong ka Mishon Hospital ha Shillong ka la iai bteng ban nang roi, ki nongpang ki nang bun man la ka snem bad bun ruh ki nurse ki nang wan pule ha ka skul hikai sumar pang. Ha kaba kut ka 1928 i Miss Amy Katherine Bullock i la wan trei bad ki para nongtrei ha Shillong kum ka sister.

Ha u July 1931, i Miss Buckley i la dei ban shah biang ia ka jingpuid kaba kham shitom, bad ka la shim por kham slem ia i ban koit. La khot sngewbha ia i ban shong pyngngad ha Government House, Shillong, da u Sir Lawrie bad ka Lady Hammond; hynrei la idonkam ia i ba in leit shuti biang ha ka 1932.

Ha ka 1934 i Miss Margaret Buckley i la tyrwa mon sngewbha ban leit sha Jowai, ha kaba u Dr. Edward Williams (ba la khlad noh) u la tei ia ka hospital kaba rit. Hadien ka jingiap u Dr. Edward Williams la shu iehnoh ia ka hospital ban nang troiñ bad ka jingtei ruh ka la jot bad isangsot. Ha kata ka por, ym don jingpynpoi um satia ha shnong; bad ia ka um ba la pyndonkam ha hospital la dei ban wallam na ka pung kaba marjan. Ym don satia ka rukom pynkhuid ia ka jaboh jabaiñ bad ym don ruh ka ding elektrik. Ka la long namarkata ka jinglen kaba khraw ia i Miss Buckley ban iehnoh ia ka hospital kaba bit ba biang ha Shillong bad ia ki para nongtrei bad kiwei pat ki jingshakri kiba i hi i la don ka bynta kaba khraw ha kaba seng ia ki, khnang ban leit sha Jowai bad ban pynieng pat ia ka kam sumar pang hakhmat ki jingeh kiba i dei ban iakynduh hangta. Ka la dawa ia ka mynsiem palei bad ka jingkut jingmut jong ka briew kaba la ithuh ia U Jisu Khrist ban tur pyrshah ia kita ki jingeh.

Haba ki briew ha ri Jaiñtia ki la iohsngew ba i Miss Buckley i la wan ban shakri ha Jowai, ka jingbun ki nongpang hangtei ka la kiew stet shibun. Ka jingtrei jong i ka la nang kham eh shuh shuh na ka daw bym don u doktor ba tbit na Europe na uba i lah ban ioh jingiarap. Don uwei u Khasi uba long u doktor uba trei bad ka Sorkar ha Jowai uba la iarap ia i. I don ka kam ban ai jinghikai ia ki khynnah kynthei napoh shnong kum ki nurse, i da pyndonkam lut ia ki lad katba lah ban ioh. I don bun ki paralok ha la ka balang ha Wales, bad ki ju phah ia i ia ki jingaisngewbha kum ki jaiñ linen, bad kiwei kiwei, bad ka pisa de ban pynbiang ia ka jaiñ riam jong ki nurse, ka kor suh jaiñ bad bun kiei kiei kiba donkam kyrkieh na ka bynta ka hospital.

Ha ka por ka jingshakri jong i ha Jowai lem bad ka jingtrei ha kiba kum kita ki jinglong, i ruh i la ioh kem ia ka jingpang shit (typhoid), ka suhot bad khieshohrih, bad ha ki snem kiba bud ka jingpang ka ban sa long hadien ka daw jong ka jingkhlad noh jong i, ka la long ka jingpynshitom jingmut lynter ia i. Hynrei i la iaitrei la ka kam la hapdeng ki jingeh baroh. Ka jingangnud ba khraw jong i ka long ban ioh ka hospital bathymmai ha Jowai. I la buh bun ki jingkyrpad hakhmat ka Mission Board, bad sha ki paralok kiba bun jong i ha Wales, i da pyni ia ka jingdawa ban tei ia ka ka ïing hospital kaba thymmai ha Jowai ban shakri ia ki briew jong ka ri Jaiñtia.

I Miss Buckley i la sngewthuh ia ka jingdonkam jong ki shnong kyndong ha ri Jaiñtia, ha kaba da ki hajar ki khynnah khyllung ki iohpang na ka jingbymbiang ka bam ka dih. Ha ka jingduk jingkyrduh, ki briew ki kem kloi ia ki jingpang iabit ba bun jaid. Ha ka jingpyrshang ban pynbiang ia kane ka jingdonkam ha kata ka ïing hospital ba la jot la twa tang da ki tiar ki tar ruh ki bym biang, i Miss Buckley i la kynton ha lade ia ka jingkit bakhia ha ka met bad ka jingmut jingpyrkhat jong i. Nalor kane baroh i la pynbor ia ki traishnong ban ai ia ka jingshakri mon sngewbha lem bad ki dkhot ka Balang Presbyterian ha Jowai bad ha ki shnong ba marjan ha kaba pynkhuid bad pynmadan ia ka nongrim jong ka hospital ba thymmai ia kaba i dang trei shitom. Kane ka jingsdang ba shitrhem jong ka kam ka la ai ka jingpynshlur kaba khraw ia i, hynrei, sngewdiaw ba ha ka 1939 ka la khie ka Thma Bah kaba Ar, bad la dei ban pynsahteng noh ia ka jingtei ia ka hospital ba thymmai. Kane ka mut ba i Miss Buckley i la dei ban nang trei hi ha ka hospital rim hapdeng ka jingbankhia kaba khraw, i da iaksaid tyngeh ban pynbiang ia ka jingdonkam bakhraw ia kaba i la puson jur.

Ha ka 1940 ka jingkoit jingkhiah i Miss Buckley ka la hiar biang, bad la ai jingmut ia i da u Dr. H. Gordon Roberts bad Dr. R. Arthur Hughes ban leit phai noh sha Wales ban da phah peit bad sumar shuh shuh. Kane ka thew ia ka lynti kaba jlan bad kaba ma ban hap iaid kyllaiñ ia ka Cape of Good Hope ha ka por thma. U Rev. T. E. Pugh uba leit shuti sha Wales u la leit ha kajuh ka jhad. Ynda la poi ha Wales, i la leit sah bad i para jong i ha South Wales, bad la sumar ia i da ki doktor (specialists) ha Cardiff. I dang kyrmen hi ban koit noh bad ban wan phai sha la ka kam ha India; hynrei ha ka lah Sngi U Blei, 13 tarik u January, 1941, i la khlad noh ha ïing jong i para jong i ha Ystrad, Rhondda.

Ia ka jingkhlad noh i Miss Margaret Buckley la iambriew da ki paralok ba bun jong i ha Wales bad ha ri Khasi bad Jaiñtia, bad la la khanglad ia ki da ki khyndiat snem namar ka thma, ka jingkynmaw ieit ia i bad ia ka jingithuhpaw jong i ka iaisah ha ki. Kloi lan hadien ka thma, ki la wan phai da ka jingshitrhem kaba arshah sha ka kam ha kaba i la buh ia la ka dohnud. Nalor kata shuh shuh, ka South Wales Missionary Auxiliary ka la ai sngewbha kawei ka motor dispensari ia ka Shillong Mission Hospital ban pyn- sah kynmaw ia i Miss Margaret Buckley. La khot ia ka ka Buckley Memorial Dispensary. Kane ka dispensari ka la pynlah ia u doktor bad ki nurse ban leit jngoh ia ki shnong ba long iew long hat ha kiba bun ki bynta ka ri Khasi man la ka taiew ha ki sngi iew. Ha kajuh ka por ka Balang Presbyterian ha Wales bad ki paralok bad paranongtrei i Miss Buckley ki iai bteng ia ka kam ha Jowai bad ha ri Jaiñtia haduh ban da tei ia ka hospital thymmai ha Jowai, kaba la shakri ia ka jingdonkam jong kiba duk basuk jong kito ki ri lum ia kiba i Miss Buckley i la im jingmut triang.

I Miss Margaret Buckley i long ka briew kaba la pynkyntang ia la ka jingim sha ka jingshakri jong ka jingpynkhiah ba kynja Khristan, kaba ha i ka iasnoh katta katta bad ka jingshakri jong ka jingshahshitom. I don ka jingsngew kaba jur bha ia ki jingshitom jong ki rangbah, ki kynthei bad ki khynnah kiba don sawdong jong i. I la sngewskhem ia ka mon bad ka bor U Blei ban iashim bynta ha kata, bad i la aiti ialade kum ka shakri jong U Blei ban shakri ia kiba shem jynjar bad lanot.

- Menna Phillips

U REV. DAVID EVAN JONES

1870 - 1947

Ka jingiathuhkhana shaphang u Sahep D. E. Jones ka long kaba iapom pongkhat. U iong u briew u bym pynkhraw bad uba buhrieh ia lade, hynrei ka jingshakri jong u ka la pynroi katta katta ia ka kam. Ka ri Assam Bashathie, ha ka ri India Shatei lam Mihngi, ha kaba u la pynlut ia ka jingim jong ka jingshakri jong u, kam da long kaba da tip bha haduh mynta. Ka i kum ka bynta ka bym da bit da biang bad kynrum kynram jong ka ri India kaba don shaduh Bangladesh, bad don ha ki map jong ka ri India ba ym iohi satia ia ka.

Ka jingheh ka jaka ba ki Mizo ki shong ka long antad kat ka jong ka Wales, hynrei ka kham long lum, bad ka kham long jrong lyter. Ha ka por u Sahep Jones la tip ia ka kum ka ri Lushai, ka kyrteng ia kaba la pynkylla mynta sha ka Mizoram. Ka don shibun ki lynter lum kiba noh padun. Ki wah kiba tuid stet hapdeng jong ki ki kham bun shaphang shatei. Kham ñiar ban shem ka jaka madan ba lah ban rep kba kum sha ri thor. U kba u long ka jingbam kaba kongsan bad la rep ia u ha ki sharing lum.

Ka Mizoram ka don ka khappud kaba jrong syndah bad ka Burma. Sha lyndet ka khappud ba sha mihngi ki don ki lum Chin bad kiwei pat ki lum ba jrong jong ka Burma. Kata ka bynta ba shaphang sepngi jong ka Burma ka la ju long ka jaka shong jong ki Mizo da ki bun pateng bynriew shuwa ba kin kynriah kum ki nonghiarthma sha ka jaka kaba ki shong mynta.

Haba kane ka spah snem kaba mynta ka la sdang la don tang khyndiat ngut ki Khristan ha ka ri Assam baroh kawei (haba pyndonkam ia ka kyrteng Assam kaba mynnor); mynta la don palat shi millian ki Khristan Protestant bad shibun ruh ki Roman Katholik, ki da pynlong kumba shiphew na ka shispah jong ka jingdonbriew ha ka ri baroh kawei. Ki mishonari ki la wan ban trei hangto na kiba bun ki bynta jong ka pyrthei, hynrei kim shym da iabun eh. Shuwa ban pynmih noh ia ki mishonari na Assam ha ka 1968, nga antad ba don kham bun ki seng mishonari kiba trei ha Japan ban ia ki mishonari ha Assam. Hynrei ka jingsan jong ka Balang ha Assam ka la long kaba phylla bad khamtam eh ha Mizoram.

La kha ia u Sahep Jones ha ka 15 tarik u February 1870 bad u la san la heh ha Brynmelyn Farm pyrshah ka Wah Dee, hajan Llandderfel. Kiba ha ïing ha sem jong u ki don ki jingiadei kam bad ka Liverpool bad u la leit shong skul ha ka Liverpool Institute. Ka jingthmu ka long ba un trei kam trei jam ha kata ka nongbah, hynrei u la don ka jingsngew kaba jur ba la khot ia u sha ka jingshakri balang. Kumta u la leit pule thioloji ha Bala bad hadien kata u la leit pule ha ka University College jong ka Wales, ha Aberystwyth kaba dang shu plie thymmai. Hadien khyndiat por u la pdiang ban trei ha ka pastorate ha Montgomeryshire (Powys). U la sngewkwah ban trei sha shiliang duriaw, bad la pdiang ia ka jingtyrwa jong u. Ha ka 1897 ka Foreign Mission jong ka Balang Presbyterian ha Wales ka la thung ia u ban leit trei ha ka lyngkha mishon kaba thymmai ha ki ri lum jong ka Assam ba shathie, ban trei hapdeng ki jaitbynriew riewlum ba la tip kum ki nongmait khlieh briew.

U la hiar lieng ha Calcutta kaba la don ka jingthrang ban ioh khubor shaphang u jumai uba dang jia shen ha

Assam. U jumai u la pynjulor ia kawei pa kawei ka ïing ba la tei da ka Welsh Presbyterian Mission ha ri thor Sylhet bad ha ri Khasi. Da kaba sngewlyngngoh ia kaei kaba ap shakhmat, u Sahep Jones u la bteng ia la ka jingleit lynti da ka rel bad da ka lieng, bad hadien katto katne taiew, ha ka 31 tarik u August u la poi ha Aizawl, ka jaka kaba u thmu.

Kumba saw bnai u la sah bad u Sahep Lorrain bad Sahep Savidge, ki arngut ki mishonari jong ka Arthington Mission (mynta kaba la iasoh bad ka B.M.S.) kiba la don hangto naduh ka 1894. Ka la dei ka por ia ki ban leit phai sha London bad hadien kata ban leit trei sha kawei pat ka jaka, ha Assam ba Shatei. U Sahep Jones u la iasah bad ki ha ïingtrep ba la thaw da u siej bad sop da u langiap.

Ia ka Aizawl ha kata ka por la tip kum ka Fort Aijal bad ka long ka jaka shong shipai, kaba don ka ïing mishonari sha ka bynta kaba shatei. U Sahep Lorrain bad u Sahep Savidge ki don ruh kawei ka iing kaba rit kaba ki ju pynlong kum ka ïingmane bad ka skul. Ki la buh nongrim ia ka ktien Mizo ha ka thoh ka tar da kaba pyndonkam ia ki alphabet kiba iadei bha bad la don katto katne tylli ki kot kiba la shon ruh. Hynrei tang khyndiat ngut eh kiba nang ban pule bad ym pat don Khristan ba la ioh jingbaptis. Ha ki mishonari ka la long ka por kaba da kynjah bha.

Ki shipai jong ka Kynhun Shipai India ki la don ha Fort Aijal ban peit ia ka suk ka saiñ. Kawei ka jingthmu ka long ban pynduh ia ka jinghiarthma man ka por ban ioh khlieh briew. Ki Mizo ki la ioh ka jinglute kaba kyrhai na ka daw ka jingbymdon ka jingialeh pyrshah ha ki 'per slasha kiba don ha ki jaka ha trai lum.

Ha ka 1871 ki la leit lute ia ka kper slasha ha Alexandrapur

hajan ka wah Dakeshwari; la ioh ban lute shibun bad la rah ruh ia ki khlieh briew. Kumjuh kumba ki ju leh, ki nonglute Mizo ki la rong ruh ia katto katne ki kynja mraw kynthup ia kawei ka khynnah kynthei kaba kyrteng ka Mary Winchester, kaba u kpa jong ka, u nongpyniaid ia kata ka 'per slasha, u la shah pyniap ha ka jingialeh.

Ia ka Mary la set da u Benguaia, u nongialam jong ka Sailam haduh shisnem bad shisngi. Shibynta na ka kynhun shipa i ki la rung haduh sa khyndiat mail na kata ka shnong bad kumta la lah ban iakren pynbeit ia ka jingpyllait noh ia ka Mary. Ka la iam kthang pynban haba ka la dei ban iehnoh ia kita kiba la kem ia ka, ka da ong, "Ki nongwei ki la wan ban shim noh ia nga."

Ban pynneh ia ka jingsuk ha Mizoram ka mut ruh ban pyniasuk bad kata ka ri. Don ki jingiashun kiba na- duh mynhyndai bad ki jingialehthma para riewlum ia kiba dei ban pynduh. Ki lynti iaid kim long kiba bha bad ka leit ka wan ka long kaba ma, hynrei la lah ban pynioh ia ka jingsuk mian pa mian. Shisha ki Mizo ki la sngewpyrshah ia ki shipai ha kaba nyngkong bad ki la pyrshang ban pynher krad ia ki. Ka jingpyrshang kaba khadduh bad kaba shyrkhei tam ka la long ha ka 1891. Kumba saw bnai hadien kata uwei u mishonari uba kyrteng u William Williams na ri Khasi u la wan jngoh kyr- kieh ia ka Aizawl bad la shon jingmut jur ha u ia ki jingdonkam bad jinglong jong kito ki briew. Dei kane kaba la ialam hadien ban phah ia u Sahep D. E. Jones.

Hapdeng ki Mizo, uwei na ki nonghikai Khristan ba nyngkong eh u dei u Pu Chawnga. U Chawnga u dang long u khynnah samla haba u Sahep Jones u la poi nyngkong ha

Aizawl. U la trei ha ïing ki mishonari, ha kaba u leit shim dud bad trei ia kiwei pat ki kam rit kam ria.

U Chawnga u la iathuh ia kata ka jingwan u Sahep Jones. U la khmihlynti baroh shisngi ia ka jingwan jong u sahep thymmai. U la sngewkyndeh hynrei um nang ban kren ha ka ktien Phareng. U paralok ba buittuh jong u, u nongshet jingshet, u la hikai ia u ia ki kyntien, bad haba u Sahep Jones u la wan poi ha kata ka janmiet, uba la bit ktieh bad i-thait hadien ka jingiaid lynti kaba jngai na wah, u Chawnga u la khublei ia u ha ka ktien Phareng, 'Good Morning, Sir'. Ka la shim por katto katne ba u la lap ia ka jingthmu kita ki kyntien, bad u la sngewdiaw eh. Wat hadien sanphew snem haba u iathuh ia nga ia kane ka jingjia, nga tharai ka la long ka jingkynmaw ka bym da sngewtynnad eh.

Shen shen u Sahep Jones u la kynriah shaphang shathie na Aijal bad u la shna kawei ka ïing rit hangta. La pyndonkam ia ka branda katto katne por kum ka skul haduh ban da thaw da ka ïing kaba kyrpang. La plie ia kata ha ka lyngkhuh snem ka sngikha jong u ha ka 1898.

U la donbok shibun ban ioh ia ka jingiarap jong uwei u samla Khristan Khasi ba don sap, u Rai Bhajur, ia uba la phah da ka Balang ha ri Khasi ban iarap ia u. U Rai Bhajur u la wan sha Aizawl pyrshah ia ka mon u kñi uba la phah ia uwei u briew ban eksamin ia ka khlieh u pyrsa jong u ban peit don jingbakla aiu ha u. Hynrei ym dei tang u kñi jong u Rai Bhajur uba pyrkhat ba ka long ka kam lamwir ba uno uno da la ka mon sngewbha un leit bad shong hapdeng kum kita ki riewkhlaw bad riewthrang khlieh briew kum ki Mizo.

Ha u December 1898, la wan sa uwei pat u mishonari na Wales sha Aizawl. U Sahep Edwin Rowlands

bad u Sahep Jones shen shen ki la sdang ban iatrei lang, bad hapdeng hynñiew snem, kane ka la pynmih ia ka jingtreikam ba seisoh shibun eh. La ki iapher jingmut bha hynrei ki la iarap uwei ia ki jingdonkam jong uwei pat. Kam long kaba lah ban iaid lynti jngai sha thaiñ nongkyndong ha ka por slap. Hynrei don shibun ki kam ki ban trei hapoh bad sawdong ka Aizawl. Ka kam skul ka la nang bun bad kane ka la shong lyngngeit tang ha u Sahep Rowlands hynrei kine ki rangbah baroh arngut ki la kyrshan na la ka pla ia ki khynnah shynrang na ki nongkyndong ba jngai. Kine ki khynnah, kiba kham bun, ki la roi phylla shibun eh.

Hajan ka Fort Aizawl don kawei ka ïingtrep kaba heh (zawlbuk) kaba hajan. Kawei pa kawei ka shnong ka don la ka jong ka ïingtrep heh. Ka long ka ïingtrep kaba la shna bha bunsien hamar pdeng shnong. Ki khynnah shynrang bad ki samla ki sah hangta haduh ba kin da kot sha ka karta ban shongkurim. La ngeit ba ia ki jinghiar- thma ban ioh khlieh briew kiba pynlong dakaid ia ki Mizo la iapyrkhat bad pynjanai ha kita ki ïingtrep. Ha kawei pat ka liang ka long ka jaka kaba phylla ban ai ia ka Gospel ha kito kiba lajan kot sha karta ka jinglong rangbah. Kane ka ïingtrep ha Aizawl ka don sa kawei pat ka jingmyntoi ba bunsien ki ju don ki nongwankai na ki nongkyndong kiba jngai hangta.

Ia u Sahep Jones la ju shahshkor kham bunsien namar ka jingkwah lorni ban ia kano kano kawei pat ka daw. Kiba bun kim pat iohi ne iohsngew ia u dohlieh mynno mynno. Don ka por ba ki Mizo ki mutdur ba don tang khyndiat spah ngut ki dohlieh ha ka pyrthei. Katba u nongkren u dang kren, ki jingmut jingpyrkhat ki her shawei pat. La ju kylli ia u, "Nangno phi ioh ia uto u jingteh ryndang ?" lane, "Katno phi thied ia ki juti jong phi ?" Ka sur kynnoh ktien jong u ruh

teng teng ka ju pynshaiong ia ki. U ju iathuh da ka sur kaba tyngkan, "Sual man thi a ni", kaba mut, "ka bainong ka pop ka long ka jingiap." Hynrei kaei kaba ki *iohsngew* ka long "Sial man thi a ni" (hangne u th u don ka jingsawa kaba kham kyiuh). Kane ka mut noh, "u jingdeng kpieng u long ka dor jong u muid". Kata ka la biang ban pynbakla ia ka jingthmu jong ka sermon.

Kaba kut jong ka por slap, bunsien ha shiteng u bnai October ka ai dak ia ka por ban "leit jingleit". Ka long kaba biang ban leit jingleit naduh kata ka por haduh u bnai March. Kumta u Sahep Jones bad u Sahep Rowlands ki ju ialeit kylliang sha ki jingleit kiba jngai kiba palat ia ka shispah mail, bunsien ki da iaid arphew mail shisngi na kawei ka shnong sha kawei ka shnong. Ka jingiashun para rangbah shnong bunsien ka ju khanglad ia ki ban ioh nongkit. Kumta ki la dei ban kit hi ia la ki jingsong, teng teng ki shu ioh jingiarap ha lynti da kino re ki khynnah skul kiba ki la ai jingiarap.

Ha ka shithi ba la thoh ha ka pyrem jong 1899, u Sahep Jones u buh jingthoh ia ka rukom leit jingleit.

"Katto katne sngi, ngi la dei ban iaid lynti lyngba ki raieh raidam. Ka lynti iaid jong ngi teng teng ka long nalor ki lynter lum, ha kiwei pat ki por ngi iaid ia ki lhuh lyngba ki lawbah. Kane teng teng ka kynthup ia ki dieng, bad teng teng ia ki siej lem bad ki sla kiba long kum ka jingsiang ha madan. Man ka teng ngi dei ban bud ia ki tharia jong ki wahduid ba la rngad ryngkhiang ne ban kiew ia ki riat bah riat san. Ngi ju kiew ia kiba bun na kine da ki jingkieng ba la shu pynsdien lane da ki mawkyrdon ba la shniah ha u mawsiang. Ngi iaid lyngba ia ki lyngkha kba da kaba kiew nalor ki dienglymbong kiba la lah ing shiteng shiliang ne ki siej ba la pom. Nangta ngi

prong lyngba ki phlang kiba palat ia ka rynieng jong ngi. Kawei pa kawei ka jingleit lynti ka kut da kaba kiew haduh 2,000 ne 3,000 phut khnang ban poi ha kawei ka shnong."

Dei kane ka bynta ba khadduh jong ka jingiaid lynti hapdeng ki shnong Mizo kaba la pynlong ban pynduh mynsiem ia u nongiaidlynti uba la thait ian, bad katno ka ai ka jingkmen ia u ban iohsngew ia ka jingkynih u syiar sha shuwa jong u lane ia ka jingwiar ba na jngai jong u ksew.

La hapdeng kine ki jingeh, man ka snem u iohi ia ka jingroi kaba la ai mynsiem ia u. Ki skul ki la nangroi bad ka thoh ka pule ka la nang saphriang khyndiat pa khyndiat. Na ka liang jong ka jingpule ka la mih sa ka jingdawa ia ki kot ki sla. Kumta u Sahep Jones u la plie ka dukan die kot ha la ïing ha kaba ki Mizo ki lah ban ioh ki kitab lyngkdop bad ki jingthoh na ka Ktien U Blei ha la ka jong ka ktien. Ka jinglong babha bad bakhuid jingmut jong une u rangbah ka la pynpoi ia ka khubor sha kiba bun. Don kiba la sdang ban khot ia u "u Sahep Jemnud". Pynban la don tang khyndiat ngut kiba la pdiang ia U Khrist ha ki khyndai snem kiba nyngkong, bad ka jingdon ki dkhot baroh ha ka balang ha ka 1906 ka long 32 ngut. Ka jingialong kawei hapdeng jong ki ka la long kaba khlaiñ. Ka la long ka rukom jong ki ban iakynduh lang ha ka Khristmas kum ki parabangeit ban sakhi ia ka jingieit kaba kynja Blei ne kynja mynsiem (Agape). Kito kiba lah long Khristan ha kato ka por bunsien ki ju phaidien sha kato ka por da ka jingkynmaw ieit kaba khraw.

Da ki snem ym ju shah ia ki kynthei dohlieh ban wan sha Mizoram. Khadduh la pynjynsur ia kata ka aiñ bad haba u Sahep Jones u la shongkurim ia i Miss Katie Williams iba na Sylhet bad haba u la wan ialam ia i sha Aizawl ha u

January 1904 la mih ka jingsngewphylla kaba khraw. Ki briew najan bad na jngai ki la wan ban khublei ia i. I la kren ha ka ktien Bengali, hynrei i la shem ba ka ktien Mizo ka iapher bak lybak. Tang shu poi ha ïing bangla ka ban long ka jaka shong jong i, i la shem katto katne ki longkmie ba la tymmen kiba iashong ha branda bad ha madan jong ka kamra shongkai, don na ki kiba dih la ki tangduma Mizo. Ka jingiashem jong i kum ka mishonari ka la iarap ia i ban iohi ia ki jingdawa jong ki briew bad ban pynbiang ia ki, khamtam ia ki jingdonkam jong ki kynthei bad ki khynnah ki bym ju ioh mad ia ka jingiarap lem kaba kum kata.

Ha ka por jong ka jingleitshuti jong ki la kha ia u khun jong ki u Alwyn. U long u khunlung dohlieh uba nyngkong tam ban ioh ha Aizawl bad kiba shong hangto ki dang kynmaw sah ia u. U ruh u la long hadien u Pastor bad trei hapdeng ki shipai ha ka por jong ka Thma Bah Kaba Ar.

Kumba ngi la iathuh, nyngkong eh ka balang ka san suki katta katta. Hynrei, ka la wan ka ribaibal bad kane baroh ka la kylla dur. Naduh kata, ka ribaibal ka la jia ha Mizoram san ne hynriew sien. Ka la sdang ha ka 1904 ha Wales, bad ka la saphriang sha ri lum Khasi ha ka 1905, ha kaba la don ka jingtrei kaba khraw. Ha ka 1906, ka la poi sha Mizoram. Shen shen da ki spah ki la kwah ban rung balang. Wat ha ki shnong kiba sha kyndong, ki jingkhanglad ia ka Gospel ki la sdang ban nang tlot.

Ia ka Gospel la ialap kylleng khambun da ki dkhot paidbah jong ka balang, bad ka la long kumta naduh kata ka por. Kiba la kylla Khristan ki la pynkylla ia kiwei pat. Ki kynhun Khristan ki la leit poi sha ki shnong ba marjan ban

iarap ban seng ia ki balang bad ban pynshlur ia kiba la noh mynsiem.

Don shisha khyndiat ngut ki nongialap kiba la ioh jingpyntbit bad ba da siew tulop ha kaba sdang. U Sahep Jones u la khmih ia kata bad pyniaid beit ia ka jingtreikam jong ki. Hynrei ka tulop jong ki kam shym da palat ia ka pisa kaba shu biang ban siew ia ki jinglut jingsep kiba tang khyndiat eh. Ka jingsngewkhia u Sahep Jones ka long ba ka balang ka dei ban long kaba kyrshan hi ia lade, bad naduh kaba nyngkong, ki arphew ne laiphew ngut ki Khristan ki kyrshan hi ia la ki jong ki nongialap.

Ka jingroi ba kynsan ha ka jingkheiñ briew jong ki Khristan hadien ka 1906 bad ha ka jinglong shlur jong ki shen shen ka la pynmih ia ka jingsngewpyrshah. Ki rangbah shnong Mizo kiba kham khlaiñ bor ki la long ka jingpynjynjar ia ki Khristan; mynta ki la iatylli lang pyrshah ia ki. U Vanphunga, u rangbah shnong jong ka Khandaih, u la ialam ia kane ka jingiapyrshah. La pynbor ia ki Khristan ban treikam ha ka Sngi U Trai bad ban shet 'iad khaw kaba long pyrshah ia ki jinghikai shongtynrai jong ki. La leh shiliang khmat pyrshah ia ki ha kaba iasam ia ka jaka rep da u rangbah shnong bad ki nongbud jong u. Ha kawei ka nongrit don uwei u khynnah samla uba la kylla Khristan. Haba u rangbah jong kata ka shnong u iohi ia ka khmat jong u u ju siat ia u da ki mawpyllon ktieh kiba la pynmong bad pynpang ia u. Bunsien ia ki ïing ki sem jong ki Khristan la ju pynpra noh. La ju leh ia kane ha ka por mynmiet bad haba u slap lyiur u dang ther jur bha. Kiba pli ki la dei ban phet iap sha khlaw. La pynbor ia ki ban wad jakarieh na uwei pat u rangbah shnong, hynrei kham ñiar ban shem ki rangbah shnong ki ban sngewsynei. U

Lalsailova u long u rangbah shnóng Khristan uba nyngkong eh, bad hadien sa u Khawvelthanga.

U Sahep Jones um ju pyrshang ban iamushlia ha kita ki jingpynshitom beiñ. Ki Khristan Mizo ki tip ba bun na ki jingleh jong ki rangbah shnong ki long kiba be-aiñ. U rangbah sorkar un jyn da la leh ei ei lada u Sahep Jones u la thoh sha u, hynrei u ju kyrpad ia ki Khristan ban shah shitom da kaba iaishah. U hi u la shah ki jingpynjahburom ha kiba bun ki khep. La theh da ka kyiad halor ka khlieh jong u ha kawei ka ïing u rangbah shnong, bad la long ka jingiakynha kaba khraw. U Vanphunga shisien u la pynshitom ia uwei u Khristan da kaba knieh noh ia ka lok jong u na u (na ka bynta ka jingbha jong ka, u ong). U Sahep Jones u la leit khlem don jingseisoh ei ei sha u Vanphunga ban iasaid na ka bynta uta u Khristan. Katba u dang leh kumta uwei na ki nongbud jong uta u rangbah shnong u la shim ia ki juti jong u bad u la phong ia ki u da iaid mastieh sawdong ka ïing. U Sahep Jones u la wan phai biang janmiet ban iakynduh ia uta u rangbah shnong bad ki nongbud jong u sa shisien, hynrei u la shem ba baroh ki la iabuaid kyiad bad ki da kren ki ktien khor suda ia u. U la tyrwa ia u Vanphunga ka jingai sngewbha kum ka dak jong ka jingiasuk. U rangbah shnong u la kyntait ia kata namar ba u sheptieng ia ka 'jingiabit ka jingpang Gospel'.

Hadien bun snem ha ka shnong Phullen, hajan ka shnong Khandaih ba mynnor, nga la iakynduh ia u khun jong u Vanphunga, u Awksarala, uba long ruh u rangbah shnong uba khraw bad ishongkhia hynrei uba la long Khristan. Katba ngi dang iashongkai ha ka branda jong u ha kata ka janmiet, u la iathuh shaphang ka jinglong u kpa jong u bad u ong ba u ruh u la ioh pateng ia ka, la um ju pynshitom ia ki Khristan. "Da ki snem, nga isih iap ia ki," u la ong, "bad nga isih ruh ia ki

mishonari tad haduh dang shen eh. Mynta nga la sdang ban ñiewkor ia ka jingtrei kaba ki trei.'

Ha u bnái July 1899, u Sahep Jones u la pynbaptis ia ki Khristan Mizo kiba nyngkong, ki arngut ki samla kiba kyrteng u Khuma bad u Khara. Hadien, ba u la mih noh na Aizawl, u Khara u la kylladien biang sha ki jingngeit rim jong u. U Khuma u la iaineh haduh ka jingiap ha ka 1917 bad la dang iai kynmaw ia u na ka bynta ka jingshitrhem jong u ban pynphriang ia ka Gospel. Kumta ha kaba sdang jong ka spah snem kaba arphew la don ha Mizoram tang uwei u Khristan ba la ioh jingbaptis. La ong ba u Khuma u ju leit jngoh ia kawei pa kawei ka shnong Mizo bad ba hadien ba u la poi ha ka shnong kaba thymmai, um ju bam jingbam, la u thngan katno katno, tad haduh ba un da ioh leit jngoh ia kawei pa kawei ka thliew ïing hangto bad ba u la lah kylli ia ki ia ka jingkylli kaba u ju sngewtynnad, "Phi ngeit (kohnguh) ia ka Ktien U Blei ?"

Katba ka balang ka nang san kumta ruh ki jingdawa jong ka ki nang khraw bad u Sahep Jones u la sdang ban thoh kot na ka bynta kine ki Khristan jong ka pateng kaba nyngkong. U la trei minot shibun ban pynkylla ia ka Ktien U Blei sha ka ktien Mizo. U la pynkylla bad thaw ruh ki jingrwai niam sha ka ktien Mizo, kiba bun na ki ki long kiba dang iarwai paidbah bha haduh mynta.

Ka snem 1908 ka la iohi ia ka jingsdang jong ka jingpyntbit ha ka kam thioloji. La donkam ia ki pastor bad ym pat shym don wat uwei ruh. U Sahep Jones u la jied na kito kiba kham tbit kiba la wan ban ioh jinghikai ban leit pule sha ka Theological College ha Sohra ha ri Khasi. Uba la shah jied u long u Chhuahkhama. U la pyndep ia ka jingpule bad

la thung phadri ia u ha ka 1913 kum u Pastor Mizo uba nyngkong eh.

U Chhuahkhama u la ai ka jingshakri kaba phylla ha ki 35 snem bad u la iaid na kawei ka tduh sha kawei pat jong ka Mizoram bun wat. U kpa jong u u long u nongkñia nongkhriam bad u sngewthut sah haba u khun jong u u la long Khristan. Kane ka la pynsngewsih eh ia u Chhuahkhama. U bakha jong u ruh u la pyrthuh ia u kpa jong u kum u lyngdoh niam bad ma u bad u Chhuahkhama kim lah iasuk shuh. U Chhuahkhama u la ieng skhem ha khmat ki jingialeh pyrshah baroh bad suki suki u la long u nongialam ba lah ban shaniah jong ka balang. Lah ban ñiew ia u hi, ban ia uno uno uwei pat kum u nongmihkhmat bad nongpynpaw ia ki jingkylla kiba khraw kiba la jia. U Sahep Jones u la shem ha u u lok uba khraw bad u paranongiatrei lem uba shisha. Ka la long kumta ruh bad ki mishonari kiba hadien.

Ka Balang kaba nangsan ka donkam ruh ia ki tymmenbasan bad la pynskhem ia ki laingut kiba nyngkong eh ha ka 1910, kaba long kawei pat ka sien jam kaba donkam ha ka jingiaid shaphrang jong ka. U Pastor uba dei ban sumar ia kiba bun ki balang kiba iasapra kylleng u shem ia lade ba u dei ban shaniah shibun eh ha ki tymmenbasan jong kata ka shnong, khamtam ha ki por slap haba don ki jaka kiba la pynkhlad kawei na kawei da ki bun bnai.

La don mynta shibun ki ïingshonkot Khristan ha Assam. Nga ngeit ba kaba rim tam na ki ka dei kaba la seng da u Sahep Jones kumba ha ka snem 1915. Ka long ka jingpyrshang lade ban ialeh ban pynmih ia ki kot kiba jem dor ia ki Mizo kiba la sdang bang ia ka jingpule kot. Da ka jingphikir bad jingtreiminot jong u ka la sdang ban pynmih jingiohnong

khyndiat khynsoit kaba la iarap ban nang kham pynheh ia ka. Da ki snem ka Press bad ka Bookroom la kumno kumno ki la pynbiang ia ki jingdonkam jong ki Khristan Mizo la hapdeng ka jingroi stet ha ka jingkheiñ briew bad ka jingnang pule kot pule sla. Hadien ka Thma Bah Kaba Ar ka jingdawa ban pynmih kot ka long kaba khraw katta katta. Ia ka Press bad ka Bookroom kaba la nang khraw shibun la aiti tylli lut ha ka Balang Mizo ha kaba sdang ki snem 1950 ter ter. Naduh kata ka por ka la iai bteng ban roi ha ka rukom kaba phylla. U Sahep Jones da shisha un da la sngewhun ia ka jingroi bad jingpyndep ia kawei na ki kam kiba u sngewieit eh.

U im jingmut ym tang ha ka jingroi jingsan ha ka balang hynrei ha ka jingiar kaba paw ha ki kam. U la seng ka kynja shnong kaba long ka nuksa ba ki Khristan kin shong ha kawei ka bynta jong ka Aizawl ba la tip kum ka Mission Veng. La thaw ia ki aiñ ki bym pyntreikam ha kano kano ka shnong Mizo. Hynrei ki long kiba beit bad shongnia bad bun ki la sdang ban ithuh ia ka dor jong ki. Ia ki ïing baroh dei ban tei ha ka jingjngai kaba shiphew phut kawei na kawei pat kumta ba lada pluh ïing ha shnong lah ban tem ia ka ding. Ia ki jingri dei ban buh ha ka ïing kaba kyrpang, ym ha ïing ne khrum ïing. U shankhung ha kawei pa kawei ka ïing u dei ban long la kumno kumno hynriew phut halor ka madan. Kawei pa kawei ka iing ka dei ban don ka jaka leit bar kaba la ka jong, bad ia ka umdih dei ban da shet pynthnam. Don ruh ki jingpynbeit na ka bynta ki dpei bad ki jingkhangïit bad la pynshlur ia ki khynnah baroh ban leit skul thikna.

U Sahep Jones u la iai ban ia ka jingdonkam jong ka jingkyrshan hi ia lade. La khmihlynti ba kito baroh kiba trei ha ki kam jong ka balang kin ai ka jingainguh, ki pastor, ki nonghikai, ki nongtrei Press bad hadien sa ki nongtrei ha

hospital ki la leh kumta. Ki Khristan ha ki nongkyndong ruh ki la iabud ia kane ka rukom bad kumta ka jingkyrshan hi ia lade ka la lah ban long kaba treikam shisha.

U Sahep Jones u la don ha Mizoram haba ka Thma Bah Kaba Nyngkong ka la khie. Kane kam shym da ktah ia ki namar ka jingjngai eh jong ka jaka. Katba nangiaid kà thma, wat ka ri Assam ka la dei ban iashim bynta bad u Sahep Jones u la shem ba ka long kaba donkam ban leit synran ia ka kynhun ki Mizo kiba la tyrwa mon sngewbha ban leit sha France. U la sngewkitkhia na ka bynta jong ki, khamtam haba shipawa na ki ki long ki Khristan, u la thoh kumne harum :

"Ha ka 1915 katto katne ki Mizo ki la leit trei ha ka 'Army Stretcher-Bearers Corps' (ka kynhun kaba iarap ha kaba rah ia kiba mynsaw). La kren iaroh shikatdei eh ia ka jingshakri jong ki. Ki la shakri ha Aden, harud ka Suez Canal bad ha Greece. Ki la iohi ia ki liengsuiñ shuwa ia nga. Ha ka 1917 nga ruh nga la ioh lad ban ialam arhajar ki nongkit (27th Labour Corps) sha France, bad ki ruh ki la ioh ka jingiaroh kaba khraw. Dei ha kata ka jingiaid lynti jong ki haba ngi dang don ha Aden ba nga iohi nyngkong eh ia ka liengsuiñ. Ym shym la shah ia nga ban long u pastor (Chaplain) ia ki 600 ngut ki Khristan ha kata ka kynhun, kumta ki la ai ia nga ia ka kyrdan Captain ha ka 'Indian Army Reserve' kum u officer dohlieh uba tang ma u hi uba tip bha ia ki Mizo bad uba la nang ban kren ia ka ktien jong ki."

Ki Mizo ki kynmaw da ka jingsngewieit ia la u Sahep Tymmen (Zosaphluia) kumba ki ju khot ruh ia u. U Chhuahkhama u pynkynmaw shaphang jong u kum u briew uba leh sumar bniah bha. Haba u Sahep Jones u ai kano kano ka jingbthah, ka long borabor kaba jem bad kaba beit. "Ngam ai

jingmut ia phi ban thied ki jaiñ kiba itynnad bad kiba rem ialade, hynrei phong ia ki jaiñ kiba khuid." Ha kawei ka sien pat u ju ong, "Lada u khla u iaid ha ka lynti jong phi, wat pynkhuslai jingmut ban kylli naei u wan. Phet iap na ka lynti iaid jong u."

U ju rah bad u ia ka kor ban thew ia ka kynjang jong kiba bun ki shnong bad ki kliar lum. Lehse dei kane ban ia kano kano kawei pat kaba la pynkynmaw ia u ia ki lynti ba riat bad ba syntuid bad ia ki jingkiewthiep ba shoh tlot ba u la iaid ha ka jingshakri ia la U Kynrad. U la buh tyngkai ia kawei ka wait Mizo. Shisien u la pynbitar ia uwei u rangbah shnong uba la smai ban khrai ia ka khlieh u Sahep da kata ka wait. Hadien katto katne por u rangbah shnong u la kylla Khristan bad u la long u briew uba kylla bak lybak. Ha u October 1926, haba u Sahep Jones u la mih noh jynduh na Mizoram, ki la pynlong ka jingiaseng ai khublei ia u. Uwei uba la wan kham na shajngai ha kata ka jingiaseng bad ka jingaisngewbha u la long uta ujuh u rangbah shnong. Ka jingaisngewbha kaba u la wan rah ka long ka wait kaba shisien u la byrngem ban pyniap ia u Sahep Jones.

Dei ha ka 1927 ba u Sahep bad i Mem ki la shong la sah noh ha Liverpool, bad nangta ki la kynriah sha Prestatyn. U la ioh shongthait kumta haduh arphew snem. Ka dohnud jong u ka long borabor ha Mizoram. Ym don kawei ka sngi ka ban leit noh khlem da buh ha ki jingduwai na ka bynta ki lok jong u, ki Mizo.

"Khublei, ko lok baieit eh jong nga. Ia ki kyrteng jong phi baroh la thoh ha ki mawlyngkniap ka dohnud jong nga. Nga aiti ia phi ha ka jingsumar sukher basbun U Blei man ka por ba nga leit paw ha ka 'Jaka Kyntang Tam'."

Ka i kumba ki sngi jong ki mishonari na shiliang duriaw ki la wai noh ha ki bynta jong ka ri Asia. Hynrei ki balang kum ka balang Mizo ki don ha ki kyrdan kiba ha khmat eh ban ialap ia ka Gospel. Ki niam kiba khraw jong ka ri Asia, ka niam Hindu, Islam, Buddhist bad niam thymmai u bynriew mynta, ka Communism, ki don kylleng ka ri. Ka balang hangto mynta ka kham treikam ban pynphriang ia ka Gospel ban ia kaba ju long mynno mynno, bad ka la kham seisoh ruh.

Ha Alexandrapur ha kaba ki Mizo ki la lute bad pyniap ia ki briew shispah snem mynshuwa, la mih da ki spah ngut ki samla katto katne snem ba la lah ban rwai ia ki jingrwai iaroh ha ka 'per slasha ha kaba ki kpa tymmen jong ki ki la leit lute bad pynjot. Kane ka long ka shap jong ka jingkylla kaba la jia bad ka dak jong ka jingkyrmen na ka bynta ka lawei.

U Sahep D.E. Jones u la khlad noh ha ka 10 tarik u August, 1947, shuwa ka jinglaitluid ka ri India. Ka la long sawphew snem thik naduh ba u la ıuh kjat nyngkong ha Mizoram kum u samla uba dang arphew hynñiew snem.

Kumba long kiwei pat ki bynta jong ka ri India, ka Aizawl ha u bnai August 1947 ka la shlei da ka jingshongshit ha ka liang synshar khadar. Ha ka nohphaisngi jong ka 15 tarik u August u paidbah uba bun u la ialum ban iohsngew ia ka jingkren synshar khadar. Kum ki mishonari ngi iashongkai ha ka branda kaba rit ban peitkai ia ki paidbah kiba ia iaid bunkam sharum shaneng. Kynsan kynsan u Pastor Chhuahkhama u la ieng joit bad u la phah ba kin long jar jar. U bat ia ka kotsada ha la ka kti, ka telegram na Liverpool. "U Zosaphluia u la iehnoh ia kane ka pyrthei bad u la leit sha bneng," u la kren jam ha ka ktien Mizo. Kata ka jaka kynsan kynsan ka la kynjah jar.

Khadphra bnai hadien u Chhuahkhama hi u la leit ban iadon ryngkat bad u paralok bad u paranongtrei jong u, bad "u la rung sha ka jingkmen U Kynrad jong u."

- J. Meirion Lloyd.

U REV. THOMAS EDWIN PUGH, M. A. (Oxon)

1888 - 1951

U Sahep T. E. Pugh u long u khun jong u Sahep bad i Mem William Pugh jong ka Talgarth, Brenconshire. La kha ia u ha Talgarth ha ka 4 tarik u bnai November 1888. U kpa jong u, u William Pugh, uba trei ia ka kam shniah maw, u la iap noh haba u dang sawphew hynñiew snem ka rta, u da iehnoh ha i lok ia ka kam kaba satar ban ri ban dup ia ka ïing ka sem kaba don ki khun shynrang bad kynthei. Ka rukom ha kaba ka la pyndep ia kata ka kam ka la long ka jingpyrsad mynsiem ia ki khun shynrang bad kynthei lynter ka jingim jong ki.

U Sahep Pugh ha ki shithi jong u sha kiba ha ïing ha sem, khamtam ha kito kiba u la thoh sha u khun jong u u Alun, bad ha ki jingiakren iakhana bad la ki lok ki jor, u ju kdew bunsien sha ka mynsiem ba palei jong ka, ka jingtrei shitom bad ka rukom pyrkhat pyrdaiñ kaba shai jong ka.

Ka ju ailad ia la ki khun ban shim bynta ha ki jingiaksaid, ha ki jingminot bad ha ki jingjop, bad ha kajuh ka por pat ban mad ia ka jingkmen bad jingrhem mynsiem jong ka jingim ha ka ïing ka sem.

Ka ju pynshlur ia ki ban iashim bynta ha ka jing- shakri ba pura jong ka Balang, ha ka jingim jong ki skul kiba ki leit pule, bad ha ka jingim ha la ka shnong ka thaw, kumta ba ki la nangsan ha kiba bun kiei kiei kiba ring ia ka jingmut jong ki, ha kaba u khun jong ka u Tom um ju klet shuh. Ka long ka jingiathuhkhana shaphang ka rukom im kaba da thew tiak pa tiak ha ka jinglong ba donburom tam jong ka.

U Sahep T.E. Pugh u la pule ha i skul nongkyndong ha Talgarth, ha Brecon County School, ha kaba u la ioh ki Scholarship naduh 1901 haduh 1907. U la ioh leit pule ha ka University College jong ka South Wales ha Cardiff lem bad ka County Scholarship bad ka Kings Scholarship ha ka 1907 bad u la pass ia ka B.A. da kaba ioh Honours ha ka English bad Literature ha ka 1911. U la ioh ruh ia ka University of Wales Parchment of Proficiency ha ka subjekt Theory and Practice of Secondary Education and Elementary Education ha ka 1912.

Ha kine ki snem ba u don ha skul bad ha college u la iashim bynta bha ha ki Skul Pynpaw, ki jingialehkai phutbol, hockey, criket bad tennis. U ju pyllait por ban don bynta ha ka Brecknockshire Battalion ofVolunteers. Ha kane ka kam kaba hadien duh, u la bud imat khlem da poi pyrkhat ia ki dienjat jong u para nongiatrei ba donnam jong u, u Howell Harris, uwei na ki nongseng jong ka Welsh Methodism.

U la pyniasoh ialade bad ka Honours School of English Language and Literature kum u khynnah skul jong ka Jesus College, Oxford ha ka 1912 bad u la long u graduate ha ka 1914. U la pyniasoh bad ka Brecknockshire Battalion (T.F.) ha ka 5 tarik u September 1914 bad u la leit lem bad ki sha Aden ha ki snem 1914-15. La pynkynriah ia u sha ka Indian Army Reserve of Officers, bad la buh ia u bad ka 104 Wellesley Rifles bad u la trei bad ki ha Mesopotamia ha ka 1917-18.

Lyngba ka jingshakri jong u ha ka thma, u iai bteng ia ka jingim jingmut jong u ia ka kam jong ka Balang bad ia ki jingtrei mishonari shabar la ka ri ha Aden, Mhow, Central India; bad u la shim shuti khyndiat por ha India ban leit jngoh ia ka Lyngkha Mishon jong ka Balang Presbyterian ka ri Wales ha Assam, Shatei lam Mihngi jong ka ri India. Haba u dang

don hangto u la iakynduh ia i Miss Elizabeth Ellen Morgan, iba la long hadien i lok jong u. I Miss Morgan ha kata ka por i la trei kum ka Headmistress jong ka Welsh Mission High School jong ki kynthei ha Sylhet, Assam (mynta ka Bangladesh).

Kum u ophisar ba dang kham samla ha ka Kynhun Shipai India, u la da im jingmut bha na ka bynta ka jingmanbha jong ki shipai India kiba hap ha ka jingpeit jong u. U la ioh ka jingpynshisha (certificate) ia ka jingpnah ha ka Urdu, ka ktien kaba la kham pyndonkam da ki shipai India. U pynshlur ia ki ha ki jingialehkai shipai, bad u la sngewkhia jingmut shibun ia ki jingeh ha ka liang ka jingpule dangle jong ki jaidbynriew ha kane ka ri India bakhraw, bad ha kawei ka por u la da pyrkhat shisha ban tyrwa ia la ka jingshakri ha ka Indian Educational Service ha kaba kut jong ka Thma.

La pyllait noh ia u Sahep Pugh na ka Kynhun Shipai ha ka 1919 bad i Miss E.E. Morgan ruh i la leit shuti sha Wales ha kaba kut jong kata ka snem. Ki la pyndep ia ka jingiathoh shongkurim ha Salem Chapel, Aberystwyth ha ka Sngi Hat Majai 6 tarik u April 1920.

Ha ka 1920 la thung ia u Sahep Pugh kum u nonghikai jong ka English Department ha ka Cardiff High School for Boys, ha kaba u la shakri da ka jingjop baphylla ha ki shiphew snem kiba bud.

Ki la shong la sah ha Cardiff, bad ki long ki dkhot ba iakitkhia bha jong ka Plasnewydd Presbyterian Church, bad la jied ia u Sahep Pugh kum u Tymmenbasan jong ka Balang Presbyterian ha Wales. Ka jingim jingmut jong ki ia ka Mishon sha shiliang duriaw jong ka Balang ka iaisah; bad ki la sngewthuh shai ia ka jingdonkam kaba nangkhraw ban ioh mishonari kumba ka Balang ha ri India ka la nangsan bad

kynton ruh ia ka jingkitkhlieh kaba kham khraw ha ka jingim jong ka jaidbynriew. Ha ka 1929, la khot sngewbha ia u Sahep Pugh da ka Mission Board jong ka Balang Presbyterian ha Wales ban pyrkhat jingmut ia ka jingdonkam ba kyrkieh ban ioh ia u Headmaster ha ka Shillong Government High School for Boys, ia kaba ka Welsh Mission ka la lah shim ia ka jingkitkhlieh la bun bun snem. U la pdiang ia kata ka jingdawa bad u la pan pyllait noh na ka kam hikai na ka Cardiff High School. Ka long ka kam kaba ktah shibun eh ia u ha ka jingduhnong ha ka liang ka pisa, bad bun kiei kiei ki bym sngewthikna kiba u briew uba la shemphang kat ma u u sngewthuh bha. La ordain ia u kum u minister jong ka Balang Presbyterian ha Wales ha ka jingiaseng jong ka ha Rhyl, North Wales ha ka 1929. U Rev. bad i Mem T.E. Pugh ki la kiew lieng sha India ha u January 1930 ki da ialam ia i Enid i khun kynthei jong ki bad iehnoh ia u Alun u khun shynrang, uba dang pule ha Cardiff Boys' High School ban nang bteng ia la ka jingpule hangta.

Ha ka jingphla jong u shaphang u Sahep Pugh, haba u mih noh na Cardiff Boys' High School, u Headmaster u Mr. J.R. Roberts, M.A., u thoh :

'ba u Sahep Pugh u la kyntiew ia ka kyrdan jong ka rukom thoh Phareng ha ka Skul baroh kawei, bad u la iarap jur ban pynioh lynter ia ka Skul shibun ki khynnah kiba la jop ha ki jingialeh eksamin, bad u la trei bha shibun ha kaba khmih ia ka jingai jingpyntbit ia ki nonghikai ba dang pule ba la phah ban ioh jingpyn- tbit ha kane ka Skul na ka Training Department jong ka University College of Wales, Cardiff'.

U ong shuh shuh,

'Nalor kaba nga ñiewkor eh ia u Sahep Pugh kum u nonghikai bad nga iohi ia ka jingeh ban pyndap hun mynsiem ia ka jaka jong u, ngam lah khlem da sngew ba ka Skul kan shem shitom shuh shuh da ka jingduh ia ka bor ring ka long rynieng jong u bad ia ka jingiarap kaba shisha kaba u la ai ha ki khynnah shimet shimet. U shim pyrkhat kitkhia da lade hi ia ki kam jong ki bad u la ioh ruh ia ka jingshaniah kaba shong lyngngeit jong ki. Lyngba ki shiphew snem u la pynpaw ka jingiadei kaba jan ia lade bad ki jingialehkai. U la ai shibun ka por ban hikai bad pynshlur ia ki kynhun ialehkai phutbol bad hockey. U la trei bha kum u nongialam bad ka jinglah jong u ban ring ia ki khynnah kiba la kham san ka la long ka jingmyntoi kaba khraw ia ki bad ia ka Skul. Ym don ka Skul kan ban ym kylla kyrduh da ka jingmih noh jong u nonghikai uba don kat kata ka jingkitkhia ia la ka kamram bad ka jingbymkheiñ shuh ia lade kum u Sahep Pugh'.

Ha kaba pynkut, u kynthoh ha ka dur ka jingiohi jngai,

'U Sahep Pugh un long u Headmaster uba kordor katta katta. Un dap da ka jingsngewlem bad ka jingpyrkhat sngewsynei, hynrei ki rukom jingtrei jong u kin long ki bym don jingdkoh, bad un khmih ba baroh ki ai ia kaba bha tam ha ka jingshakri ia ka Skul'.

Kine ki kyntien ki long kiba shisha katta katta ba la dei bha ban da thoh ia ki ha kaba kut jong ka jingshakri jong u ia ka Shillong Government High School for Boys ha ki arphewwei snem hadien kata.

Haba u Sahep Pugh u la shim ia ka kam kum u Headmaster, ka Shillong Government High School ka la long khlem u Headmaster uba neh la jan arsnem lynter; bad u la dei

ban shimti ia ka kam ban pynioh pat shikatdei eh ia ka jinglong kawei hapoh jong ka skul. Kane ka long ka kam kaba eh shibun na ka daw jong ki jinglong ba iapher iapher kiba don hapoh ka skul. U Sahep Pugh u long tang ma u hi u dohlieh ha ka skul. Hapdeng jong ki nonghikai bad ki khynnah skul, la don ki Khristan, ki Hindu, ki Muslim, ki Buddhist, ki Sikh bad kiwei kiwei. Don ruh bun ki kynhun na ki jait ktien ba pher ba pher. Ha ka 1935, ha ka jingwad jingtip shaphang ka skul, la pyni ba don haduh arphew ar jait ki ktien ba iapher ba la kren ha ka skul. Khadlai tylli na kine la hikai haduh ka kyrdan matrik ha ka skul.

Na ka daw jong ka jingleh bym i-thikna da ka Sorkar Phareng ia ka jingdawa ki nong-India ia ka jinglaitluid bad ka jingsynshar hi ia ka ri India, la don ka jingiakhih paidbah khlem kut ha ki skul kylleng ka ri India, bad ki kynja hartal ki la long khah khah. La don la kumno kumno arsien ki jingpyrshang ban thang ia ka ïingskul ha ki saw tylli ki snem kiba nyngkong jong ka jingshakri u Sahep Pugh ia ka skul.

Da ka rukom pyniaid ba phikir bad trei shitom lem bad ka jingkitkhia ba naduh ka mynsiem na ka bynta ka jingbit jingbiang jong baroh ki nonghikai bad ki khynnah skul, u Sahep Pugh u la ioh ia ka jingshaniah bad jingiatreilang jong ki baroh ha ka jingim jong ka skul, ha ka jinghikai, ha ki jingialehkai (sports) para skul, ha ka jingiadei ki nongpule bad kiba sah hostel, bad ha ka jingiadei ka skul bad ka shnong ka thaw salonsar. U ju iarap ia kito ki nonghikai bad ia kiba bun ki khynnah skul ban sngewthuh bad ban law ia la ki suhsat ba shimet shimet; bad don bun kum kita ha ka jaitbynriew ba iakhleh kumta. Kane ka la pynmih ia ka jingroi kaba itynnad ha ka skul.

U Sahep Pugh u la leit shuti sha Wales ha ka 1935 bad haba u la wanphai ha ka 1936, u la pyrshang ban iakren bad ka Sorkar ban pynbha ia ki ïingskul, ban kham pynbun ia ki nonghikai, bad ban pynheh ia ka library bad ban pynpule kham bun shuh shuh ki sobjekt saians ha ka skul. La khanglad ia kine ki jingpynroi ha ki snem 1920 ter ter haduh kaba sdang jong ki 1930 da ka jinghiar ha ka ioh ka kot hadien jong ka Thma Bah Kaba Nyngkong. La hapdeng ki jingialeh jong u baroh, um shym lah satia ban pynkohnguh ia ki bor Sorkar ban pyntrei ia kane ka kam kaba donkam. U la jop, toi, ha kaba pynsngewthuh ha ki nongshongshnong baroh ba u la thmu skhem ban pynioh ia kaba bha tam na ka bynta ka skul; bad ka jinghikai, ka jingialap bad ka jingtreikam paidbah jong u ki pyni ia ka dor kaba uwei pa uwei u pynshong na ka bynta jong u. Ka bor jinglong bad jingtrei jong u hapoh bad lyngba ka skul ka la par ia ka jylla baroh kawei. Kine ki lyngkhot jingthoh na ka jingkren pdiang sngewbha ia u Sahep Pugh haba u la leit jngoh ia ki ri lum Mizo kan pynshai ia kane ka khmat,

'Ka jingsumar sukher ba kynja kpa bad ba phikir bha ba phi la pynpaw ia ki khynnah Lushai kiba wan sha Shillong ban pule ha ka skul jong phi ka la pynsngewieit ia phi ha uwei pa uwei na ngi. Ngi sngewnguh ia ka mynsiem ba phi la shim ia ka jingkitkhlieh kaba wan ha phi na ka jingsngew shaniah jong ki samla jong ngi kiba pule ha ka skul jong phi' . . . 'Phim ju man thait satia ban hikai ia ki, bad ban ialam ruh ia ki sha ka jingangnud ba sha khliehtam, ban iada ia ki na ki jingsniew bad ban iaid ha shuwa jong ki ha ka lynti kaba dei . . . To U Blei Un ai ha phi ka jingim kaba jrong bad ba man kyrhai bad Un iarap ia phi ha ka jingpyndep ia ka kamram ha kaba phi la long borabor uba la aiti lut.'

Pachhunga bad Thanga
na ka bynta ki kmie ki kpa Lushai 24.1.1938

Ka jingsakhi shuh shuh ia ka dor ka jingtrei jong u hapoh bad lyngba ka skul ka la paw haba ka Thma Bah Kaba Ar ka la par sha ki thaiñ Mihngi, bad ki nong-Japan ki la hiarthma ia ka Burma ha ka 1942. Da ki spah ki nongphetwir na Burma ki la pyrshang ban prat lynti lyngba ki lawbah lawsan ha ki ri lum Chin Bashathie sha Ledo kaba ha India Bashatei Lam Mihngi. Bun na ki khynnah riewlum jong ka Shillong High School ki la leit shuti sha la shnong bad ki la pynjlan ia ka jingwanphai jong ki da ki katto katne bnai khnang ban iarap ia ki nongphetwir bad ia ki shipai Phareng bad shipai India, ki da long kum ki nongkdew lynti, ki da iarap ban pynieng ia ki ïingdara shongthait shipor bad ki da rah ia kiba pang bad kiba mynsaw ban phetrieh sha ki jaka sher dara bad ki nongrit. U Field Marshall Viscount Slim u ong ba bun ki kitram ia la ka jingim ia 'kine ki rang samla', ki bym shym la pdiang bainong ei ei na ka bynta ka jingshakri jong ki. Ka jingwanphai dier por jong ki na ka shuti, ka jingwanrung skul pat jong ki, bad ka jinghikai kot tam nalor kaba ju long ka dawa ia ka jingtrei kaba khraw ia u Sahep Pugh bad ia ka jinghikai, hynrei la leh ia kata. Ka kam ka la nang kham eh shuh shuh ia u Sahep Pugh, haba ha ka 12 tarik u May 1944, u khun jong u, u Alun Pugh, uba ha kane ka por u long u ophisar jong ki Gurkha ha ka 17th Indian Division, u la mynsaw jur na ka khlieh ha Bishenpur, shathie lam sepngi jong ka Imphal. La leit kit ia u sha ka hospital shipai ha Comilla, Bengal, ha kaba u don ha ka kyrteng jong kito kiba shitom jur haduh ka 11 tarik u June 1944. Hadien u koit pat, la ka la don ka jinganna ha ka met baroh shijingim. Hadien khyndiat bnai u la lah ban shongthait katto katne taiew bad u kpa jong u ha Shillong.

Lyngba kine ki bnai, nalor ka jingkhia ka kam ha skul bad ha hostel, u Sahep Pugh u la kner ban iarap ia ki hospital, ki

iingdara jong ki nongphetwir, ki jaka shipai hapoh bad sawdong ka Shillong. U la long u kynja pastor (Chaplain) ba shu trei mon sngewbha jong ki shipai. Haba ki lok jong u, kiba la sngewkhuslai ia ka jingbunkam lynter jong u, ki la ai jingmut ia u ba un sumar ia lade, ka jubab jong u ka long 'ka Bneng ka kyntait ia ka jinghikai jong kiba la kheiñ la diah itynnad lada duna ne tam.'

Ha u September 1945 u la leit phai sha Wales ban shong shuti kham slem bad u la ioh ban pynlut kham bun ka por bad la ka iing ka sem. I Mem Pugh bad ka khun jong u kim shym la leit phai bad u sha India ha ka 1936.

Ha ka 1945 ka Enid ka la leit pule ha ka University College of South Wales, Cardiff. Ka jingthmu jong ka ka long ban trei kum ka mishonari ha ka kam jingpynkhiah ha India. Ka jingkoit jingkhiah jong ka ka la pynpisa jingmut ia ki. Ka la khlad noh khyndiat bnai hadien ba u Sahep Pugh u la wanphai sha India ha ka 1948.

Hadien ka jingiap jong ka Enid, i Mem Pugh i la leit ban iadon lang noh bad u Sahep Pugh ha India bad naduh kata ter ter haduh ka jingkhlad jong u Sahep Pugh ha ka 1951, ki la aiti ia lade sha ka jingshakri naduh la ka dohnud ia ka kam kaba ki la ieit thep mynsiem eh.

Ka ri India ka la ioh ia ka jinglaitluid bad ka jingsynshar hi jong ka ha ka 15 tarik u August 1947. Kane ka la ktah ia ka jingphiah ia ka Hima India barim, bad ia ka jingseng ia ki artylli ki hima thymmai ba laitluid, ka India bad ka Pakistan. Na ka bynta ka Shillong Government High School ka mut ka jingduh kumba shipawa na ka laipawa na ki nonghikai ba kham rangbah kiba la long noh ki traishnong jong ka Pakistan bad ki la dei ban mih na Shillong ban leit trei sha Pakistan. Katto

katne na ki nonghikai ba kham rangbah kiba dang sah ruh ki la mih noh hadien ka jingpynkiewkam ia ki ban leit trei kum ki headmaster bad assistant headmaster ha kiwei pat ki skul. Ka Shillong Government High School ka la iai long lynter ki snem ka jaka ai jingpyntbit ia ki headmaster. Kine ki jingkylla baroh ki la dawa shibun ka kam ban pynbeit ryntih ia ka skul, ban teh song ia ki nonghikai bathymmai, katba ka jingbun ki khynnah skul ka nang roi na kawei ka snem sha kawei pat. U Sahep Pugh um shym la tyngkai ia lade ha kane ka kam baroh bad ha kaba pynneh ia ka kyrdan ba hajrong kaba la don ha ka skul. Ka jingkoit jingkhiah jong u, toi, ka la sdang ban noh arsut.

U la leit jngoh ia ka Manipur, bad ia ka ri Naga ha u January 1949 bad u la ioh ka jingpdiang sngewbha kaba phylla na ki khynnah skul Manipur ha Imphal, bad ki khynnah Naga ha Kohima bad Mokokchung. Bun na ki ki la long ki khynnah skul kiba rim kiba la kylla long ki nongialam jong ka Balang bad ha shnong ha thaw bad kiba la pyndep bha ia ka bynta ha ka por thma bad hadien, u la leit jngoh ia u lum jingtep jong kito kiba la aiti ha ka thma ha Kohima ha kaba la don kane ka jingthoh,

'Ynda phi leit phai noh sha ïing, iathuh ia ki shaphang jong ngi bad to ong,

Na ka bynta ka lashai jong phi ngi aiti ia ka mynta jong ngi.'

Ha ka 1951 u Rev. Pugh u la shongthait noh na la ka kam kum u Headmaster ka Shillong Government High School ha ka 30 tarik u April. Da ka jingshongthait jong u ka jingiadei ba la slem bah jong ka Welsh Mission bad ka Skul ka la kut noh. La pynlong ia ka jingialang ban ai khublei ia u Sahep Pugh ha ka 10 tarik u May 1951 ha Dinam Hall, Shillong. Kane ka jaka

kaba biang bha namar ka la long ka pdeng jakatrei jong kaba bun na ka kam u Sahep Pugh kum u mishonari - ki jingiaseng duwai mynstep bad ki khynnah hostel man la ka step lynter ki snem, ka Skul Pynpaw ia ki khynnah hostel, ki don ki klass ha kaba ki pyndonkam da ka Phareng, lada ki sngewdonkam; ki klass pule Baibl, ki jingpynkhreh kot ia ki khynnah matrik, ka jinghikai jingrwai, bad ki kynja jingialehkai concert. Ia ka jingialang ai khublei la pynbeit da ki nonghikai bad ki khynnah skul jong ka skul bad ka Education Departnment jong ka Sorkar Assam, bad la wan poi ki nongialam jong ki jaitbynriew bapher bapher kiba phla ia ka jingshakri ba kordor jong u Sahep Pugh ha ka jingiadei bad ka jingpule kot pule sla ha ka jylla.

U Sahep Pugh u la kem pang ha kata kajuh ka janmiet, bad la leit rah ia u ha Welsh Mission Hospital ha ka step kaba bud. U la khlad noh ha hospital ha ka Sngi Saitjaiñ, 23 tarik u June 1951, bad la tep ia u ha u lum jingtep ki Phareng ha Kench Trace ha ka Sngi U Trai, 24 tarik u June.

Ka jingleit ontep hi ka la long ka jingñiewburom baphylla ia ka jingshakri u Rev. T.E. Pugh kum u mishonari Khristan. Ka lynti na hospital sha iingmane Presbyterian, Police Bazaar, ka la shlei baroh arliang surok da ki hajar ki briew, ki rangbah, ki kynthei bad ki khynnah. Ka iingmane ka la shlei bad ki jaka baroh sawdong kumjuh ha ka jingiaseng kynmaw burom. Nangta naduh iingmane shaduh lum jingtep u paidbah paidsan, na ki jaitbynriew bad jait niam baroh, u la pynpaw ka jingaiburom ba jar jar ia une u nonghikai Khristan bakhraw uba la kem ia ka jingieit jong baroh ha ka jingshakri jong u ia la U Kynrad, U Jisu Khrist.

U Rev. T. E. Pugh u la long u briew uba phylla, u briew uba sngewlok sngewjor ia baroh, uba don ka bor trei kaba shlei

miar. U ithuh ia ki briew kylleng sawdong, bad ka jingiar jong ka jingiadei lok dei jor bashimet jong u ka long kaba sngewlyngngoh shisha. Ka jingkynmaw jong u ia ki briew ka long ka sakhi ia ka jingñiewburom kaba u don ia ki briew baroh. U long uba da riewblei katta katta hynrei u bym sngewsarong ia kata. U long da shisha uwei na kito kiba U Jisu U ju khot "ki lok jong U", uwei na kito kiba la shemphang ia kaei kaba U Blei U trei ha ka jingim jong ki briew shynrang bad kynthei. Ka long ka kabu ban ia-ithuh bad u.

- T. Bevan Phillips.

U REV. HUGH GORDON ROBERTS,
C.I.E, M.D.(Liv.), LL.D (Wales)

1885 - 1961

KA JINGTEI KA LONG KA SAKHI IA KA JINGAITI LUT

Ka jingiadei ha ïing ha sem jong u bad ka jingshongskul jong u

La kha ia u Sahep Hugh Gordon Roberts ha ka 16 tarik u July 1885, u khun jong u David Roberts, u tymmenbasan ba la burom shikatdei ha ka Catharine Street Presbyterian Church of Wales, ha Liverpool. Na ki khun jong u David, la ong ba dei u Gordon uba kham shim ia ka jinglong u kpa jong u. Ka shnongtrai jong u ka long na Mynydd-y-Gof kaba ha Anglesey ha kaba u Dr. David Roberts, u kparad tymmen jong u Gordon u la treikam. U Dr. David Roberts u don hynñiew ngut ki khun shynrang, laingut na ki ki la mih noh na Anglesey. Na kine lai, ar ngut na ki ki la leit sha Manchester ha kaba uwei ha ka ia kaba biang u la kylla long u Lord Mayor. U la don u khun, u Dr. Fred T. Roberts uba la leit sha Tientsin (kum u mishonari doktor) ha kaba u la khlad noh hangta. Uwei pat, u Sir William Roberts, u la long u Professor jong ka kam ai dawai (Medicine) ha ka Manchester Medical School, hynrei kaba bun na ka jingim treikam jong u ka long ha kaba ai dawai ha London ha kaba u la long uwei na ki laingut ki paralok ba ia jan tam jong u Joseph Lister. Uba lai na kine ki shipara u long u Thomas Ffoulkes Roberts uba sah ha Llanidloes. U la long u kparad jong u Gordon.

U Gordon u la leit pule (private) ha Liverpool College. Tang shu mih na skul, la buh ia u ha ka seng jong ki nongkheiñ nongdiah (chartered accountants) - ka jingioh jingtbit kaba u la ñiewkor shilynter ha ka jingim jong u. Un jyn da la sah hangta lymda dei na ka daw ba ha ka 1904-05, u nongialap ba dang samla, u Evan Roberts, uba la sdang ia ka jingialap jong u ha Wales, u la wan poi ha Liverpool. U Rev. J. D. Evans, u pastor ha Catharine Street, bad namarkata u pastor jong u Gordon, u long u dkhot jong ka kynhun iasynrop jong ki nongiasyllok (Counsellors). U Gordon u la iohsngew ia u Evan Roberts ba u ialap halor ka dkhot, 'Kumno te ngin ioh laitim lada ngi pynlehnohei ia ka jingpynim kaba khraw katta katta', bad la ktah jur ia u. Ka jingmut jong u ka nang phai sha ka jingpyrkhat jong ka jingshakri mishonari sha shiliang duriaw. U la sngeweh ban iathuh ia la u kpa shaphang kane ka kam namar u la lah pynlut shibun ka tyngka na ka bynta ka jingshongskul jong u, hynrei haba u kpa u la iohsngew shaphang kane, u la kyrkhu kyrdoh ia u bad khyndiat por hadien u la kylli ia u la u kwah ban long doktor. U Gordon da kaba kmen u la pdiang ia kane ka jingtyrwa basbun, u la iathuh ia kiba halor jong kata ka seng bad u la sngewbha ruh ba ym tang ba ki pyllait noh ia u na ka jingteh treikam hynrei ki la pynphai ruh sa katto katne ka pisa kaba ha ka jingshisha um pat dei ban ioh kat bym pat kut ka por ba la buh. Lem bad kane ka jingkut jingmut, u la iohsngew ia ka sur kaba shisha bad ba shai, "Ngan ym iehnoh ia phi, lymne kyntait ia phi", bad da kane ka kyntien jong ka jingsngewskhem u la sdang ban pynkhreh ialade ban leit rung ha ka skul doktor ha Liverpool.

Ka jingpule doktor jong u ka shu long pdengbriew, bad la um shym da pawnam ha ka jingpule, u la pyndep ha ka pyrem jong ka snem 1912 bad la thung ia u kum u house surgeon ha ka Shaw Street Women Hospital.

Kaba kylla long u Mishonari

Nangta u la shim kabu ban tyrwa ialade sha ka Mission Board ha ka jingshakri kum u mishonari sha shiliang duriaw. U la long u dkhot jong ka Students Christian Movement ha University, bad ka jingthewkti jong ka Edinburgh Missionary Conference jong ka snem 1910 -- 'Ka jingialap ia ka Gospel ha ka pyrthei ha kane ka pateng bynriew' -- bad ka jingiakynduh ia u Dr. J. R. Mott bad kiwei pat ki nongialam khynnah skul jong ka pyrthei, ka la pynkhih ia u bad ia kiwei de ki para samla, ia ka jingsngewkhia ia ka kam. U Rev. J. D. Evans u long u nongaibuit aibor bad u lok ba shisha bad ha u Gordon, u la long u pastor uba palat liam ia ki para pastor bad ki la ju iathoh shithi haduh ba u Rev. Evans un da khlad noh. *'Ka jingitynnad ha ka rukom jinglong'* bad *'Ka jingskhem ha ka jingtreikam'* ki long ki kyntien ba la pyndonkam bqrabor da u Rev. Evans bad ba la ju pasiaw hi ha lade bunsien da u Gordon ha ki por jong ki jingbankhia ki kam ha ki snem kiba hadien. Ha kawei pat ka liang, u Rev. Evans u la long, lynter ki snem, u nongiasaid bad u rangdajied jong u Gordon ha ki dorbar bad ki balang, bad u la trei khlem shongthait ban kyrshan ia ki jingkyrpad u Gordon na ka bynta ki jingduwai bad ki jingkyrshan pisa. Ha ki snem kiba hadien, kum ka nuksa, ka 'Orient Exhibition' kaba nyngkong ha Cardiff ka la long ka jingmih na ka jingpyrsad mynsiem jong u Rev. Evans bad u Rev. Watcyn Price ia ki balang ha South Wales. U Rev. Evans u la ai ia la ka jingkyrshan ia ka jingtyrwa u Gordon sha ka Mission Board, bad u la thoh . . . 'ba u Gordon u long uba la aiti sha ka kam . . . ha kawei ka sien ka la pynsyier ba u lah ban buddien sah kynmaw ia u bakha ba riewblei, u Dr. Fred T. Roberts, sha China. Nga la leh ia kaei kaba nga pyrkhat kan long

kaba bha tam bad mynta ki Nongpyniaid ki la sngewhun ban iohi ia u ba u la tyrwa mon sngewbha . . . U long u riewdonburom. U la pynleit jingmut ban pyrkhat ia kata kaba pynrhem ia ka jingmut ki samla, kata, ka kam mishonari'. U Rev. R. G. James, uba dei hi na ka Balang ha Catharine Street, u iathuh ba, 'U long u briew uba biang ka jingtipbriew ha ka jingtreikam bad un ym buh ia ka Mishon ha ka jingeh. U riew adkar, uba don ka jinglong leh khiathew, uba jemnud, . . . nga ong ba un ym lah ban long u nongiathuhkhana uba nang, pynban un long uba larkam bha da ka jingkhlaiñ bajar jar jong ka jingngeit jong u, bad da ka jingsngewmynsiem ha kaba u pynbna ia ka khubor jong ka Gospel . . . U long uba jar jar, uba sngewrit, uba pynrit ia la ki jingtbit jinglah'. La jan sawphew snem hadién, bad hadien baroh ki jingtreikam jong u, la batai da uwei uba ithuh bha ia u ha Bilat kum 'u briew uba met rit, uba khuid sniehdoh bad uba kup da ka jingsngewrit'.

"Katie" -- I Mem Gordon Roberts

U la iateh ktien ban iapoikha bad i Miss Katie Jones iba na kajuh ka Balang ha Catharine Street.

Uwei na ki rangbah (u Rev. R.G. Jones) uba la ithuh ia i Katie naduh dang khynnah u la sngew ba ka jingiapoikha jong ki kan tei ia ka jinglong mynsiem jong u Gordon bad u la ong ba 'u kyrshan ia u Gordon da ka jingsngewskhem haba u tip ba i Katie in don ha syndah u Gordon'. U Rev. R.G. Jones ryñgkat bad uwei pat ki la ñiewkor ia i Katie namar ka jingkitkhia jong i ia ki kam Skul Pynpaw. Hyñrei u Rev. J.D. Evans u la ong ba 'i Katie in shitom ban phla hakhmat ki Nongpyniaid (Directors)'. (Ha ka jingshisha, ym shym la

pynithuh ia i kat kum ka rukom ha ki Nongpyniaid hynrei tang ha kawei ka Komiti ba la khot kyrpang, ka Finance Committee kaba kham rit shuh shuh). Ha ki snem kiba hadien ha ri India, im ju iashim bynta ha kino kino ki kam lait na kaba i tem organ ha ki jingiaseng. Borabor i ju buhrieh ialade, la shisha i long i briew iba shynroiñ shynriap ha la ïing ha la sem.

Ka rukom jingtreikam jong u

Kine ki jingkynthoh ba jynsur mynsiem kim i ia biang bad ka jinglong jingim ba hadien habud jong uta uba la don kti ha ka jingsdang jong ki jingkylla ba kynsan ha ka jingpyniaid bad ka jingtrei jong ka Welsh Calvinistic Methodist Missionary Society ban ia uno uno uwei pat naduh ba la sdang ia ka, namar u dei ma u uba la kitkhlieh ban btin lynti ia ka kam mishon ha ka liang ka jingpynkhiah sha ka pateng kaba thymmai. U la pynlong ia ki Nongpyniaid ka Mishon ban iohi markhmat ia ki jingshisha ban kyrshan ia ka jingtreikam kaba remdor -- kaba bun ia kaba u hi u la thaw lad ba kan long kam kloi lan. La katta ruh u la ialeh ban ioh na ki dkhot ka Komiti kiba sngewshaiong ngaiñ ia ka jingkyrshan ba shitrhem na ka bynta ka jingthmu kaba u kyrshan skhem, hynrei u shu iai long u briew uba lehraiñ bad pynrit ialade. Bun na kito kiba kynmaw ia u khamtam kum uba la iohpdiang ia ki khusnam da ka jylla bad da ka University of Wales, kum u Moderator jong ka English Association of the Connexion ha ka 1936; kum u nongiathuhkhana lane kum u nongkren ban kyrpad ia ka jingkyrshan ia ki kam jingpynkhiah, lane lehse kum u nongiasaid ha ki Komiti ia kano kano na ki jingtreikam jong u; u don ka jingiohi kaba pher bak lybak na katei kaba la kren hangne ia u kum u briew uba pynrit ialade. U don ka maiñ kaba pher nadong

shadong ha ka jingialang kaba dei ban da pynkhreh kat kum ka rukom haba ka jinglong, ka sur, ka jingnang ktien, ka iktiar, baroh ki la kylla -- hynrei ha ka jingshisha tang khyndiat kiei kiei kiba kham pynjynjar jingmut ia u ban ia kaba kylli jingmut khlem da tip lypa ia kano kano ka kam, naduh ka kam dawai dashin haduh ka rukom pyniaid kam ka mishon; lymda ka dei ka kam puid briew ba kyrkieh lane ka subjekt kaba u ju sngewshitrhem, lane ka kam kaba u la iaid lyngba mynshuwa na kano kano ka liang, lem bad ka jingsngewskhem bad ka jingkham bniah ruh. U ju tynjuh ia ka jingkhlaiñ jong ka jingiasaid jong u, kumba ka long, bad u ju pyrshang ia kata hakhmat uno uno u briew uba ialong lok. Teng teng ka long kum ka jingiakren khamtam ban ioh ka jingiasyllok na uno uno uba u lah ban shaniah na ka bynta ka jingai jingmut kaba kordor ia ka kam kaba ki iapyrkhat; hynrei kham bunsien hi ka long ka jingkren wei briew haba u pyrshang ban ioh ksai sha ka kam na ki liang baroh katba lah ban mutdur. I Katie, ha ki khyllipmat baroh mynsngi ne mynmiet, i la long i nongsngap ia kine ki jingpyrshang ha ka jingiasaid ne ka jingiarai kam. U long uba donbok ban ioh ia kiwei kiwei de kiba kloi ban shahshkor ia u, katto katne na ki para mishonari ba la kham rangbah kum u Rev. E.H. Williams, Rev. T. W. Reese, Rev. J. W. Roberts, Rev. Edwin Adams bad hadien sa ki jong u Rev. Angell Jones bad u Dr. Arthur Hughes, bad ha kiwei pat ki bynta, kum i Miss Buckley bad i Miss Bullock, hooid shisha ruh kum i Bah Drickson bad u Enjelus u khun jong i, ki nongiarap lem ha kaba tei jingtei, bad i Bah Elwin u enjineer -- uwei pa uwei ha la ka jong ka jingtbit, uba la iarap ha kaba peitthuh bad ai jingmut, hynrei borabor dei i Katie -- la ka sobjekt ka kyllaiñ katno katno. Ia ka jingmih na kata ka jingiakren la ju pynbna ha ka dur 'ba ka HOSPITAL ka la rai'. Ia ki

kam kiba artatien kiba donkam ia ka jingpyrkhat sani la ju 'rah borabor sha ka HOSPITAL' -- hynrei ym ju don kata ka komiti !

I Katie bad u Gordon kim da dei eh ki briew kiba eh ba khlaiñ bha bad ka jingkoit jingkhiah jong ki, kata ka ingsngewkhiah krat ne ka jingpang ka ju dei ka kam kaba ki ju iapyrkhat bad sngewkhia bha wat ha ki jingiathoh shithi jong ki ruh. Ka jingkoit jingkhiah ka ktah ia ka jingtrei jong ki hynrei ha kaba khadduh ka dei ka jingdawa jong ka kam kaba la rai kut ia ka jingtrei jong ki.

Kumno te une u rangbah, u Hugh Gordon Roberts (bad i Katie) ki la lah ban leh katne katne ?

Ka jubab ka long ha ka jingaiti jong u sha kawei ka jingpyrkhat bad ha ka jinglakloi jong u ban pynphai ia ki jingtreikam jong u baroh ha kawei ka jingthmu ba hakhmat kaba u ngeit kan iahap dur nadong shadong, wat la yn ym pat lah ban iohi shynna ia ka baroh kawei. Ha u *ka jingtei ka long ka sakhi jong ka jingaiti*. Ka sdang na ka jingkynduh mynsiem ba kynja Khristan jong u, bad, nangta, ha kaei kaba la lah tei lypa, kawei pat ka jingpyniar kaba donkam suki suki ka la jia long *kaba dei ban pyndep*. Ki shithi jong u bunsien ki pyni shai kdar kumno hadien ka jingpyrkhat ba shim por -- bad ha kaba buh ia ka ha ki kyntien -- u la poi ha ka kyrdan ha kaba kita ki kam kiba dei ban pyndep noh ki la shai bad ia u "la pynbor" -- "la tynrah" -- "la ñiah sha ka jingraikut ka bym lah kiar" -- "ym don lynti shuh da kawei pat" - - hynrei ban shu jam sha kawei pat ka kyrdan.

Ia ki jingbymsngew thikna baroh u ju weng da ki nia ba skhem jong u. Ka rukom treikam jong u ka pynlong ba dei ban pyndep kloi lan ia ki jingthmu ba kongsan. Ka Home

Mission Board kam da don ia kajuh ka jingsngew kyrkieh hynrei suki, da ka jingiaid ka por ki la nang sngew- thuh ia u. Shisha u sngewkhia ia la ka jingkitkhlieh ha kaba pyndep ia la kà kam, hynrei ym dei ban sngewthuh bakla ba u kup ka khmat ba khia man ka por. Haba u don bad ki khynnah khyllung ne ki tymmen Khasi ha nongkyndong, kiba nud ban pynphai nia, ne ha ki jingialang sngewbha, u ju long uba biria bad uba sngewtynnad ban iashongkai. Ha ki paralok ba shaniah, 'ka jingkmen jong u ka ju paw man ka teng'.

Ka ktien "Charisma" ha ka jingmut ba mynta bad jingpyndonkam ia ka ym pat shym la "shem" ha ki sngi u Dr. Roberts, hynrei u don ei ei kaba kum kata, bad lymda dei na ka jingaiti bad jinglong ba shaniah jong ki paralok bad ki nongtrei, un ym jyn da la lah ban leh katta katta.

Ka bynta u Dr. Roberts ha ka jingiadei bad ka jingtrei mishonari ba mynshuwa

Ym lah ban ai ia ka jingbatai ba biang ban pyni ia ka jingkordor jong ka bynta u Dr. Roberts khlem da pynshai ia ki nongrim treikam jong ki seng mishonari Protestant kynthup ia ka jong ngi, ha ki snem kiba sdang ka spah snem kaba arphew. Haba pule ia ka jingthoh ka "Regulations of the Foreign Missionary Society of the Calvinistic Methodist Church" jong ka snem 1897 -- (kaba la pynphriang haba u Dr. Roberts u la mih noh ha ka snem 1913) ngi shem ia kine ki jingong ha ka bynta kaba iadei bad ka jingtreikam mishonari ha ka liang jingpynkhiah. "Ka jingjop ia ki mynsiem na ka bynta U Khrist ka long khamkor ban ia ka jingshakri lyngba ka jingpynkhiah. U mishonari ha ka kam jingpynkhiah um dei namarkata ban klet ba *u long nyngkong nyngshap u mishonari bad nangta u doktor* . . . dei ban pynkhamti ia u sha ka kam

baroh jong ka jingshakri (ka ministry jong ka Ktien bad ki Sakrament) . . . u dei ban shim ia ka jingpyniaid ia ka District . . . um don ka jinglaitluid ban trei la ka jong ka kam ai dawai -- ia kano kano ka jingkamai dei ban buh sha ka Phon jong ka mishon". Kawei pat ka seng mishonari, kaba pynpaw ia ka jingmynjur ia kine ki rukom pyniaidkam, ka ong, "Ngim pynshlur ban seng hospital hynrei tang ka dispensari" bad kane ruh ka la long kaba ngi ju leh haduh kita ki por. Ha kiwei pat ki ktien ki mishonari ha ka kam jingpynkhiah ki long kiba la pynkhamti kum ki district mishonari tangba ki plasnieh iong ba ki ju rah ki la don sa ki trai sumar - ai dawai de lem bad ka jingtip kaba iar kumno ban pyndonkam ia ki. Ki lah ban donbok ban ioh i dispensari iba rit ha kawei ka jaka ha kaba kin treikam. Baroh ki doktor mishonari shuwa u Dr. Roberts ki la long ki mishonari jong ka district bad ki doktor kiba iaid na kawei ka jaka sha kawei pat, kumta ba haba ka khubor jong ka jingwan jong u Reverend Dr. Hugh Gordon Roberts ka la poi ha ka District Committee na ka bynta ka ri Khasi ha ka 1912, la iakut, kumba ju long ka rukom, ban buh ia u ban khmih ia ka Mawphlang District bad ia ki balang hapoh jong ka. Wat hadien haba u Dr. Roberts u la wanphai ban pyndep ia ka jingtei ia ka hospital hadien ba u la pynlong ka jingialap kaba seisoh ha Wales na ka bynta ka jingkyrshan ia ka ha ka liang peisa tyngka, ki Nongpyniaid ha Wales ki la phah ka khubor sha ki mishonari ha ri Khasi ban bthah ia ki ban pynbeit ia u Rev. Dr. Hugh Gordon Roberts ban khmih ia kino kino ki Balang kiba kham suk (hynrei ym dei ia kito kiba tang khyndiat sien jam na ka ïing jong u bad na ka hospital) kumta ba "yn ym pyndkut ia u na ka kam mishonari".

Ka long kaba shai namarkata ba haba u Dr. Roberts u la leit nyngkong ha ka snem 1913 ban pyntreikam ia ka plan jong

ka Board 'ban tei ia ka hospital kaba heh' -- 'kaba heh' ha ki kan long hi ka jingtei kaba shu ibynriew. La buh sawphew tylli ki jingthiah ha ka hospital rim ,ha Jowai ha ka 1914 bad ka Board ka la mutdur lehse ia kaba kum kata kajuh ka jingheh ha Shillong. Kane ka la long ka kpait ha ka history jong ka mishon, bad ha baroh ki hynñiewphew snem jong ka jingdon ka Mishon la don shuh shuh sa katto katne ki jingiakut kiba sah jingkynmaw. Kane ka jngai shibun ban ong ba ka Balang bad ka Mishon ki la poi ha ka jingiasngewthuh jingmut kaba thymmai shaphang ka jingpyrkhat shongtynra jong ka jingtrei mishon ha ka liang jong ka kam jingpynkhiah hynrei ki shu iapyrshang antad ban bud ia kito ki seng mishonari kiba la lah ban ong -- 'ki hospital mishon jong ngi ki la pynshisha ba ki long kum ka lyngkha ba seiso kyrpang ban ialam ia kiwei sha U Khrist'. Da ki snem hadien ka jingplie ia ka hospital ha ka 1922 u Dr. Roberts dang shem ba ka long kaba donkam ban jubab ia ki nia ba l kdew da ka Home Board da kaba ong, 'Nga long nyngkong e u mishonari bad nangta u doktor'. Ym don kano kano k jingpyrshah ia ka rukom pyniakhlad ia kine ki ar bynta jingshakri tad haduh ka jingpynkylla thymmai ha k jingsumar pang.

Kan jin da la long kaba kham jem ban shu neh ha ka pl snieh iong (kata ha ka kam sumar pang), hynrei kane k long ka jinglen noh ia ka jingkyrkhu U Blei ia ki briew kiba aiti na ka bynta ki jingshem thymmai ha ka liang jingpynkhia bad ka diengpyngkiang kaba khraw ban plie ia ka lyngk treikam ba thymmai -- ka kam sumar pang (nursing).

Ka jingialeh ban tei ia ka hospital ka la long ka jingj sha ki bynta ba dang sah shrah jong ka jingiashem ha jingtrei.

Ka Kam Pisa Tyngka

Ka bynta kaba *nyngkong* kat kum ka jingiaid ter ter jong ki jingjia ka long ka bynta bathymmai ha ka liang pisa. Haba la phah nyngkong ia u Dr. Roberts sha Shillong la ai ia u ka jingbei pisa shibnai shibnai kaba sanphew tyngka (kumba £3-10-0) na ka bynta ka jinglut jingsep ha ka kam jingpynkhiah, namar kane ka la long ka jingpynshong dor ia ki jingbeipisa kiba iadei bad ka kam dawai dashin lyngba baroh kita ki snem. Haba la plie nyngkong eh ia ka hospital bad ba la pdiang ia ki nongpang, ia ka jingbeipisa ba shibnai shibnai la pynkiew sha ka *£50 na ka bynta ka hospital kaba 80 jingthiah*. Ha kaba kut jong ka jingshakri u Dr. Roberts ha ka hospital ha ka 1942 ka dor ka la long £625 shibnai (wat la ka hospital ka la kyrshan hi ia lade naduh ka 1926). Ha ki snem kiba hadien ka dor ka la palat ia ka £5,000 shibnai.

Ki Jingiadei ba Shimet

Ka bynta *kaba ar* jong ka jaka ba dang sah shrah ka la long ka jingshem bathymmai ban wallam lang ia ka kynhun ki briew ban pynlong ia ka kynhun ki nongtrei jong ka hospital. Ha kiwei pat ki lyngkha jong ka jingtreikam mishon kham ñiar eh ba arngut ki rangbah, ne kynthei, kin iatrei lang lynter man ka sngi, lait noh lehse ha ki skul kynthei, lane hateng hateng lyngba ki snem, ha ki skul thioloji. Lah shisha ban ong ba ia ka jingtrei hi marwei la ju ñiew bunsien kum ka kabu ban ia ka jingkhanglad. Hangne ha ka hospital, donkam ia ka jingiatreilang jong kiba bun ki briew. Ka jingeh ka long bym shym la jied ia ki da u doktor kum kiba tbit tam na kiba bun kiba tyrwa trei ne ba jubab ia ki khubor laitkam. Kito kiba la wan ki long tang kito kiba la kohnguh ia ki jingkyrpad bad jingduwai ba mardor. Uwei

pa uwei na kine ki briew, ba la pdiang da ka Home Board bad ba la phah sha ri India, ki la wan da kata ka jingsngewkhia ia ka kam . . . ka jingshim bynta kaba kyrpang ban pyndep. . . ka rukom trei kam ba pher uwei na uwei pat bad lehse ka jingpyrkhat ba bakla ia kaei kaba dei ban leh bad ia ka rukom ha ka ban pyndep ia ka -- ki long baroh kiba la ioh ka 'jingkhot'. Kum kita ki daw ki lah ban buh ki jingeh ha kano kano ka seng treikam, khamtam hapdeng ki para "ba iaryngkat", ha ki por jong ki jingbankhia jong ka kam. Ym dei ban klet ba u Dr. Roberts ruh u la iohpdiang ia ka 'jingkhot' -- ka jingkhot kaba *nyngkong* sha kane ka kynja jingtrei -- bad dei ka jingjubab *jong u* ia kane ka jingkhot kaba la pynurlong ia kane ka hospital. Namarkata, namar ba u la sdang ia ka kam bad pruid dak ruh ia ki kam kiba dang dei ban leh, u la khmihlynti lehse ba kiwei kiba trei lang kin sngewthuh bad mynjur ia ki jingthmu treikam *jong u*. Kam shym la long borabor kumta. Ki suhsat ha ka kam pisa tyngka ki long borabor kiba kham jem ban law ban ia ki jingiadei ba marmet, khamtam ha u briew uba lehraiñ bieit.

Ka jingktah jong ka jingnangroi ha ka liang ki kor ki bor

Kaba lai ka long ka jingdonkam ban sngewthuh ba ym don jingkut ha kaba pyrshang ban pynbiang ia ka hospital, la ka long ha ka liang ki tiar ki tar, ne nongtrei, ne ban pynheh pyniar. Ki lad jingpynkhiah bathymmai ki lah ban iarap shibun eh ha kaba wallam ia ka jingkoit jingkhiah -- ka la poi ka por ha kaba ka jingstad saians ka lah ban ai shibun ki jingmyntoi ha ka liang ka koit ka khiah.

Ka jingai ia kine ki ktien lamphrang ka long ban pynsngewthuh ia ngi ia ka jingkordor jong ka jingtrei u Dr. Roberts ha kaba iadei bad ka hospital.

Ki jingpyrshang shitom ba la pynlah ban tei ia ka Hospital

Ha ka 1913, ka Sorkar Assam kam shym mynjur ia ka jingthmu jong ka Mishon ban shna hospital ha Shillong -- ym don jingpuid briew bad ym donkam hi ruh namar ba lah don lypa ka Civil Hospital (Sorkar) ba rit ha Shillong. La ju ong 'Civil' ban pyniapher na ka ' Military'. Ki mishonari ha ri Khasi ki la iai bteng ban iakren ia kane ka kam, bad ban iatai bha shaphang ka jaka ban tei. Ha kaba khatduh, ki la mynjur lang ia ka jingai jingmut u Dr. Roberts ba ka jaka kan dei ha Jaiaw, ka bakut jong ka Sor, khnang ban ym don jingeh lada kwah ban pynheh ia ka hospital. Nangta ki la buh kawei pat ka jingkyrpad jingiarap hakhmat ka Sorkar ha ki daw :

'1. ba kane ka hospital ka long na ka bynta ka ri Khasi baroh kawei,

2. ba ki Khasi, kumba ka long, kim da sngewmon ban leit sha ka hospital Sorkar,

3. ba ngi kum ka Mishon ngi donkam la ka jong ka hospital ha kaba ngi lah ban phah ia ki parabangeit jong ngi bad ia kiwei pat na ki bynta baroh jong ka ri,

4. ba ngim lah ban ai jingpyntbit ia ki nongkhleh dawai (compounder) ha ka rukom kaba thikna lymda ngi don ka hospital'.

(Ki compounder ki dei ki jait nongtrei, kiba ngi lah ban khot ki medical assistant, kiba nang ban khleh ia ki dawai, ban sopspaiñ ia ki jingmong bad iarap lem naphang ia ki nongpang. Ha ki katto katne ki jaka ki long tang ma ki kiba ju khmih ia ki nongpang bad sumar ia ki ha ki dispensari ba hyndai. Ha ka jingshisha ym pat don compounder kiba ioh jingpyntbit ha ka hospital ha baroh kita ki snem. *Dei ruh ban buh jingmut ba ym shym don kano kano ka jingong shaphang kaba pyntbit ia ki nongsumar pang (nurse).*

Ka jingmynjur bym banse jong ka Sorkar

Khadduh khadwai ka Sorkar ka la mynjur ia kane ka jingtyrwa bathymmai hynrei ka sngewdiaw ba ka lah ban ai tang ka jingbeipisa kaba Rs. 5000/- (lehse kumba £330). Ia ka plan la pynkhreh da u Dr. Roberts bad ki Rev. Ceredig Evans, E.H. Williams bad Dr. Edward Williams lem bad ka jingai jingmut jong u Executive Engineer. Ka jingmang ia ka dor jong ka jingtei ka long Rs. 34,876 (£2,325). Kane ka long ka komiti kaba nyngkong, bad khlem artatien kaba khadduh ha Shillong ban iakren shuh shaphang ki plan tei jingtei u Dr. Roberts. Ka pisa, la pynpaw hadien, kan wan na kaba sah tam jong ka Fund Jumai (jong ka snem 1897). La sdang ia ka jingtei ha kaba sdang jong ka snem 1915.

U Dr. Roberts u la jia long u Civil Surgeon

Ka Thma Bah kaba nyngkong ka la lah sdang bad ka Sorkar India ka la khot ia baroh ki briew kat kiba lah ban ioh. Ia u Dr. Roberts la khot ban long u Civil Surgeon, kata, ban sumar ia ki nongtrei shakri Sorkar bad ia ki paidbah. Haba kren kyllum, ym donkam jingpuid briew ei ei bad u la shimti ia kine ki kamram ha u April 1915 katba u dang long hi u mishonari ba la siew tulop da ka mishon.

Ka lad pynmih pisa ban tei ia ka hospital

Kat kum ki rul jingpyniaidkam, baroh kaba u kamai kum u Civil Surgeon, u , kum u shakri jong ka Mishon u dei ban siew sha ka Mishon -- u la siew shisha ia ka sha ka Building Account jong ka hospital thymmai. Kane ka rul shong nongrim ñiuma kam shym kylla ha kita ki snem baroh, bad ka la long ka lad ban ioh pisa kaba la kiew shaduh palat ia ka £60,000 shisnem ban siew ia ki jingpynlut haduh ka por ba u

Arthur Hughes u la mih noh ha ka 1969. Haba ha u September 1915 u Dr. Roberts u la buh ka jingkyrpad hakhmat ka Home Board sa Rs.8000 (£533) ban pyndep ia ki branda, ki tnum jong ki lynti iaid briew, ki kor um bad jaka leit shabar bad kiwei kiwei, ka Board ka la kyntait ia ka jingkyrpad -- hynrei u la iai bteng ia ka jingtrei -- u da pyndonkam ia ka pisa kaba u kamai kum u Civil Surgeon. Um shym pyntip ne phla ia kane haduh u January 1917 haba u la thoh sha ka Board ban iathuh ia ki shaphang kane bad u la pan jingbit ban leit shuti tang shu la kut ka Thma (kata, shuwa kaba kut jong ka hynñiew snem jong ka jingshakri kumba ju long). U la kyrpad ruh ban tei ia ka ïing shong doktor hajan hospital, namar haduh kata ka por u la shong ha ka ïing kaba shiteng mail ei ei na ka jaka ba la pynieng ia ka hospital. La kyntait ia baroh artylli ki jingkyrpad. Hadien ha kajuh hi ka snem, na ki daw ba lajan baroh na ka por jong u u la pynlut ha ka kam jong ka Sorkar namar ka jingdawa jong ka, u la kyrpad ban shah ia u ban shongthait noh shipor. (Kane ka mut ba u la lah ban leit phai sha la ïing ha ka jinglut jong ka Sorkar ynda la pyllait noh a u). Da kata ka jingpyrkhat ba lehse u la duh noh ia kata ka nynsiem jingtrei mishonari hynrei ba, da kaba sngewkmen, kin ym hap siew ei ei ban wan pynphai pat ia u, ka Board ha kaba khadduh ka la mynjur -- bad u Dr. Roberts u la nang bteng da kaba sngewkmen ia ka jingtrei ban tei.

Ha ka snem kaba bud, ynda u la trei kum u shakri Sorkar a pura bad ym shuh u mishonari, baroh kaba u kamai ka la ong shai ka jong u hi, hynrei pynban ia kita ki jingioh jong u u a nangpynroi sha ka building fund. Ynda ka Thma ka la kut ad imat kumba yn sa pyllait noh shen shen ia u, u la thoh sa awei pat ka shithi sha ka Home Board u da kyrpad biang an shah ia u ban tei ka ïing hajan ka hospital. Kim shym la ai

jingbit ia u hynrei ki la mynjur ba un buh sa kawei ka jingkyrpad ia ka Sorkar ban bei pisa bad ki la kular ban pyrkhat biang ia ka kam kaba iadei bad kata ka iing ynda u la leit phai sha ri India hadien ka shuti jong u. Ki kyndon jong ka jingkyrpad sha ka Sorkar na ka bynta ka jingbeipisa ki pynpaw ba na ki jingkamai jong u kum u Civil Surgeon ha ki lai tylli ki snem u la mang Rs.30,000 (£ 2000) na ka bynta ki jingpynlut ha ka jingtei. Sa £2000 shuh shuh ba la kamai ha kajuh ka rukom, da kaba la buh kynshew stad bha bad da kaba shim kabu ia ka dor iapeiñ pisa ka la pynmih £4000 haba la leit pynpoi sha la ka ri hadien bad ka la kylla long ka thymmei jong ka fund ban thied ia ki tiar ki tar ha ri Bilat ha kaba la shah ia u Dr.Roberts da lade hi ba un pyntreikam.

Ka Sorkar ka la jubab da ka jingkylluid mynsiem

Hapdeng ka jingsngewbha bakhraw jong uwei pa uwei ka Sorkar ha ka 1919 ka la shahshkor ia ka jingkyrpad da kaba bei pisa Rs. 60,000 (£4000) ia kaba u Dr.Roberts u lá pynmang shisyndon ban pynlut ha -- ki iing kiba markhap sharud Rs.25,000, ka jingpynioh ia ka ding elektrik Rs. 25,000 bad ki jaka leit shabar Rs.10,000. Don kawei ka kyndon ba la buh ha kaba ai ia kata ka jingbeipisa -- ba ka hospital kan pyntreikam ia ka X-Ray bad ban ai jingsumar da kaba syang ha ka elektrik ia ki shakri Sorkar khlem da kheiñdor sha ka Sorkar -- bad kaba bteng hadien habud ! Iá kane ka kyndon ym shym la weng noh tad haduh ka 1926 hynrei ka la pynlong ia u Dr. Roberts ban da phikir bha hadien habud ha kaba kyrpad ne pdiang ia kiwei pat ki jingbeipisa na ka Sorkar. Ha ki snem kiba hadien la pynlong ki jingpynbeit ba thikna na ka bynta ban ai X-Ray bad ban pynrung ruh ha hospital ia ki shakri Sorkar ban ioh jingsumar ha ka jinglut jong ka Sorkar. Wat ia ki nongpang kiba treikam shipai lah ban

pynrung ha kane kajuh ka rukom. Kane ka la long ka daw ba kongsan ha kaba ailad ia ki shipai ban ioh jingsumar khamtam ha ka por thma ha Burma. Kane ka la wallam ruh ia ka jingithuh ia ka hospital da ki bor sorkar bad la ñiewkor shibun eh ia ka hospital ha ki snem kiba bud tad haduh ba ka Sorkar ka la tei hi ia ki hospital kiba kham heh lem bad ki tiar ki tar kiba biang ha ki snem hadien ka Jinglaitluid.

Ka jingshong shuti sha ri Bilat

U Dr. bad i Mem Roberts ki la leit phai sha la ka ri ha u May 1919 ki da rah ia ka khubor jong ka jingbeipisa jong ka Sorkar. La leit lang bad ki ki arngut ki khun jong ki ba la kha ha Shillong, u David, uba hadien u la long u doktor bad ka Elizabeth. Ki Nongpyniaid ki la sngewthuh ba la ioh ia ka jingbeipisa 'khamtam eh kum ka jingñiewkor ia ka jingshakri u Dr. Roberts kum u Civil Surgeon bad ka jingpyrthuh bud ia ka mynsiem ba sbun jong u'. Ka la don ruh 'ka jingñiewkor ia ka jinglakloi ka Mishon ban iarap ia ka Sorkar da kaba pyllait ia u Dr. Roberts ban trei ha kita ki por thma kiba eh'. Ka shai kdar ba ka la don ka lyer jong ka jingkmen haba u Dr. Roberts u la iakynduh ia ki Nongpyniaid, bad mynta ki la kloi ban shah ia u ban pynmih ka kot lyngkdop kaba don ka dur bad ka jingiathuh ia ki jingdonkam jong ka hospital, ban sam *'sha ki paralok kiba don ka mynsiem iarap'*. Ha kane ka por ka dang don ka jingsngewpyrshah ban pynlong ka jingkyrpad paidbah ha ka balang na ka bynta *ka jingthmu kaba kyrpang* kaba iapher na ka *General Fund* kaba long beit na ka bynta ka kam ialap jong ka Mishon. Ka la jia, ba ka balang ka bym shym la don ka jingkyrpad ba kyrpang naduh ka Fund Jumai ha ka 1897, ka la sngewkynduh da ka jingialap shitrhem ha kaba u briew 'u bym shym la khmihlynti ban long u nongialap uba

pnah ktien' u la ring pynban ia ka jingpyrkhat jong ki jingialang kiba heh paid. Ki lok kiba lah bor -- bad kiba kongsan napdeng jong ki ki long u Rev.J. D. Evans (uba don mynta ha Pontypridd) bad u Rev. Watcyn Price -- ki la pynbeit ia ka sien kaba nyngkong kaba la kylla long ter ter ka Orient Missionary Exhibition kaba la pynkyndit bynriew ia ki balang ia ka jingthewkti jong ka kam jingpynkhiah ha ka liang jong ka jingtrei mishonari. Ki briew kiba khraw ki la ieng na ki rynsan ban kyrshan ia kane ka jingthmu -- shipor ka la long ka dawbah ia baroh kawei ka ri bad ka jingmih na kata ka long ka jingseng ia ka fund kaba haduh £30,000 na ka bynta ka Shillong Hospital.

Ki jingiadei bathymmai bad ki Nongpyniaid

Ha kaba kut jong kane ka shuti, ha kaba u Dr. Roberts u la pynlut hynriew bnai ha ka hospital ha Shaw Street u da trei kum u doktor ha ka jingiadei bad kiba kha khyllung, u la pynioh ia ka jingiadei bad ki Nongpyniaid ha kaba ka paw ba u la kham trei da lade ban pynkhih hakhmat hakhmat. U lah ban iakren bad ki ha ki sur jong ka mynsiem kylluid ban ialap -- ka mynsiem 'u mishonari nyngkong'; u lah ban synshar ha lade ia ki kam pisa tyngka -- namar hato lymda u la pule ia ka kam jingkheiñ jingdiah bad ha kato ka por hi un jin da la kamai bad ioh kynshew kyrhai ka pisa, bad ha ki khep kiba bun u la ju shimti kum u Nongbat-pisa ka Mishon na ka bynta ka lyngkha treikam baroh kawei da ka jingbymdon ki nongbatpisa kiba bud hadien jong u ? Ha kaba pruid dak ia ka jingtrei bad jingsan lashai la shisngi jong ka hospital, u la pynpaw shai kdar ba u leh 'haba kita kiba dei ban pyntreikam noh ki long ki bym lah ban kiar'; lehse ki lah sngewthuh ruh ba ka riewblei bakhraw jong u ka long kata ka riewkynthei bapli ! -- ka riewkynthei kaba iai kyrpad ia

u nongbishar bymhọk haduh ba un da leh ei ei (Loukas 18: 3 - 5).

Ka jingwanphai sha ri India bad ka jingithuh da ka Sorkar

Haba u la wanphai sha Shillong ha u November 1920 u la ioh ka shithi na u Chief Commissioner uba pdiang sngewbha pat ia u bad kyrpad ia u ban long u dkhot ba shu thung jong ka Legislative Council ka Jylla. Shen shen hadien (11-4-21) la ai ha u ia ka Takma Ksiar Kaiser-i-Hind ha ka jingialang ba kyrpang ha ïing u Lat ha Shillong. Kane ka long ka takma ba la ai na ka bynta ka jingshakri ba kyrpang eh ia u paid nongshongshnong. I Miss Buckley i la ioh ia ka takma Rupa hadien.

Ka jingtrei jong u ha kane ka por ka long ban pynkloi ia ka jingtei ia kiwei pat ki bynta jong ka hospital kumta ba lah ban plie noh ia ka bad ban ioh ai jaka ia ki nongpang. Ka jingpyrshang ban pyniasnoh lang ia kane bad kaba khmih ruh katto katne ki nongpang ka la long ka jingtrei ba ban khia shibun -- u la don bunsien 'ha tmier jong ka jingbymlah ieng shuh' hynrei 'u tur shaphrang' haduh ba un da iohi sa da kiwei pat ki jait jingeh. Kaba nyngkong na kine ka long ka jingpuidbriew ba nyngkong ha ka hospital bathymmai (shuwa ban plie ia ka da ka rukom) bad kane ka dei ia i Miss Margaret Buckley, i sister mishonari ba tang marwei hi iba u dei ban iatrei lang bad u.

Ki Nurse bad ka jingpyntbit ia ki nurse Khasi

I Miss Buckley i la sdang ban ai jingpyntbit ia ki nurse -- khyndiat ngut ki khynnah kynthei na ki shnong ba marjan, na kiba katto katne ki shu nang pule thohmut thohmat. I pyniaid ha ki kam ban siang jingthiah, pynkhuid ia ki kamra thiah

pang, thep ñiuhkseh hapoh ki tusok, bad ban pynmlien ia ki khynnah da kaba ai nuksa da lade hi ban trei ki kam kiba, ha kiba bun, ki long mar khongpong ia ki rukom ki dustur jong ki. I long ka briew kaba don ka bor treikam bad jingskhem jingmut kaba khraw bad ha ki snem kiba hadien i kumba i don ka jingsngewthuh kaba kham phylla sa ia kaei kaba u Dr. Roberts un leh ha ka sien kaba bud. Kine ki khynnah kiba i ai jingpyntbit ki long kiba nyngkong na ka kynhun jong ki kynthei Khasi kiba la leh shibun eh ban iarap ban pynthymmai ia ka jingpeit khongkhai jong ka jaitbynriew ia ka kam sumarpang kum ka. kam jong ki kynthei, bad kiba la pynlong ia ka kyrteng jong ki nurse ba la ioh jingpyntbit na ka hospital jong ka Mishon Khristan ka ktien kit jingmut ia ka mynsiem jingaiti lut. Ka long kaba i-phylla ban iohi kumno ka jingsngew u Dr. Roberts ia ka jingdonkam ia ki nurse bad sister mishonari ka la kylla. Kumba khadar bnai hadien ka jingsdang ban tei ia ka hospital u la kyrpad ia ka Home Board ban pynioh *iwei* i nurse mishonari. Hadien lai snem u la pan sa *arngut*, hynriew bnai shuwa ban plie ia ka hospital, u la pan *laingut*, bad ar bnai hadien ba la plie ia ka hospital bad ryngkat bad arphew ngut ki nongpang ba la ioh pynrung u la kwah *sawngut* -- bad khlem nongkhleh dawai (Compounder).

Shuh shuh ki jingeh ha ka jingpyrkhat kam

Hynriew bnai shuwa ban plie ia ka hospital, u la thoh ia ka shithi ban pynsngew paidbah sha Wales ha kaba u la jer ia ki jingtei kiba dang dei ban tei, ia kiba ym pat shym la kdew mynshuwa, lane ba la mynjur da ka District Komiti jong ki mishonari, lane da ki Nongpyniaid. Kine ki jingtei bathymmai ki kynthup ia ka hostel ki nurse Khasi, ka ïing na ka bynta ki sister mishonari, ka ïing u doktor ka mishon, bad ka ïingmane. U la 'sngewkhlaiñ sngewshait bha' ha kane ka

kynti haba la pynduna' ia ka kam sumar pang khnang ban pynleit jingmut ha kaba khmih ia ka jingtei, hynrei u la sngewkhuslai ia ka jinglut jingsep. Shuwa ka jingleit shuti (bad shuwa ban iohpdiang ia ka jingbeipisa ka Sorkar kaba Rs. 60,000), u la ai jingtip ba ka dor ka la long *arshah* ia kaba la mang mynshuwa, hynrei ha ka por ba la plie ia ka u ong ba ka dor ka long *laishah* --' bad kane ruh, kynmaw, khlem da pynbiang lut ia ki jingtei ne ki tiar ki tar. U la iada ia lade ha ka nongrim ba um shym la pynkylla ia ki plan, hynrei u la tei khambha, ban iashan, kumba u ong, na ki jingktah na ka jinglong ka bneng, ki jingkhih jumai bad ki kruiñ ! 'Ym shym la kren shai ba ka jingmang ba nyngkong ka la long *tang* na ka bynta ka ïingbah baroh kawei kynthup ia ki kamra thiah pang, ki kamra puid, ki kamra `peit nongpang, ka kamra X-Ray bad kam shym kynthup ei ei ia kiwei pat ki jingtei ba marsyndah, ka ïing shong ki nurse, ki doktor bad ki nongtrei, ka kamra saitjaiñ bad kiwei kiwei. Kajuh ka la long ia ka plan ha Jowai ha ki snem kiba hadien -- jingbakla bym lah sngewthuh'.

Ka jingplie ia ka Shillong Hospital

Ka sngi bakhraw jong ka jingplie ia ka hospital ka la long ha ka 25 tarik u March 1922. U Lat ka Assam u la pyndep ia kata ka kam. Ka Legislative Council jong ka Jylla ka dang shong dorbar bad bun na ki riewdonburom bad riewkhmat jong ka Jylla ki la iadon, bad baroh ki mishonari, bad ka balang ha ri Khasi ka la kyrshan shitrhem ym tang da kaba phah nongmihkhmat hynrei ruh bad ka kynhun nongrwai. Ki nongthoh kotkhubor ki la don lang bad ki kotkhubor jong ka ri ki la thoh ia kane ka jingjia lem bad ka jingshon bapura ia ki jingkren. Wat ha kata ka kyrdan, la tei bad pynbit pynbiang bha ia ka lem bad ki khynnah skul nurse

bad 'la ialam hakhmat eh da u Rev. Hugh Gordon Roberts uba ka jingkylluid mynsiem bashimet jong u ka long ka daw kaba kham khraw ha kaba pynieng ia ka hospital'.

Kane, namarkata, ka long ka dak ia ka jingtrei pyndep kaba nyngkong -- ka jingplie ia ka hospital ia kaba khyndiat eh kiwei pat ki seng treikam kin iakob, ha ka kyrteng jong ka balang bad ka mishon.

Ka Jingpynheh kaba nang iai bteng

Ka jingtip paidbah ia ka hospital ka la iaid stet bha, bad u Dr. Roberts u la ioh ka nam kaba khraw kum u nongpuid briew ha ka ri ha kaba donkam ia uba kum uta bad kaba tang khyndiat eh kiba lah ban iarap. Ki nongwan thiah pang ki la nang bun bad wat ha ki khyndiat bnai, ka jingthmu ba tynrai ba ka hospital ka long khamtam eh na ka bynta ki Khasi, bad nangta ia kiwei pat ki nong-India, *hynrei ym ia ki nong-Europe*, ka la iaid palat pud ha ka jingtreikam ba shisha. Ka jingiatainia ka la iai bteng sa khyndiat snem hapdeng ki katto katne ki para nongtrei mishonari bad ka Home Board, kiba pyrkhat ba ki nong-Europe ki ioh ka jingsumar ba kham bha ban ia ki nong-India. Suki suki la pdiang da ki ba wat ia ki nong- Europe dei ban pyrkhat sngewlem parabriew haba ki donkam jingsumar. Shisha ki lah ruh ban ioh kem ia ka lyer ka jingialap bad ban sngewlem ia ka jingpyrshang ka mishon . . . bad la kumno kumno ki la long ka thymmei ban ioh pisa kaba pynlah ia ka hospital ban shakri kham bha ia kiba duk ba shitom. La tei ia ki kamra thiahpang kiba kyrpang ban ai jaka ia ki nongpang kiba wan na ka liang Sorkar, na ki kper 'sha jong ka Assam bad Bengal, ne ki karkhana sainalia ha Bengal ne ki nongkhaii pateng ha Calcutta, bad, kaba pynkmen eh, na ka bynta ki mishonari

na kiba bun ki jait balang ba iapher na kylleng ka dong Mihngi ka ri India. Kitei ki mishonari da ka jingiashem lang jong ki khlem artatien ki la pun ki jingkieng kiba donkam ha ka jingiatainia shaphang ka jingialong kawei ki balang ha ka ri India ba Shatei lam Mihngi.

Ka British Medical Association ka la pynpaw ia la ka jingsngew

Ha ka 1925 u Dr. Roberts u la ai ka jingkren ha ka Jingialang Kut Snem ka Assam Branch jong ka British Medical Association kaba la long ha Silchar. Ha kane u la batai shaphang ka hospital bad iathuh ia ka kam puid briew kaba u la leh. U la kdew ia ki jingpang kiba la sumar da kaba puid ia ki jingmong ki snier, ki maw kiba shong ha ka pla um, ne ki khyllai, ki appendik, ki jingpang khim snier bad ki kynja thung, ka jingpuid ha kaba kha khyllung bad bun kiwei kiwei pat.

Ki dak jingkheiñ ba la ai ki la pynlyngngoh bad ki la palat tyngeh haba iapyrshang bad ki jingkheiñ lang ia kiba kum kita ki jait jingpang ba la sumar ha ki hospital baroh jong ka Sorkar Assam. Wat shiphew snem hadien ha ka 1936 ka la long kumjuh, bad kum ka nuksa, ym shym la don kano kano ka jingpuid ia ki jingmong ki snier ne ia ka 'nierbah, ne ban weng noh ia ka pla um, bad tang khyndai tylli ki jingpuid appendik la leh ha ka jylla baroh kawei ha ki hospital Sorkar ha katei ka snem.

U Dr. Roberts u la iathuh ia nga ia ka jingjia kaba sngewbiria shaphang kawei ka sien ha ka jingialang ki mishonari ha Shillong. U la mut ban weng noh ia u appendik ha kawei ka step. Ma u bad u Dr. Edward Williams (na Jowai) ki la mih jar jar shuwa ba kiwei kin

kyndit thiah, ki da iehnoh ia u Dr. Oswald Williams uba na Karimganj ha jingthiah "namar um ju ngeit ha kine ki jingpuid appendik".

Ha ka 1926 ka British Medical Association ka la ialang ha Shillong bad la ialam ia ki dkhot ban leit jngoh kai ia ka hospital, bad ha kaba kut jong kata, u President u la ai kane ka jingkynthoh :

"Sa kawei ka mat, pararangbah, mynnymwei ha ka jingialang ha Silchar nga la ioh ka kabu kaba khraw ban shahshkor ia ka jingkren u Dr. H. Gordon Roberts shaphang kawei ka phang jong ka jingtrei jong u ha ka Welsh Mission Hospital. Ngi sngew, bad nga tharai phin iamynjur ba ym don shuh da kawei pat ka jingkyrmen ba phylla kum kane ba la dep pule ha ngi kaba long u mawjam bakhraw ha ka kam jingpynkhiah ha ri Assam. Ha nga hi ka la long ka jingpynpaw bad nga la wan phai pat da kaba sngewshon jingmut jur. Ym don jingartatien shuh kane ka hospital ka la long kum ka spah jong ka ri, ka da ieng shadien jong ngi kumba ka long, ha ki por jong ki jinglynga bad jingeh bad ka da bynshet ha ki kti jong uwei pa uwei na ngi ia ka jingsngewskhem jong ka jingpuid briew kaba lah ban pynkhiah bad kaba bniah ia ki nongpang wat ha ki jingpang kiba kham eh, bad ha ki kmie ki ban kha khyllung ia ka jingaram ba pdianghun na ka jingshit jong ka ri Thor. Hato ngim lah mo kum ka kynhun ban pynpaw ia ka jingsngewnguh jong ngi ia kane ka hospital ha ka rukom kaba da paw kam ? Ka Jylla hi kam shym lah leh ei ei ia mynta. Ngi iehnoh da ka jingsngewskhem ia ka jingpyndep ia kane ka kamram ha ka jingpyrkhat rangbah jong phi. Ka por ka la biang bha bad ka jingpyrkhat u paidbah ruh ka la sngewskhem bha. Ngi dei ban ialam ia ka lynti."

Ha ki snem kiba bud la don bun ki jingiarap sbun mynsiem ia ka hospital. Ki nongpang ki la wan na ki jaka kiba jngai haduh laispah mail lem bad ki jingpang kpoh ba jur na ki kper 'sha bad ki jaka trei Sorkar, hynrei dei ban iaroh ba ka jingnangbun ki nongpang kiba la ioh jingiarap na ki jingshitom ne jingiap ki la long ki Khasi bad kiwei pat ki nong-India ki bym lah khmihlynti ia kano kano ka jingiarap na ka hospital Sorkar ha kato ka por.

Ka la long kaba kham sngewphylla shuh shuh ba ia kine ki jingpuid briew la pyndep da u Dr.Roberts, khlem jingiarap na kiwei pat ki para doktor kiba la ioh jingpyntbit ha ka kam puid briew, hynrei tang da ki tiar puid ba isangsot ha kato ka por haba ma u hi um pat ju trei ia ka kam puid briew wat hadien ba u la pyndep ia ka jingpule ha Liverpool. Um shym la ioh lad ban pynmlien ialade ha kane ka liang puid briew mynba u dang don sha Bilat.

U don ha u shisha kata ka jingshlur, bad ka jingmutdur jong u nongmaitlynti, bad la pynbor ia u ban leh ia kata kum ka bynta kaba kongsan ban im kat kum ka Gospel da kaba wallam ia ka jingpynim bad ka jingsngew isnei bad ka jingtrei dohiap kum ka jingkñia aiti jong u.

La tei ia ki kamra thiah ki nongkha khyllung bad u Dr. Roberts u la shah sneng ha kiba halor ba u la buh ki jingkyrpad ban pynioh pisa na ki katto katne ki paralok jong u ha Wales na ka bynta kane ka jingthmu khlem pan jingbit. Ka jingshah sneng ka la long na ka bynta ka jingkyrpad ban ia kaba u tei khlem ioh jingbit ! Ki shipara ki Mem Davies Llandinam ki la pynmih pisa ban tei ia ka kamra thiah ki nongkha khyllung. La nang pynbun ia ki jingtei bad ki tiar ki tar katba i donkam bad lah ruh ban iohi ia ka jingiaw ha kaba pyrshang ban pynwandur ia ki kam. Da ka jingkyrpad khamtam

ia ka jingleh sbun jong ki riewstad ha Wales u la pynpaw ia la ki jingthmu bad khlem da leh tud u la phah ia ki tiar ki tar da ka jingai jingmut jong ki, kum kaba wallam nabar ri ia u steam boiler uba heh, ka steam engine bad kiwei kiwei ki tiar pynmih bor elektrik bad kumta ter ter. Ka jinglakloi jong ki enjiniar Khasi, ki briew ki bym shym la ioh ka jingpyntbit kaba da ka rukom ban trei ia ki kam kiba eh katta katta ha kaba pynieng bad shna ia ki kor ki bor, ka la pynshlur ia u Dr.Roberts ban nang pyrkhat shuh shuh shaphang ka jingpynbha ia ka Hospital. U hi um sngewthuh ia kine ki kyrnit kyrnat jong ki kor ki bor bad um don ka jingnang ban leh hi dalade (hynrei katno ngut ki nongpyniaid hospital ha kane ka ri ki ban tbit ha kine kiei kiei ?). Kaba donkam ban kynmaw ka long ba ka Calcutta kaba jngai palat ia ka 300 mail, ka long ka jaka kaba jan tam ban ioh jingiarap bad kata ruh hadien bun sngi ban iaid lynti bad ha ka jinglut kaba khraw. Ka jinglah ban pynbit pynbiang ne shna bad maramot hi dalade ka long ka buit treikam ba donkam. La tei ia ka karkhana kaba heh ban maramot ia ki tiar ki tar, ne ban shna wat ia kiba thymmai - kum ki tiar ban shet jingbam ia ki nongpang. U Dr. Roberts bunsien u ju pyndem ha ki jingkyrpad jong ki briew kiba u shaniah haba ki kwah ia ki tiar kiba thymmai da kaba ki lah 'ban shna hi dalade'. Ka kot kaba ki sngewtynnad ka long ka katalok kaba heh jong u Jessop kaba don ki dur ki dar jong ki kor ki bor treikam ba bun jait.

U Dr. Roberts um ju sangeh ban tei jingtei. Ha ka 1930 u la iakynduh ia ka jingialeh kaba ar haba ki kruin ki la bam ia u dohnud jong uwei pa uwei u shankhung bad rishot sawdong ka iingbah haduh kumba lai ne sawphut na khyndew. Ki nongtei jong u ki la bujli noh da u maw ne ka dewbilat, ki da pyndait ha ki kynroh shapoh iing da ki kynja pleit, bad ia ka

kynroh kaba shabar pat da u maw ba suidrong itynnad na ki par maw khap sor hi. U Dr. Roberts um ju klet ban pynrung ia kane ka jingjia ha ki jingiathuhkhana jong u. Ñiar ba un iathuhkhana khlem pynkynmaw ia kiba wan jingiaseng kumno ba ia ka mynsiem u briew lah ban pynjot da ka pop kumba ki kruiñ ki bam ia ka dohnud bad ka bor shan jong ki paia dieng jong ka hospital.

Ki nongwanjngoh kai badonburom bad ki nongpang

Ha u July jong ka snem 1931, la don ka jingjia kaba kham pher, ha kaba ka Maharani jong ka Gwalior bad ka kynhun nongbud jong ka ki la wan poi ha Shillong. Ka Gwalior ka long ka hima ki syiem trai ri kaba san ha ka jingkhraw ha ri India. Ka Maharani ka long ka lok jong u nongsynshar. Ka la wad jingpynkhiah ha kiba bun ki jaka bad khadduh, hadien ba ka ïingsyiem bad ka Delhi bad ka Gwalior ki la mynjur, ka la dei ban shah puid bad ka la ioh khiah. Ka la pyni ia la ka jingsngewnguh da kaba ai ia ka hospital Rs.32,000 (£2133.00). Ka jingjialad kaba kum kane ka la iarap shibun ban pynskhem ia ka nam jong ka hospital bad ia ki nurse jong ka ha ka liang ka jinglah ban shaniah, bad ia ka kyrteng u Dr. Roberts kum u nongpuid briew.

Ia ka hospital la wan jngoh da uwei pa uwei u Lat jong ka Assam bad uwei pa uwei u Viceroy ka ri India ha la ki pali, bad ki la pynpaw ki jingiaroh ha ki shithi jong ki hadien. Ha ka 1928 la ai ka nam ia u Dr. Roberts, u Commander of the Order of the Indian Empire (C.I.E.) bad ka kyrteng jong u ka la long kawei kaba dei ban kynmaw burom. U Blei U là leh sbun shibun eh ia u, bad u Dr. Roberts u la pyndonkam hok ia kine ki jingai, hynrei la dei ban sngewnguh ba lymda u la ioh ia ka jingkyrkhu jong ka jingtrei ba aiti jong i Miss Buckley bad i

Miss Bullock ha ka por jong u ban ai jingpyntbit ia ki nurse, ka jingshakri jong u ia ki parabriew kan jyn da la long kaba da kumwei pat.

U iai bteng ban tei bad ban pynkylladur bad ban pynbiang ia ki tiar ki tar. U la pynlut ia ki jingleit shuti jong u ban pynphriang ia ka jingkyrshan ia ka Shillong Hospital bad ka nam jong u kum u doktor mishonari ka iai khring ia ki paidbah. Haba ka Thma Bah kaba Ar ka la sdang, bad ka jingialeh ka la par shaduh Mihngi bad sha Burma ha ki khappud ka ri India ka por ka la poi haba kane ka hospital ka la pynpaw ia la ka dor jong ka sha ka kynhun ki parabriew kaba nangkham iar shuh shuh.

Ka jingdawa kaba mih na ka Thma Bah kaba Ar -- ka Thma ha Burma

U Arthur Hughes u la sdang ia ka jingtrei ha ka 1 tarik u March 1939 da kaba khmih ia ki nongpang ha ki kamra thiahpang paidbah katba u Dr. Roberts u dang bteng ban peit ia ki kamra thiahpang ba kyrpang bad ia ka jingpyniaid ia ka hospital. Katba ka thma ha Burma ka nang hajan, ka hospital ka la nang kham bunkam, kum ha kaba ai jingpyntbit ia ki nurse na ka bynta ki shipai bad ai jinghikai ia ki nongtrei ha ka Red Cross, hynrei ka kam kaba nang kham khraw kan sa nang bud. Ha kane ka por ka hospital ka don baroh 120 tylli ki jingthiah, ba la pynbynta ha ki sawtylli ki kamra thiahpang bad ka kamra jong ki nongkha khyllung, bad kumba 20 tylli ki kamra thiah ba kyrpang kiba shi jingthiah. Don ki tiar X-Ray kiba bha bad ka kamra puid briew bad buh tiar kaba biang, hynrei ka jaka ban eksamin kum ia ka snam bad kiwei (laboratory) kaba malu mala (namar ba ia kaba bun ka kam la pynleh ha Pasteur Institute ha Shillong). Ka Pasteur Institute

bad ka Medical Research Institute ka kham pynleit por ha ki jingpang kynrup kem paidbah, ñiangthylliew, malaria, pangshit, kholera, pynhiarkpoh, kala-azar, dait mrad, ka da wad ia ki daw bad pynkhreh ia ki dawai, bad pynbiang ia ki tiar ki tar eksamin ia ki daw jingpang. Ki nongtrei ha kamra puid ki long kiba lah ban shaniah bad kiba la ioh jingtbit kaba kham iar ia ki rul puid briew. La don arngut ki Khasi doktor, laingut ki nurse mishonari bad sanphew ngut ki nurse Khasi (kynthup ia kito kiba don hapdeng ka jinghikai) -- kaba ha kata ka por ka long *palat ia baroh ki nurse ha ki hospital Sorkar ha Assam haba kheiñlang ia ki baroh !* Haba nujor bad ka ri Assam ha ka por thma kane ka hospital ka long kaba donkam shibun namar ka Shillong ka la jia long ka jakarieh tngen jong kiba bun ki nongpang, kiba tlot bad ba mynsaw napdeng kito ki shipai kiba la kynriah noh na ka Surok Burma. Ka hospital shipai ha Shillong ka la roi na ka 50 sha ka 1100 jingthiah tang ha ki arbnai bad don ruh ka hospital ki shipai Phareng ba la buh shipor ha ka ïing jong ka Survey of India ha kaba don ki nurse kum ki nongiarap jong ka Red Cross ba la khot Voluntary Aid Detachment. Ia kito ki shipai Phareng kiba la shitom jur ym lah satia ban ai jingsumar kaba biang ha kine ki jinglong bad la pynbeit ba u Arthur Hughes un long kum u Consultant ia kane ka hospital bad ba ia ki nongpang kiba shitom eh la pynrung noh ha ka Welsh Mission Hospital. Ha ki khadphra bnai lah ban kot sha ka 80 ngut ki shipai kiba pang ha ka hospital ha kajuh ka por, lem bad kumba 100 ngut kiba shu wan phah peit na shabar.

Ka jingaiti u Dr. Roberts ha kaba tei ia ka hospital ka la pynshisha ia la ka dor ha kaba iarap ia ki kam kyrkieh ha ki por thma. Ka jingkoit jingkhiah u Dr. Roberts kam lah kyrshan ia ka jingbankhia jong kaba kum kane ka jait kam bad kumta u

la pynleit ia la ka por ha kaba pyniaid ia ka hospital bad u Arthur Hughes u la shimti ia ka kam sumar pang, ba la iarap hadien da u Stanley Russell, F.R.C.S., u mishonari doktor jong ka Bible Churchmen's Missionary Society uba la mih noh na Burma, bad kumba da pyniaid na jrong na ka bynta jong ngi, u la wan sha Shillong ban iakynduh ia ka lok bad ki khun kiba la mih kham mynshuwa.

Wat la u la shongthait noh na ka kam ha hospital ha u March 1943, um shym la lah ban leit phai bad i Mem Roberts sha Bilat tad haduh ka 1945 hynrei ha kata ka por kiwei pat ki jingpyrkhat ban tei jingtei ki la bat ia ka jingpynleit jingmut jong u - namar u la man sngewtynnad ia ka kam tei ïing. Haba ka jingtrei jong ka Mission Rest House ia ki shipai ka la iar bad ym lah pynbiang jaka shuh, u Dr. Roberts u la pynkha kamra sa katto katne ha Dinam Hall lem bad ki ïingshet jingshet bad ki jaka leit shabar da ka jingbei pisa jong ka YMCA bad ki shipai. Kane ka Rest House ka la lah namarkata ban pynbiang ia khambun ki briew bad ka la long kaba la bnanam paidbah bha.

Ka jingshongthait banyngkong u Dr. Roberts

Hadien ka jingleitphai noh jong u sha Bilat ki ap sa ki jingaiburom ia u. Ha ka 28 tarik u May 1946, ka University of Wales ka la pynkup ha u ia ka nam Doctor of Laws -- kum u khun jong ka ri Wales uba la ai ia ka jingshakri ba kordor ha ka liang jong ka jingaidawai bad sumarpang jong ka ri Khasi -- "Ka long kaba dei biang namarkata ba kum kane ka jingshakri kum u nongkit-tiensyiem bashisha na ka bynta la ka jong ka ri kan iohpdiang ia ka jingñiewkor paidbah lyngba kane ka University."

Ka jingshongthait na ka Mishon kam mut kaba kut jong ka jingiadon kti bad ka jingtrei mishonari hynrei, kat kum ka jingailad ka met ka phad, sa shisien pat u la sdang sa ia kawei ka kam kaba thymmai. U la long u Secretary jong ka Medical Missionary Society of London. Kane ka la long ka seng kaba la rim kaba pyniaid ia ka hostel bad ai jingiarap ia ki nongpule ha ka kam sumarpang kiba don jingthmu ban long ki mishonari doktor. La u la ai ia ki ia ka jingshakri kaba donkam bha ha ka por kaba eh jong ki jingkylla bad ban pynlah ia ki ban kynriah noh na ka jaka ba la pynjot da ki bom sha kawei pat ka ïing, u sngew sah marwei eh na ka kam kaba la ju long la slem bah ka jingkmen jong u. Ka la don sa kawei pat ka jingkylla haba ka komiti jong ka Medical Missionary Society ka la rai ban pyniasoh ia ka kam jong ki bad ka jong ka Livingstone College'kaba mut ba u Secretary u dei ban leit jingleit kylleng ka ri. Kane kan ym iahap satia bad u bad u la mih noh ban long noh u Superintendent jong ka Mildmay Medical Mission. Hapoh ka shitaiew u shem ba ka kam ka dawa ia ka jingtrei kaba bad sngi bad miet. Kane ka la dawa palat than ia u bad kumta u la shongthait noh.

Sa kawei pat ka Mission Hospital bathymmai

Ka jingshongthait kaba ar jong u ka la kut noh haba u la iadonkti ha ka jingpyrkhat ban tei ia ka Hospital kaba thymmai ha Jowai.

Ka Jowai ka long ka shnong kaba heh, kaba don kumba 35 mail na Shillong, bad kaba la long ka jakatreikam jong ka Jaiñtia Hills Sub-Division. Ka la don tang ka lynti iaid kjat tad haduh ka jingmih jong ka surok iaid jip, ka surok ktieh bym lah thikna ba la shna ha ki snem kiba hadien jong ka thma shuwa ka jingiakhlad ka India bad Pakistan ha ka por ka Jinglaitluid.

La don ka hospital ha Jowai ba la tei da u Dr. Edward Williams ha ka 1913 bad hadien ka jingiap u Dr. Williams ha ka 1925 kane ka la long kaba la ijot, la la dang bteng ia katto katne ki kam hangta da u doktor Sorkar uba shu trei kynta. I Miss Margaret Buckley i la mih na Shillong ha ka 1934 ban shimti ia ka kam sumar nongpang bad ban pyrkhreh ia ka jingtei thymmai kumba la kular da ka Mission. La jied ia ka nongrim hadien bun ki jingbymiamir jingmut kumba ka la long bad ka hospital ha Shillong, bad la pynshlur ia ki traishnong ban iakyrshan ia ka kam da ka jingiatrei mon sngewbha jong ki. U Rev. bad i Mem Angell Jones (ki mishonari ha Jowai ha kane ka por) ki la ai ka jingshakri kaba khraw ban pyniaid ia ka hospital rim shuwa ban wan i Miss Buckley, bad na ka bynta kane ka jingiadonkti ki la lah ban pynkhlaiñ bad pyniaid ia ka jingiatreilang jong ki traishnong. Ka Field Medical Committee jong ka Mission ha ka 1938 ka la thung ia uwei u Civil Surgeon ba la pawkhmat uba la lah shongthait, u Dr. Homiwell Lyngdoh, M.B.E., ban khmih ia ka jingtei ia ka hospital thymmai. Ha kata ka por ka Mission Board ka la ong ba ki lah ban ai £4000 ia kane ka kam. Hapoh ka jingialam jong u Dr. Lyngdoh ka kam ka la iaid katto katne - la tei ia ka jingkieng halor kawei ka them ban pyniasoh ia ka nongrim bad ka surok bah, - la ioh um na ki umpohliew kiba ha ranab lum shaneng jong kata ka nongrim iïng, bad ia ka jingpynmadan malu mala ia ka khlieh lum la leh da kaba shu iatreilang mon sngewbha, hynrei, haba ka thma ka la jia ha ka 1939, la dei ban pynsangeh shipor ia ka kam haduh hadien ka thma.

Ka thma ka la kut bad ha 1947 ki jingpynkhih ki la mih biang ban sdang noh ia ka jingtei. Ka jingiathoh iatar bad ka Sorkar ban ioh pisa kim da idon jingkyrmen - ym tang ba ma ki

ruh ki duna pisa, hynrei ka jingpyrkhat jong ki ban pynieng ia la ka ïing hospital ruh ka la sahdien eh. Ka paw shai ruh ba ka jingbei pisa Sorkar ha kata ka por hi kan wallam ia ka jingbuh ia ki kyndon ki ban teh lakam ia ka jinglaitluid jong ka jinghikai Khristan hapoh ka hospital, bad la sngew ba ym lah ban pdiang ia kaba kum kane - khamtam namar ba la don ka jingthmu ba ka Balang ha ri Khasi kan shimti noh ia ka hospital tang shu la dep tei ia ka. La don ki jingiathoh iatar kiba la shim por na ka bynta ka nongrim ïing namar ia ka patta kaba mynshuwa ym pat shym la leh ei ei (namar bym don ïing don sem), bad la ai bor ia ka Field Medical Committee ban sdang kyrkieh ia ka kam ban tyngkai ia ka por - bad ia ka jaka. La don ki jingpynkylla na ka plan kaba rim da u Arthur Hughes ban iadei bad ki jinglong ba la kylla, bad ia ka dor ka mur ha ka dor shiphut sawdong la kheiñ na ka bynta ka ïingtei kaba kongsan. Ia kane ka jingbuh dor £12,000 kum ka jingbei pisa jong ka Mission na ka bynta ka ïingtei kaba kongsan la phah sha ka Mission Board lem bad ka jingkyrpad ban wad ia u briew u ban khmih ia ka jingtei namar ba u Arthur Hughes um lah ban leh ia kata lem bad ka jingtrei kaba u don ha Shillong. La ong ruh ba dei ban pynioh shiteng na ka pisa ha ban sdang noh ia ka kam, namar ym don kano kano ka ban kham pynkulmar jingmut ban ia ka jingbymbiang jong ka pisa ha kaba sdang. (Baroh ka jingtei mission la pyntrei da kaba pyniaid hi khlem da ai kontrak bad la pynleit ia ka pisa katba nang lah ban ioh). Ka jubab ia kane ka shithi ka long kaba pynnoh mynsiem namar ha ka shithi kaba 16.12.1948 ka Home Board ka la jubab ba kim don kata ka £12,000 ban aiti hano hano - 'Hato yn treikam tang da kaba shu dawa khlem kut bad shaniah ha ka jingsbun mynsiem jong ka Balang Wales' bad shuh shuh, 'Kim lah shem satia ia uno uno u ban peit ia ka jingtei.' U Dr. Roberts u ju iathoh

shithi man la ka por bad u Arthur Hughes bad ha ka 15-12-48 u la phah ia ka shithi u da kynthoh ia ki khubor ba dang shen na Shillong shaphang ka jingpyrkhat treikam ha Jowai. U la sdang ban wohdong ia ka jingbymleh ei ei bad u da kyrmen ba shen shen un lah ban shem lad ei ei ban pyntreikam.

Ha ka 17.1.49 u General Secretary jong ka Mission Board u la phah ia ka shithi sha u Arthur Hughes kaba kynthup ia kane ka khubor harum - 'Ka jingshai ka dang iai bteng ban tynshaiñ ha kaba dum ban pynthap baiong ia ka jingbymdon jingngeit jong ngi - u Dr. Roberts u la tyrwa ban leit sha India lai snem ban iarap ban tei ia ka hospital thymmai ha Jowai'. Hapoh kata ka shibnai naduh ka tarik jong ka shithi kaba nyngkong, u Secretary u la iathuh ia u Dr. Roberts ia ka jingkyrpad ia uno uno ban leit ban pyniaid ia ka jingtei - u Dr. Roberts u la tyrwa ban leit - u doktor ba la leit iasyllok u la kyrshan ba u Dr bad i Mem Roberts ki bit ki biang ka bor met ban wan phai sha ri India lada ki sumar bha (ki ju long borabor kumta !) bad kyrkieh la pynbna ia ka jingkyrpad ban pynmih £20,000 na ka bynta ka jingthmu jong ka Mission Board ! Ka Board ka la pynmih ia ki jingkyrpad, ki jingthoh ha ki kot khubor kiba don jingiasnoh - ('Ka mon ka jong U Blei bad ka Jowai Hospital' ka la long ka khmat jong kawei na ki) bad kine baroh ki pynshai kdar ba ka Mission Board ka la sngewhun ia ka jingskhem jong ka jingrai kut. Ka jingshitrhem ka la khie rasong, u Dr. Roberts u la ai ki jingkren ha ki dorbar kiba don ka jingiasnoh bad ha ki jingialang kiba bun briew bad ba donkam; u la leit jngoh ia ki katto katne na ki nongiakyrshan ba mynshuwa kynthup khamtam ia ki Mem Davies na Llandinam; bad ka pisa ka la sdang ban wan. Ka mynsiem aiu kaba la trei ia ki ha ka Board ban kylla ia la ki

jingmut bad ban iasngewshitrhem na ka bynta kata ka jingthmu? - ka jubab lehse ka long ha ka jingnang ban iathuh ia kajuh ka jingiathuhkhana kaba mynshuwa; ka jingkloi ban pdiang ia ka jingkyrpad na ka bynta ka jingsngewisnei; bad, u Dr. Roberts u la leh ia kane baroh mynshuwa ! Kita ki lah ban long ki lad hynrei da shisha ka jingialam ka long ka jong U Mynsiem.

Ki shithi ki la wan poi da ki phew bad ki spah sha Shillong bad Jowai - lah ban ithuh ba u Dr. Roberts u la shah kit lang ha kane ka umbah namar ba u la pyndonkam baroh ar-rong jong u ribbon (u la pyndonkam ia ka kor type kot ha kaba u lah ban pynmih da ka rong iong ne rong saw). U Arthur Hughes ha Shillong bad u Angell Jones ha Jowai ki la iasyllok bad ki rangbah Sorkar, ki la thaw lad, ki la wad jingtip na ki nongdie mar, ki la pynbeit ia ki nongiatrei mon sngewbha bad ia ki kam jong ki, ki la iasyllok bad ki rangbah barim u Dr. Roberts - ki nongtei jingtei - katba lah ban shem shaphang ki lad ki lynti bad kumno ban ioh ia ki nongtrei kiba tbit bad ban pynsah ia ki ha Jowai ha ka por kaba ka jingiaknieh ban ioh nongtrei ba tbit ka jur bha.

Sa shisien pat sha ri India

U Dr. bad i Mem Roberts ki la mih da ka jhad na London ha ka 15 tarik u September 1949 ban tei ia ka hospital kaba ar - ka Jowai Hospital Bathymmai - hynrei, ha kane ka kynti yn ym don jingiasnohkti ei ei bad ka kam jingpynkhiah - tang ka jingtei ka la biang khlem da don kiwei pat ki jingpynwit.

Ka jingtei ka long ka sakhi ia ka jingaiti. U la pyndem thlip ialade ha ka kam. Ka 'riewkynthei kaba pli' ka don borabor ha syndah jong u ka da iai pynbor ia u ban buh ki jingkyrpad ha ki rangbah Sorkar kiba iadei ha ka Supply, ka

Transport bad ia ki nongtrei Sorkar hi baroh ban iarap ha kaba pynioh ia ki pipe, ka dewbilat, ki nar rod, ki tin sop ïing na ka bhah ba ju don jong ka jylla. Ka mynsiem jong u ka kiew ka hiar bad kane ka kam pynioh mar ! Wat la u la jop ha kaba ioh jingiarap na Wales, u la husiar bha ia ka jingduna pisa ba ki mar ki mata ki long kiba rem namar ka jingduna ban ioh ia ki ha iew ha hat bad ruh ka jingrem ha ka baikit baibah lyngba ka surok khyndew sha Jowai. Ki nongtrei sorkar ki la iarap tyngeh ha ki bun rukom - yn ym jyn da lah ban leh ei ei khlem ka jingiatreilang ba shitrhem jong ki.

Ka jingniewkor ia ka jingshakri ka Mishon da ka Sorkar India kaba la laitluid mynta

Ka long kaba dang donkam ban ioh khring ia ka jingpyrkhat u paidbah ha Shillong bad Jowai. La ngeit ba ia kawei ka jingiatainia la pynkut nia ha ka jingiadei bad ki nongsaiñ hima, kata, ba ka balang ha Wales kaba dang kloi ban pynlut pisa katba dang donkam ban tei ia ka hospital hadien jong ka jinglaitluid ka ri India ka long, khlem artatien, ym ka nongtrei na ka bynta ka Hima Buhai shnong ! Hynrei don kawei pat ka jingkylli kaba dang sah ha ka jingpyrkhat - Kaei ka jingsngew jong ka Sorkar India ia ki jingtrei ka Balang Khristan ha ka ri India Bathymmai ? Kine ki long ki sngi kiba nyngkong bad ka Jowai Hospital ka la long lehse ka jingtrei bakhraw kaba nyngkong ba la shimti da ka Mishon bad ka Balang hadien ka Jinglaitluid ka ri India. La pyrkhat ba ngi kiba don ha ka hospital ha Shillong ngi dei ban long kiba iaw mynsiem ban wallam ia ka lyer ha kaba lah ban pynioh ia ka jingpynshai paidbah, haba ioh ia ka kabu kaba biang. Kumba la iohi uwei pa uwei u Viceroy jong ka ri India u la wan jngoh naduh ba la plie ia ka Shillong Hospital. Haba ngi la iohsngew ba u Governor General India banyngkong eh, u Sri

Rajagopalachari, un wan poi sha Shillong, ngi la iasyllok bad u Governor bad ka Jylla Assam, u Sri Prakasa, uba long u lok uba jan, shaphang kane ka kam. U la sngewlem ia ka jingeh jong ngi bad u la kular ban iarap, bad la iapynbeit ba un kyrpad ia u Sri Rajagopalachari ban wan jngoh ia ka hospital ha Shillong, bad hangto, hapdeng ka jingialang paidbah kaba khraw ban plie ia u mot bad ki jingthoh ban pynsah kynmaw ia kane ka jingjia, ia uba yn sa buh hadien kum u maw nongrim jong ka Jowai Hospital ynda la plie ia ka . Ia ka jingkynthoh jong u la ai khubor ha kylleng ki kot khubor ka ri. Ka pyni kumno ba u Governor General u la shim bynta lang ha ka mynsiem jong kata ka jingjia bad ka la long ka jingpynshlur kaba khraw ia ngi bad ia kiwei pat ki nongtrei kiba bun kiba don ha ki hospital balang. La nang pynskhem shuh shuh ia kane da u Governor ka Assam haba ha kaba khadduh la plie ia ka Jowai Hospital Bathymmai.

Kaba jop pat ia ki jingeh

U Dr. Roberts u la pyndonkam la ka buit ka bor baroh lyngba ka jingshem ba bun snem jong u ba u la ioh jinghikai ban ryngkang ia ki diengpyngkiang kiba don ha ka lynti jong u, bad ka buit ba kongsan jong u ka long ka jingsngewisynei. U la sngewskhem ba kaba tei ia kane ka hospital ka long shibynta ka mon jong U Blei bad ka kamram jong u hi. Ka jingeh kaba nyngkong ba la kdew da ka Home Board ka long ba kata ka £20,000 ba la kyrpad kan kynthup ruh ia kawei pa kawei ka pisa ba la lum ha India, hynrei da ka jingkyrpad kyrpon ka jinglum pisa ka la nangiaid ha Wales ban kot sha ka £30,000. Ka pisa ba la lum ha ri India ka duna shibun ia kaba khmihlynti namar ka jingdkhut jong ka jingiakhaiï bad ka Sylhet. Kaba bun na ka spah jong ka bynta kaba shathie ka ri Khasi Jaiñtia kaba iakhappud bad ka Sylhet ha Pakistan ka shong ha ka jingkhaiï

sohniamtra, u kwai, u tympew bad ka 'lamet. Kane ka la dkut kynsan kynsan hadien ka Jinglaitluid bad ka jingiakhlad ka India bad Pakistan. Ka jingiatrei mon sngewbha jong ki samla na ki shnong kiba bun ha kawei pat ka liang ka la long kaba kordor shibun. Ka kam ka la long kyllaiñ na ka daw ba u Dr. Roberts um ju tei kat kum ka dor, bad um don u nongpynkheiñ katno yn donkam bad shongdor bad kane ka nang eh shuh shuh da ka jingbymlah ban kheiñ ia ka dor jong ki mar ki mata tang shibnai shakhmat. Shaphang ka jingheh bad jingngiam, u ngeit ba u tip ia kaei ka ban wan rah ia ka jingmih kaba shongdor, bad ia kawei pa kawei ka bynta la tei ha kane ka nongrim. Haba kawei ka bynta ka la jan dep, kawei pat ka la mih ha ka miej jong u, bad ka jingpyndonkam ia ki kot sada ha kaba u thaw ia ki dur ki dar ïing ba malu mala (ban sa pynbiang dur bha da ki nongtei) kam ju sangeh. Haba ka pisa ka la duna, u la phah khubor jingkyrpad sha Wales. U sngewskhem ba ka balang ha Wales ka kwah ban iohi ba la tei ia ka hospital kaba treikam bad ba kin iai bteng ban kyrshan pisa haba la iai ai khubor sha ki. Shisha don u pud, hynrei ha kata ka por u la lah pyndep ia ka bynta kaba donkam jong ka hospital na ka bynta ki nongpang bad ia kaba sah lah ban pyntreikam ha ka por kaba kham jlan.

Ka jingiatainia bad ka Home Board kam shym kut tang ha ka kam kaba iadei bad ka dor ka mur hynrei ka long ruh shaphang ka jingpynbiang ban aiti ia ka hospital ha ka Balang ha ri Khasi Jaiñtia bad la ki lah ne em ban pynbiang nongtrei bad ban pyniaid ia ka. Ki briew kiba tohkit la la donkam ka hospital ba heh kat kane ki hap ban sngewthuh ba ki don ki daw ba bun syrtap kiba ktah ne rai ia ka rukom pyniaid ne tei hospital. Kum ban shu ai nuksa, lada kwah ban pynbiang thikna ia ki nurse, donkam ba ka hospital kan kot ia ka kyrdan kaba

biang ha ka liang ki jingpynbit jingpynbiang ia ki nongpang. Kine ki long ki kyndon na ka bynta ban ioh pynlong ia ka skul ai jinghikai ia ki nurse bad ban lah ruh ban pynrung kam thymmai ia kiba la dep pule. Ia kine ki nurse pat dei ban pynbiang ka jaka sah ia ki kaba iakot kyrdan kumba la kdew da ka Indian Nursing Council. ·Haba la tei ia ka Shillong Hospital u la buh ia kita ki kyndon, ba la buddien bun snem da ka Nursing Council ha Assam. Ki kyndon kiba syriem kum kita ki ktah ia kiwei pat ki bynta ban rai ia ka dur ba khadduh jong ka jingtei bad u la sei ia kaba donkam eh na uwei pa uwei ban iarap ban tei ia ka hospital kaba lah ban neh bad ban leh ia kane khlem da iai pynbha ne donkam ban pynkylla dur. Khatduh la pynmih ia ka dulir ha kaba ka Balang Presbyterian ha Wales kan iai bteng ban iarap da ka pisa bad da ki nongtrei katba ki dang ioh lad ban leh kumta. Da kane ka jingsngewskhem ka Khasi Jaiñtia Synod jong ka Balang Presbyterian ha Assam ka la pdiang ia ka jingai sngewbha ia ka Hospital Thymmai.

La plie ia ka Hospital thymmai ha Jowai

Ka sngi 8 tarik u Lber 1953 ka la poi ban plie ia ka hospital, bad u Lat bathymmai, u Sri Jairamdas Daulatram, u la plie ia ka hospital, u da pyndep ia kata kaba la sdang da u Governor General uba la plie ia u maw nongrim ha ki snem kiba mynshuwa. U Rev. Llewelyn Jones, u Secretary bathymmai jong ka Mission Board, u la wan jngoh ia ka Balang Presbyterian ha North East India, bad u la pyntip ia ka dulir kaba aiti ia ka hospital bad ki tiar kiba don ha ka bad ia ka bor pyniaid ba pura ha u Secretary ka Khasi Jaiñtia Synod. U Dr. Roberts u la ai ia ka jingkren bakhatduh jong u bad ia ka hospital la plie bad la ai ia ka jingpyniaid ha u Dr.

Norman Tunnell bad i Miss Marian Pritchard, ia kiba la thung da *ka komiti treikam ki trairi hi.*

Haba u la mih noh, ym pat shym la lah ban pyndep janai ia kawei pa kawei ka bynta treikam jong ka hospital hynrei la pynher ia ki jingkyrpad bei pisa sha ki seng iarap bad sha ka Sorkar bad bunsien la don ka jubab kaba sngewhun, tang namar ka jingskhem jong ka jingthmu tynrai bad ia ka jinglong tylli kawei jong ka jingtei ia ki bynta ba la pyndep.

Ka jingshongthait bakhadduh

Khyndiat taiew hadien ka jingplie ia ka hospital u Dr. bad i Mem Roberts ki la leit phai noh sha Bilat, mynta ki la shongthait shisha, hynrei kim wai noh ha ka jingthrang jong ki ban tip ia baroh kaba jia ha ki artylli ki hospital kiba ki la tei. U la khlad noh hadien ka jingshahpuid ha Eastbourne ha ka 20 tarik u December 1961, bad ia ka jingkhlad noh jong u la iambriew, bad ia ka jingshakri la kynmaw ieit ha ki jingiaseng ha Shillong bad Jowai, bad ha ka Balang Preshyterian ha Wales ia kaba u kheiñ kor bad ha kaba u la long u atiar jong ka, da ka jingpyniaid U Blei, ban tei ia ki artylli ki jaka ha kaba ka jinghikai bad ka jingpynkhiah kin wallam ia ki rangbah, ki kynthei bad ki khynnah ban tip ia U Blei da U Khun jong U U Jisu Khrist bad ban pyndonburom ia ka kyrteng jong U.

Haba u Dr. Roberts u la shongthait na Shillong ha ka 1943, la buh ia ka lyngkniap lem bad kane ka jingthoh :

KA KHASI HILLS WELSH MISSION HOSPITAL

La tei ia une u maw
ban pynsah jingkynmaw
ia ka jingshakri jong
U Rev. Dr. Hugh Gordon Roberts, C.I.E., M.D.

U Nongseng jong ka Hospital
Naduh ka 1922 haduh ka 1943 u la ai ia
ka jingshakri bym lah pynshongdor
kum u Senior Medical Officer.
U la sngew jur ia ki jingjynjar ki briew,
bad kane ka la pynkhih ia ka jingmutdur
jong u ban tei bad ban pyniar
ia kane ka Hospital ba ka lah
ban long ka Jaka kaba shahshkor
ia ki jingdawa bakhraw bad
ba hapoh ki jingker kynroh jong ka
U Nongpynkhiah Bakhraw Un pynkhiah
ia ki jingmong jong kito baroh
kiba wan wad ia ka jingiarap.

* * * * * *

Kaba tei jingtei ka long ka sakhi ia ka jingaiti lut.

- R. Arthur Hughes

Shaphang ki Nongthoh

Revd. D. G. Merfyn Jones, B.A., B.D.

La kha ha Llan Ffestiniog ha ka snem 1916. U la heh la san ha Talybont, Conwy, u dei u khun jong u Revd. J. R. Jones na Talybont. U la pule ha Talybont Primary School, Llanrwst Grammar School, U.C.N.W., Bangor, Theological College, Aberystwyth bad Selly Oak Colleges. U la trei 12 snem ha ka Lyngkha Mishon. U la leit sha India ha u March 1942, u la wan shuti ha ka snem 1947, u la wan phai sha la ka ri ha ka snem 1949 na ki daw ïing daw sem. U la leit phai biang sha India ha ka snem 1955 bad la sah haduh 1960. U la trei ha ka ri thor jong ka Sylhet bad Cachar ha ki snem 1942-49 bad ha North Cachar Hills ha ki snem 1955-60. U la trei ha ri Wales kum u Pastor jong ki Pastorate Trawsfynydd bad Bryncrug bad lai snem kum u Secretary jong ka Leprosy Mission. U la shongthait ha ka snem 1981.

Revd. G. Angell Jones

La kha ia u Revd. G. Angell Jones, B.A. (Wales) ha ka snem 1903 ha Aberangell, ha North Wales, ha Montgomeryshire kaba rim, ha kaba u kpa jong u u la long u Pastor. U para jong u, u Ieuan, u la trei bad ka China Inland Mission bad u Angell u la trei hapoh ka Welsh Presbyterian Mission. La phah ia u ban trei ha Ri Khasi Jaintia ha kaba u la trei naduh ka snem 1930 haduh 1957. La ong ia u ba u long uba la nang bha ia ka ktien Khasi bad u la thoh shibun ki kot ha kata ka ktien bad u la thaw ruh shibun tylli ki jingrwai kiba pawnam. U la shong bun snem ha Jowai. Kane ka long ruh ka jaka ha kaba u Dr. Edward Williams u la im bad la trei.

Revd. J. Meirion Lloyd, B.A., B.D., M.Th.

La kha ha ka snem 1913 ha Corris. U la shong skul ha London, Cardiff, Aberystwyth bad Selly Oak, Birmingham. Ma u bad i lok jong u ki la pynlut 20 snem ha Mizoram, India, ha kaba u la long u headmaster jong ka High School banyngkong hangto bad hadien kata u la long u Principal jong ka Theological College ha Aizawl bad kumjuh kum u Principal jong ka Arts College. U la long u dkhot jong ka kynhun ki nongpynkylla ktien ia ka Baibl kiba la pyndep ia ka jingpynkylla kaba nyngkong jong ka Baibl Mizo ha u August 1955. Ki laingut ki khun jong u la kha ha India. U la leit phai sha Bilat ha ka snem 1964 bad la thung ia u u Secretary, Bible Society jong ka Merseyside, Wirral bad W Lancs. Hadien kata u la trei kam pastor 3 snem U la shongthait ha ka snem 1978

Mrs. Nansi (Trebor Mai) Thomas

La kha ha Liverpool ha ka snem 1910. I la pule ha Liverpool College bad ha F L. Calder College, Liverpool. I la ioh ia ka Teacher's Diploma ha ka snem 1931. I la hikai ha ka Domestic Science ha Haydock (hajan St. Helens) bad Crosby. I la shongkurim ia u Sahep Trebor Mai Thomas ha ka 1941 bad ki la leit sha ri India ha ka snem 1944. I la hikai Domestic Science ha Girls' High School ha Shillong bad i la ai jinghikai ia ka choir hangto. I la wan phai sha Holywell ha ka snem 1960.

Mrs. Menna (T.B.) Phillips

La kha ha Cefn Brith, Cerrig y Drudion ha ka snem 1905, i dei i khun jong ka Mary bad u Thomas Jones. I la leit pule ha Ysbyty Ifan Primary School, Llanrwst County School bad i la ioh jinghikai ha ka kam nurse na ka Royal Infirmary, Cardiff. Hadien ba i la trei ha West Denbighshire Hospital, Colwyn Bay, i la leit trei noh ha ka Welsh Mission Hospital ha Shillong ha ka snem 1937. I la shongkurim ia u Sahep T. B. Phillips ha ka snem 1948 bad i la leit noh sha Sohra ha kaba i la iarap ia kiba pang bad sumar ia ki khynnah. I la wanphai pat sha Eglwysbach, Clwyd ha ka snem 1969.

Revd. T . B. Phillips, B.A., B.D.

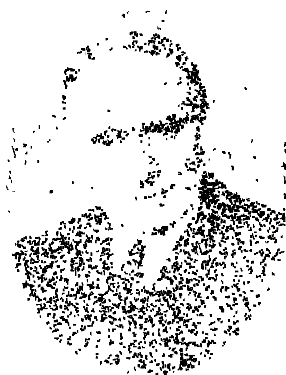
La kha ha Maesteg ha ka snem 1898. U dei u khun jong u Mr. bad Mrs. Daniel Phillips. U la shong skul ha Maesteg bad u la trei ha ki par dewiong. Hadien ka jingtrei ha ka kam shipai ha ka Thma Bah Banyngkong u la trei biang ha ki par dewiong. Ha ka snem 1924 u la pynkhreh na ka bynta ka jingshakri ktien Blei ha Trefeca, U.C.W. Cardiff, Theological College, Aberystwyth bad Selly Oak, Birmingham. U la leit sha ri India ha ka snem 1934. Ula don ha Shillong naduh ka snem 1934 haduh 1936, ha Sohra 1936 haduh 1942, Burma Road 1942 haduh 1944, ha Shillong 1944 haduh 1948 (shongkurim ha 1948). U la leit phai sha Sohra ha ka snem 1948 haduh 1961, bad la wan biang sha Shillong ha ki snem 1961 haduh 1969. U la shongthait ha Eglwysbach, Clwyd ha ka snem 1969.

Dr. R. Arthur Hughes, O. B. E.

U dei u khun jong u Revd bad Mrs. Howell Harris Hughes, Llandudno. U la pyndep ia ka jingpule ha ka kam doctor na ka Liverpool University ha ka snem 1933 bad u la ioh ia ka Degree F.R.C.S. ha ka snem 1937 ha kaba u la long u Surgical Registrar bad Surgical Pathologist ha ka David Lewis Northern Hospital, Liverpool. U la ioh ia ka Diploma na ka Tropical Medicine and Hygiene ha ka snem 1938. U la shongkurim ia i Nancy Wright iba long i Nursing Sister ha katei ka hospital ha u January 1939. Ki la kiew lieng sha Calcutta ha kaba kut jong uta u bnai ban trei ha ka Khasi Hills Welsh Mission Hospital ha Shillong haduh u bnai May 1969. La thung Senior Medical Officer ha ka jaka u Dr. H. Gordon Roberts ha ka snem 1942. U la trei kum u Sub Dean, Faculty of Medicine, University of Liverpool naduh 1969 haduh 1976.

KI NONGMAIT LYNTI
HA KI
LYNGKHA MISSION

Rev. T. E. Pugh

Miss Katie Hughes

Rev. Edwin Rolands

Rev. D.E. Jones

Khasi Jaintia Presbyterian Press, Shillong
3,000 copies - 1995.